

PDF-version

Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
(København), nr 4 2009, 125 p. Tema: Lärarutbildningens hierarkier

Tidskriften började utges våren 2007. Utgivare är föreningen Hexis, Forum för samfundsvidenskabelig forskning med säte i Köpenhamn. Ambitionen är att tidskriften skall var nordisk, från svensk sida ingår sedan starten Donald Broady och Mikael Börjesson i redaktionen.

Även tillgänglig (open access) från www.hexis.dk

Temaredaktörer för detta nummer var Donald Broady, Mikael Börjesson & Emil Bertilsson.

Innehåll

Redaktionens forord (p. 5)

Donald Broady, Mikael Börjesson & Emil Bertilsson, ”Temaintroduktion:
Lärarutbildningens hierarkier” (pp. 7–17)

Emil Bertilsson, ”Lärarstudenterna. Förändringar i rekryteringen under perioden
1977-2007” (pp. 19–41)

Mikael Börjesson, ”Lärarutbildningarnas plats inom det svenska högskolefältet” (pp.
43–57)

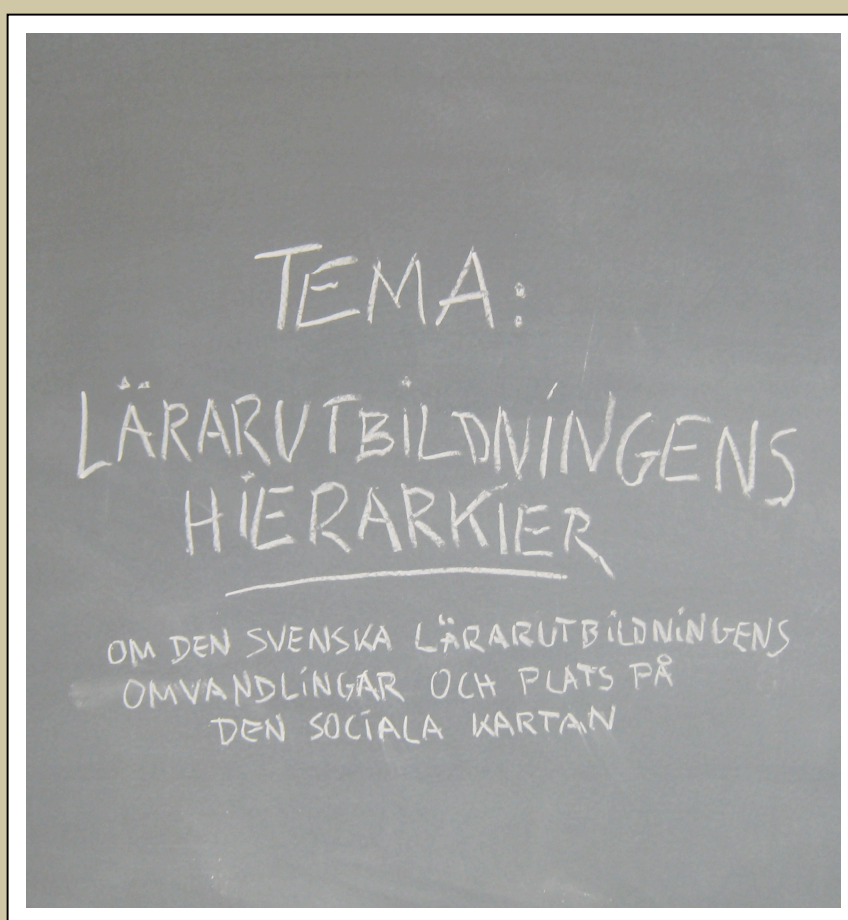
Magnus Persson, ”Vägen till lärarutbildningen. Motiv och föreställningar hos
blivande gymnasielärare vid Växjö Universitet” (p. 59–75)

Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, ”Stå vid rodret eller tappa bort sig. En
sociologisk studie av rekryteringen till lärarutbildningen och dess följder” (pp.
77–94)

Nyhedsbrevet # 40 (pp. 95–98)

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
ISSN 1902-2271 . www.hexis.dk

praktiskegrunde

4 / 2009

Tema: L r rutt bildningens hierarkier

Om den svenske l r rutt bildningens omv ndlinger og
plads p  den sociale kort

Indhold

Redaktionenens forord	5
Temaintroduktion: L�r�rutt�bildningens hierarkier <i>Donald Broady, Mikael B�rjesson & Emil Bertilsson</i>	7
L�r�rstudenterna. F�r�ndringer i rekrutteringen under perioden 1977-2007 <i>Emil Bertilsson</i>	19
L�r�rutt�bildningarnas plads inom det svenske h�gskolefeltet <i>Mikael B�rjesson</i>	43
V�gen till l�r�rutt�bildningen. Motiv og f�rest�llninger hos blivende gymnasiel�rere ved V�xj� Universitet <i>Magnus Persson</i>	59
St� vid rodet eller tappa bort sig. En sociologisk studie av rekrutteringen till l�r�rutt�bildningen og dess f�ljder <i>Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme</i>	77
Nyhedsbrevet # 40	95

Praktiske Grunde . Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

Nr. 4 / 2009 . ISSN 1902-2271

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexis • Forum for samfundsvidenskabelig forskning* og udkommer elektronisk fire gange årligt. Praktiske Grunde er et tværfagligt forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, herunder deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold. Praktiske Grunde ser det som sin særlige opgave at fremme en kritisk og konstruktiv dialog mellem de mange forskere og studerende, der på vidt forskellige måder og i vidt forskellige faglige og institutionelle sammenhænge arbejder med inspirationen fra den franske sociolog Pierre Bourdieu.

Praktiske Grunde redigeres af et tværfagligt redaktionspanel og bringer fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster, debatindlæg, anmeldelser og bogomtaler, samt meddelelser om konferencer, seminarer, studiegrupper o.l.

Manuskripter sendes i elektronisk form til: praktiskegrunde@hexis.dk. Se nærmere anvisninger på: www.hexis.dk.

Redaktionspanel Danmark

Ulf Brinkkjær (red.), Kim Esmark, Ole Hammerslev, Anders Høg Hansen, Kristian Larsen, Carsten Sestoft og Emmy Brandt.

Redaktionspanel Sverige

Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran.

Advisory board

Johs. Hjellbrekke, Universitetet i Bergen
Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo
Jan Frederik Hovden, Universitetet i Bergen
Tore Slaatta, Universitetet i Oslo
Martin Gustavsson, Stockholms Universitet
Mikael Palme, Stockholms Universitet
Annick Prieur, Aalborg Universitet
Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet
Lene Kühle, Aarhus Universitet
Peter Koudahl, DPU
Ida Willig, RUC
Lisanne Wilken, Aarhus Universitet
Yves Dezalay, CNRS, Paris
Antonin Cohen, University of Picardie, France
Frédéric Lebaron, Université de Picardie, France
Remi Lenoir, Director of the Centre de sociologie européenne, Paris
Niilo Kauppi, CNRS, Strasbourg
Franz Schultheis, Universität St. Gallen
Michael Vester, Leibniz Universität Hannover
Bryant Garth, Southwestern University, USA

Redaktionens forord

Den sociale verden er fuld af paradokser. Fx mangler der skolelærere netop i en tid, hvor både konkurrencestatens globaliseringsramte politikere og den evigt ængstelige middelklasse råber på mere og bedre uddannelse. Som dokumenteret af bl.a. Danmarks lærerforening oplever lærerseminarierne en egentlig rekrutteringskrise – i foråret 2008 manglede skolerne mere end 2000 lærere.¹ I medierne diskuteres problemet med bekymring (se udvalgte eksempler fra Politiken, Information, Berlingske, Kristeligt Dagblad eller Danmarks Radio²). På universiteter og forskningscentre gøres den svigtende søgning til seminarierne til genstand for store undersøgelser og der bydes ind med forslag om løsning af problemet gennem akademisering af læreruddannelsen.³ Det hele falder sammen med en mere og mere ophidset offentlig diskurs om disciplinkrise i klasseværelset, normopløsning blandt eleverne, faldende fagligt niveau, PISA-panik, flugt til privatskoler, skolebygninger i fysisk forfald, osv.

Fænomenet gælder ikke kun Danmark. I hele Norden – Finland undtaget – gælder det, at lærerfagets traditionelle status er på retur. Hvad er forklaringen? Og hvordan kan man overhovedet gribe problemet an på videnskabelig sociologisk vis, dvs. uden at forfalde til simplificerende cirkelslutninger (som når den faldende rekruttering forklares med lærerfagets faldende status – altså med det, der skal forklares)?

Nærværende temanummer af *Praktiske Grunde* præsenterer et originalt perspektiv på disse spørgsmål i form af en bredt anlagt Bourdieu-inspireret analyse af den svenske læreruddannelses hierarkier og skiftende position i det sociale landskab. Temanummeret er redigeret af tidsskriftets Uppsala-redaktion med bidrag af Donald

¹ <http://www.dlf.org/unders%C3%B8gelser/2008+--+stigende+l%C3%A6rermangel+i+folkeskolen>

² Politiken 24. april 2007: <http://politiken.dk/uddannelse/article284578.ece>

Information 27. marts 2009: <http://www.information.dk/186429>

Berlingske Tidende 24. februar 2009: <http://www.berlingske.dk/danmark/stigende-laerermangel-truer-folkeskolen>

Kristeligt Dagblad 2. august 2007: <http://www.kristeligt-dagblad.dk/laerermangel>

Danmarks Radio:

http://www.dr.dk/search/forside.htm?output=xml_no_dtd&client=default_frontend&oe=UTF-8&ie=UTF-8&q=l%C3%A6rermangel&getfields=*

³ <http://www.eva.dk/projekter/2008/komparativt-studium-af-de-nordiske-laererruddannelser>
<http://www.information.dk/144037>

Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Elisabeth Hultqvist og Mikael Palme fra Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC) samt Magnus Persson fra Linnéuniversitetet (for SEC, se: <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/index.htm>).

I Sverige har lærerfaget oplevet hvad forfatterne bag temaet ikke tøver med at kalde en regulær "proletarisering". I forhold til for bare 20 år siden kommer dagens ansøgere således til læreruddannelsen med markant mindre kulturel kapital: de har dårligere karakterer, de er rekrutteret fra mere beskedne sociale kår, de har forældre med mindre uddannelse osv.

Siden 2000 er lønningerne for en person, der har været lærer i 15 år i Sverige faldet fra 1,06 til ca. 0,88 gange *årets produktion i landet/indbygger* (BNP/indb.). Det er et markant større fald end i Danmark, hvor nedgangen har været fra 1,16 til 1,12 gange *årets produktion i landet/indbygger*. Kigger man derimod på antallet af optagne på læreruddannelserne i relation til optaget af 1. prioritetsansøgere er det i Danmark 98% mod 84% i Sverige (og 11% i Finland) (TemaNord 2010:533 bilag B). Disse tal antyder, at den danske udvikling minder om den svenske uden dog at være helt identisk.

I undersøgelsen af, hvad der ligger bag den dramatiske udvikling i Sverige og hvordan den relaterer sig til de seneste tiårs bredere samfundsmæssige forandringer, anvender forfatterne, hvis enkelte bidrag er grundigt præsenteret i temaintroduktionen s. 7-18, en række forskellige metodiske redskaber fra den sociologiske værktøjskasse – fra statistik, korrespondanceanalyse og feltkonstruktioner til interviews. Temanummerets artikler kaster dermed ikke bare nyt lys over selve det sociologiske grundspørgsmål om læreruddannelsens hierarkier og transformationer; *tilsammen* demonstrerer de samtidig, hvordan en multifacetteret tilgang gør det muligt, ja, er nødvendig, for at indfange den sociale verden både som den eksisterer i form af objektive observerbare fordelinger og som subjektive motiver og forestillinger, både som struktur og som habitus.

Ulf Brinkkjær & Kim Esmark

Lärarytutbildningens hierarkier Temaintroduktion

Donald Broady, Mikael Börjesson & Emil Bertilsson

Det här numret av Praktiske Grunde innehåller försök att från olika håll utforska ett fenomen som ropar på förklaringar. Under de senaste tjugo åren har de svenska lärarytstudenternas tillgångar skrumpnat ihop. Vad man än mäter – de allt lägre gymnasiebetygen, de allt sämre resultaten på högskoleprovet, härkomsten i allt lägre samhällsklasser, föräldrarnas utbildningsnivå – har de som rekryteras till lärarytutbildningen allt mindre kulturellt och annat kapital med sig i bagaget. Det är inte längre lärares barn som blir skollärare.

Hur kan det komma sig? Och säger fenomenet något viktigt om samhällsliga förändringar?¹

Att lärarytutbildningarna är jämförelsevis lågt rankade på universitet och högskolor har vi vetat sedan tidigare. Det har synts på sociala kartor såsom de som presenteras i det följande. På dessa kartor framträder polariteter och hierarkier som skiljer olika utbildningar åt. Överst lärarytutbildningar, juristutbildningar och liknande vilka rekryterar avkomman till samhällets eliter och preparerar framtidens eliter. Längs samma dimension är lärosätena utspridda med de etablerade universiteten och fackhögskolorna i toppen, nyare universitet därunder och flertalet högskolor lägst. Om vi utöver föräldrarnas yrke eller utbildningsnivå använder studenternas kön som indikator, uppträder en polaritet mellan mansdominerade och kvinnodominerade utbildningar, mest uttalad när det gäller socialt sett lågt rankade utbildningar medan balansen mellan manliga och kvinnliga studenter är jämnare på de flesta prestigeutbildningar.

Långt ned i hierarkin nära den kvinnliga polen finns lärarytutbildningarna samlade. Mest extrem är förskollärarytutbildningen som nära nog monopoliseras av arbetarklassens döttrar. Övriga lärarytutbildningar finns i närheten men med viss spridning, enligt

¹ Fenomenet uppmärksammades först av Mikael Börjesson i en studie som presenterades 2003, *Det svenska högskolefältet och lärarytutbildningarna*, Rapport från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30, Uppsala universitet, 2003, 3 rev. uppl. 2006.

principen att ju äldre barn som ska undervisas desto högre är deras blivande lärares sociala ursprung och desto fler män.

Allt detta hade tidigare undersökningar visat. Men analyserna av förändringar i rekryteringen uppenbarade att det inte varit något alldeles stabilt tillstånd. Lärarutbildningarna har i högre grad än de flesta andra högskoleutbildningar rört sig på denna karta. Sedan tidigt 1990-tal har rörelsen varit nedåtriktad, och det har varit fråga om en dramatisk förändring. Bortsett från vissa kortare tekniska utbildningar finns ingen utbildning som rutschat utför i samma grad. Genom att förändringarna i rekrytering varit allra mest uttalade inom de delar av lärarutbildningen som tidigare haft förhållandevis hög social och meritokratisk rekrytering finns det skäl att tala om en proletarisering.

Som medborgare blir man bekymrad. Förutom de oundvikliga frågorna om skolundervisningens halt finns skäl att oro sig för sociala konsekvenser. Det går att förutse att en stor del av landets skolor kommer att te sig oacceptabla för överklassen och den övre medelklassen. Så snart dessa föräldrar läst det första brevet som barnets nya lärare skickat hem, kommer de att knacka på hos rektorn och meddela att en så okunnig person får inte komma i närheten av mitt barn. Eller också röstar de med fötterna och flyttar barnet till en annan skola. Då klyvs systemet definitivt.

Som utbildningssociolog tycker man att fenomenet är intressant och förtjänar en förklaring. Men förklaringarna som brukar cirkulera i skoldebatten tillfredställer ingen utbildningssociolog (åtminstone ingen som håller fast vid metodregeln att förklaringar till sociala fakta bör sökas i andra sociala fakta). Vanligt är att man hänvisar till lärarnas usla löner och yrkets dåliga status, varmed frågan lämnas obesvarad. Varför är i så fall statusen och lönen så låg?

I detta temanummer har vi samlat bidrag till en annan sorts förklaring som sätter de spänningar och konvulsioner som präglar lärarutbildningen i samband med att den har så olikartad placering i olika hierarkier: högt upp i skolans värld, långt ned i universitetens interna hierarkier, och ytterligare andra placeringar i de administrativa och politiska fälten och i det större sociala rummet.

Klagokören

I synnerhet skall vi uppehålla oss vid rekryteringen. Om man vill betrakta lärarutbildningen ur sociologisk synvinkel är en kärnfråga vad de studenter som befolkar den har i bagaget – en aspekt som på förunderligt vis varit frånvarande i den offentliga debatten där lärarutbildningen och dess tillkortakommanden stötts och blötts ur otaliga andra vinklar.

Kritiken har varit massiv. I Högskoleverkets senaste utvärdering underkändes nio av de tjugosex lärosäten som erbjuder lärarutbildning.² Den senaste statliga utredningen om lärarutbildningen identifierar en rad problem såsom svag vetenskaplig förankring, för lågt ställda krav på studenterna och på lärarutbildarnas akademiska

² Högskoleverket, *Uppföljande utvärdering av lärarutbildningen*. Rapport 2008:8 R.

skolning, dålig genomströmning, frånvaro av undervisningsinnehåll som borde finnas med (prov och bedömning, hur man lär yngre barn att läsa, skriva och räkna, med mera) och feldimensionering i relation till skolväsendets behov av lärarkrafter.³ På tidningars debattsidor är lärarutbildningens brister ett återkommande tema.

Anklagelserna mot lärarutbildningen bör läsas i ljuset av den än mer omfattande kritiken mot skolväsendet. Vanliga teman i debatten är att det är för många elever som inte uppnår kunskapsmålen, att resultaten dalar i de internationella kunskapsmätningarna, att skollärare har låg status och lön, att de obehöriga är för många och arbetsvillkoren svåra.⁴ Att läraryrket rankas så lågt är paradoxalt med tanke på de samstämda hyllningarna av utbildning som avgörande produktivkraft och med tanke på att en allt större del av befolkningen i en eller annan funktion – som studerande eller lärare – återfinns inom utbildningsväsendet.

Även om partsintressen och de politiska och fackliga agendorna dominerar mycket av debatten, finns empiriska belägg för åtskilligt av kritiken. Antingen man tycker att obehöriga lärare är ett problem eller ej – att det är ett problem för lärarfacken och kåren är självklart och att ämneskunskaper behövs förnekar ingen, men den som dömer ut lärarutbildningen borde rimligen inte oroas av att somliga av skolans lärare saknar lärarexamen – är det obestridligt, vilket ett flertal undersökningar påvisat, att dessa obehöriga lärare är många i dagens svenska skola.⁵ Deras antal har dessutom ökat, och andelen obehöriga lärare har vuxit mer ju högre upp i utbildningssystemet man kommer: mer i gymnasiet än i grundskolan och mer i fristående skolor än i kommunala.⁶ Lönenivån har verkligen sjunkit, inkomstutvecklingen har varit sämre än för de flesta andra yrken med liknande utbildningsinvesteringar och även vid en internationell jämförelse ligger de svenska skollärarna lågt.⁷ Till sist kan nämnas att undersökningar tyder på att deras inflytande över den egna verksamheten minskat från och med 1990-talet och framåt, vilket brukar tolkats i termer av en de-professionalisering.⁸ Som paradoxalt framstår att man under samma period inom statsapparaten och bland fackliga företrädare ivrat för ökad professionalisering av skolläraryrket, gärna enligt de traditionellt erkända professionernas modell.⁹

³ SOU 2008:109, *En hållbar lärarutbildning*.

⁴ Det sistnämnda anses vålla psykisk ohälsa. För att ta ett exempel: 2002 rapporterade 10 procent av samtliga anställda att de led av någon form av arbetsrelaterat hälsoproblem; bland lärare var andelen hela 21 procent, en ökning med nästan 16 procentenheter från 1991. Anders Björklund, Per-Anders Edin, Peter Fredriksson & Alan Kreuger, *The Market Comes to Education in Sweden. An Evaluation of Sweden's Surprising School Reforms*, New York: Russell Sage Foundation.

⁵ Se Skolverket, *Undervisningen per ämne i grundskolan hösten 2002*, Resultat av en undersökning om lärares undervisning och utbildning i undervisningsämnet, Skolverket: Stockholm 2005, Lärarnas Riksförbund & Lärarförbundet, *Alla har rätt till utbildade lärare! En rapport om andelen lärare i skolor 7-9 som har rätt lärarutbildning*, Stockholm, Statskontoret, *Lärares utbildning och undervisning i skolan. Kartläggning och analys*, Statskontoret: Stockholm, 2007:8.

⁶ Men det finns intressanta undantag. Andelen lärare med minst 90 högskolepoäng i sitt ämne är högre i fristående skolor än i kommunala skolor. SOU 2008:52, *Legitimation och skärpta behörighetsregler*. Utbildningsdepartementet: Stockholm, p. 157.

⁷ Anders Björklund et. al. 2005, op. cit., SCB, *Läraryrket 2004*, UF26SM0501.

⁸ Niklas Stenlås, *En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, ESO rapport 2009:6, Stockholm: Finansdepartementet, 2009.

⁹ SOU 2008:52, op. cit.

Ofta är det lärarutbildningen som får klä skott för skolans brister, och i debatten och skolpolitiken brukar den hållas fram som nyckeln till skolans förändring och förbättring, vilket säkerligen är en av förklaringarna till att lärarutbildningen är den utbildning som reformerats flitigast i svensk efterkrigstid.

Detta oupphörliga debatterande och reformerande har kunnat fortgå utan att nämnvärd uppmärksamhet ägnats åt de sociala förutsättningarna. I stället har den offentliga diskussionen mest handlat om föreställningar om skolan och om vad lärare borde eller inte borde göra, och forskningen har i stor utsträckning inriktats mot sådant som didaktiska frågor, klassrumsinteraktion, lärares och elevers utsagor eller administratörers och politikens intentioner sådana dessa tar sig uttryck i olika dokument. Inget av detta är oviktigt men om man vill förstå hur systemet fungerar – och hur det kan förändras – går det inte att bortse från fundamentala förutsättningar såsom de omvälvande förändringarna i studentrekryteringen.

En bakgrund: förändringar i det svenska utbildningssystemet

Eftersom Praktiske Grunde är en nordisk tidskrift kan åtminstone icke-svenska läsare vara betjänta av en kort rekapitulering av hur det svenska skolväsendet och den högre utbildningen, särskilt lärarutbildningen, utvecklats under de senaste decennierna: från ett centraliserat, reglerat, enhetligt och sammanhållet offentligt system till ett allt mer decentraliserat, avreglerat och differentierat där privata aktörer givits allt mer utrymme. Vad gäller statens inblandning brukar skiftet beskrivas som en övergång från regelstyrning till mål- och resultatstyrning. Decentraliseringen har gått längre i grundskolan och gymnasieskolan, vilka kommunaliserades i slutet av 1980-talet, än i den högre utbildningen som i allt väsentligt alltjämt drivs i statlig regi. Inte heller privatiseringen, som varit påtaglig i grund- och gymnasieskola och faktiskt allra längst gången i förskolan, har i nämnvärd utsträckning nått universitet och högskolor.

Expansion

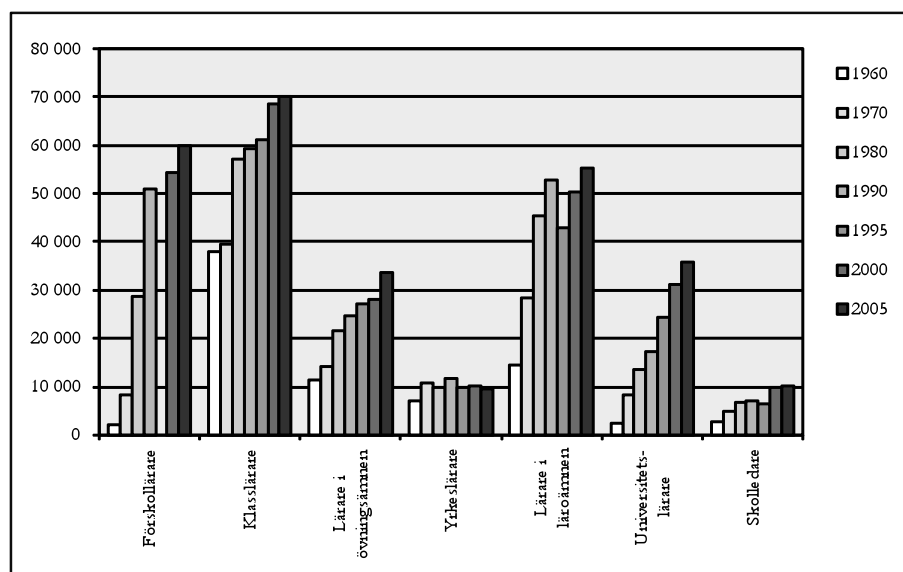
Dessa och andra inslag i de senaste decenniernas omstrukturering av utbildningsväsendet har lett till genomgripande förändringar av lärarnas arbetsmarknad. Inte minst viktig är den expansion som illustreras i Figur 1.

Undervisningssektorn tillhör de sektorer som vuxit allra mest i Sverige, från totalt 81 000 verksamma i olika typer av läraryrken år 1960 till 248 000 år 1990: det är en ökning med dryga 200 procent, att jämföra med den totala ökningen av arbetskraften på 26 procent under dessa år.¹⁰ År 2005 omfattar lärarregistret 250 000 förskollärare, lärare och skolledare, vartill kan läggas ytterligare dryga 35 000 lärare i den högre utbildningen, jämte ett antal lärare i andra undervisningsformer. Ökningen har således inte avklingat efter 1990, snarare tvärtom. De olika lärarkategorierna har vuxit i

¹⁰ Räkna man även in alla elever och studenter jämte alla slags anställda inom utbildningssystemet blir antalet kolossalt. Närmare fyra av tio svenskar befinner sig på ett eller annat sätt i utbildningssystemet, enligt en uppskattning i Karin Fransson & Ulf P. Lundgren, *Utbildningsvetenskap. Ett begrepp och dess sammanhang*, Vetenskapsrådets rapportserie Utbildningsvetenskap 2003:01, Stockholm: Vetenskapsrådet, p. 9.

olika takt; kraftigast har ökningen varit i de båda ändarna av utbildningssystemet, där utbyggnaden varit mest omfattande – förskollärare jämte fritidspedagoger och fritidsledare (från 2 000 år 1960 till 60 000 år 2005) och universitetslärare (från 3 000 till 35 000). Klasslärare (det vill säga lärare för yngre skolbarn) är den grupp som uppvisar den minsta ökningen men även de har blivit fler, från 38 000 till 70 000, det vill säga nära nog en fördubbling.

Figur 1. Antalet yrkesverksamma inom pedagogiska yrken, 1960–2005.

Källa: SCB, Folk- och bostadsräkningarna 1960, 1970, 1980 och 1990; SCB, Lärarregistret 1995, 2000 och 2005 (egna bearbetningar).

Inom den högre utbildningen har expansionen liksom i många andra länder gått fort och varit mycket omfattande. På sju år, från 1989 till 1996, ökade antalet studenter med 80 procent, från 185 000 till 325 000. Några år senare, 2003, var antalet studenter uppe i 420 000, en ökning med 130 procent sedan 1989. Härbakom finns flera faktorer. Utbildningar har generellt blivit längre, många tvååriga utbildningar har blivit treåriga och flera treåriga har blivit fyraåriga, vilket fört med sig att studenterna stannar längre i högskolan. Examensinflationen och ökad konkurrens i arbetslivet bidrar till att många studenter kompletterat sin utbildning med ytterligare kurser inom andra områden. Dessutom har själva utbildningsutbudet expanderat. Bland annat på grund av att de enskilda lärosätena fått mer bestämmanderätt över sitt eget utbud har nya typer av utbildningar lanserats. Nya lärosäten har tillkommit under perioden, framför allt Södertörns högskola i Stockholm och Malmö högskola. Överallt har möjligheten att läsa på distans gjort högre studier mycket mer tillgängliga för den som bor avigt till eller är bunden av familj eller arbete.

Socialt sett har expansionen inneburit en stark tillströmning till universitet och högskolor från grupper som tidigare inte varit benägna att söka sig till högre studier. Arbetarklassens döttrar är den kategori vars andelar ökat allra mest. Ur meritokratisk synvinkel har förändringen lett till ökande andelar studenter med svaga skolmeriter och låga resultat på högskoleprovet. Från att ha varit en angelägenhet för främst samhällets dominerande klasser har högre utbildning blivit något som allt bredare folklayer måste förhålla sig till. I samma andedrag som detta konstateras måste vi ställa frågan vad som har hänt inom den högre utbildningen. Det säger sig självt att en så remarkabel expansion förändrat villkoren för hur universiteten och högskolorna används av olika sociala grupper. Föga förvånande har den sociala selektion och differentiering som tidigare ägde rum långt tidigare nu i avsevärd grad flyttat in i systemet av universitet och högskolor. I det sammanhanget är lärarutbildningen av stort intresse.

Lärarutbildningen

Utbyggnaden av utbildningsväsendet och den åtföljande tillväxten av antalet yrkesverksamma skollärare och universitets- och högskolelärare har anmärkningsvärt nog *inte* lett till en motsvarande expansion av lärarutbildningen.¹¹ Läsåret 1971/72 antogs ca 9 500 studenter till lärarutbildningar av olika slag, inklusive utbildningar av förskollärare och fritidspedagoger.¹² I dag antas ca 10 800 studenter till lärarutbildningar och pedagogiska utbildningar.¹³ En ytterligt blygsam ökning således, samtidigt som hela den högre utbildningen expanderat våldsamt. Med andra ord har lärarutbildningens del av den totala högre utbildningen krympt ihop. År 1971/72 utgjorde de 9 500 nyantagna dryga 40 procent av de totalt ca 22 000 nyantagna studenterna till högre studier.¹⁴ I dag utgör de närmare 11 000 lärarstudenterna knappa 17 procent av alla nyantagna studenter vilka tillsammans är 65 000.

Något som däremot förändrats är söktrycket till lärarutbildningen. Det har sjunkit dramatiskt under de senaste trettio åren. I början av 1980-talet fanns ungefärligen 10 sökande per plats på ämneslärarutbildningen,¹⁵ i dag 1,2 sökande per plats till lärarprogrammet. Även om siffrorna inte kan jämföras rakt av eftersom systemet genomgått så stora förändringar (vartill kommer att söktrycket varierar mellan lärarutbildningens olika inriktningar, något som inte går att urskilja i den nationella statistiken), är den branta nedgången i söktryck ett faktum. Som redan framgått låter den sig

¹¹ Självklart blir jämförelsen lite skev. I yrkesstatistiken ingår exempelvis universitetslärare och dessa utbildas inom framför allt andra delar av högskolan än vid lärarutbildningarna och till vissa yrken har inte just lärarutbildningar inom högskolan varit den mest centrala utbildningen. Exempelvis har förskollärare ofta rekryterats från gymnasiet yrkesförberedande utbildningar.

¹² SOU 1973:2, *Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning*, p. 179.

¹³ SCB, *Universitet och högskolor. Sökande och antagna till högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå höstterminen 2007*, UF46SM0701, p. 12.

¹⁴ SOU 1973:2, pp. 84f. Det är lite vanskligt att jämföra siffrorna över åren, eftersom det är lite oklart hur de olika storheterna definierats. Icke desto mindre torde den allmänna trenden vara den nämnda.

¹⁵ Exempelvis fanns hösten 1982 till ämneslärarlinjen med historisk/samhällsvetenskaplig inriktning nio förstahandssökande per tillgänglig utbildningsplats, SCB, *Grundutbildning: behöriga sökande, utbildningsplatser och nybörjare på utbildningslinjer läsåren 1982/83–1985/86*, U20SM8905.

inte förklaras av någon nämnvärd ökning av antalet lärarutbildningsplatser. Saken kan beskrivas så att lärarutbildningen mött allt starkare konkurrens från andra högskoleutbildningar.

En viktig förändring över åren gäller organiserandet av lärarutbildningarna. Kort sagt har ett stort antal relativt väl definierade lärarutbildningar omvandlats till en lärarutbildning med rikliga interna valmöjligheter för den enskilde studenten. För att ta det lite mer i detalj: Högskolereformen 1977 fick stora konsekvenser för lärarutbildningen. I och med denna inkorporerades förskollärarutbildningen och de kortare låg- och mellanstadielärarutbildningarna i "högskolan" varmed i det administrativa språkbruket avses hela systemet av universitet och högskolor. En icke-svensk läsare bör således notera att snart sagt all eftergymnasial utbildning, inräknat all slags förskolläraryr- och skollärarutbildning, från 1977 ingår i "högskolan" och räknas som högre utbildning. Tanken var även att en forskningsöverbyggnad till lärarutbildningen skulle växa fram.¹⁶ Under 1980-talet infördes en ny lärarutbildning för grundskolan med två inriktningar siktande mot undervisning av årskurserna 1–7 respektive 4–9, samt en utbildningslinje enbart inriktad mot gymnasieskolan.¹⁷ Efter flera utvärderingar och översyner av lärarutbildningen under stora delar av 1990-talet tillsattes 1997 års lärarutbildningskommitté med uppgift att komma med förslag om en ny lärarutbildning. Motiven för dess tillsättande angavs vara lärararbetets förändrade villkor vilka kopplades samman med de omstruktureringar av utbildningssystemet och skolans styrning som genomförts.¹⁸ Resultatet blev en ny lärarutbildning som sjuöppades 2001. Den kanske största förändringen vid sidan om införandet av ett enda gemensamt program var tillkomsten av ett för samtliga läraryrken gemensamt obligatoriskt block omfattande tre terminer. Bakom den nuvarande lärarutbildningen fanns således ambitionen att fösa ihop de olika lärarkategorierna i syfte att åstadkomma en gemensam "lärarkompetens". Följaktligen infördes en enda gemensam lärarexamen oavsett om utbildningen förberedde för undervisning i förskola, grundskolans tidiga år eller sena år eller gymnasiet.

Dessa omvandlingar illustreras i Figur 2 nedan. De skilda lärarutbildningarna har i olika avseenden närmast sig varandra, exempelvis vad gäller det organisatoriska ansvaret i och med 1977 års högskolereform, samt längden på utbildningarna, framför allt genom att lärarutbildningar inriktade mot undervisning av de yngre barnen blivit allt längre. I skrivande stund, februari 2010, lade den borgerliga svenska regeringen fram en proposition om ännu en lärarutbildningsreform som i många avseenden innebär en återgång till den tidigare ordningen: bort från idén om enhetsläraren och åter till separata utbildningar av förskollärare, grundlärare, ämneslärare (för grundskolans senare år och gymnasieskolan) och yrkeslärare, kopplat till mer ämneskun-

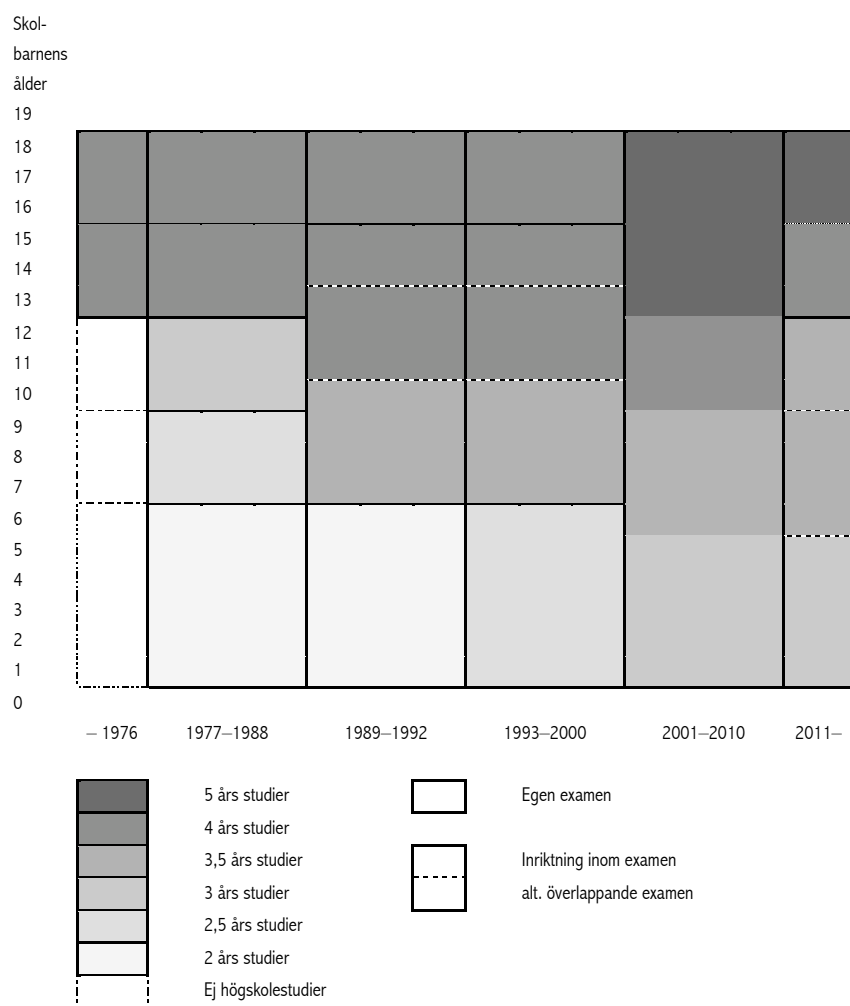
¹⁶ Se Högskoleverket, *De första 20 åren. Utvecklingen vid de mindre och medelstora högskolorna sedan 1977*, Högskoleverkets rapportserie 1998:2 R och Högskoleverket, *Hur styrs den svenska högskolan? Varför ser styrsystemet ut som det gör?*, Högskoleverkets skriftserie 1998:4.

¹⁷ Prop. 1984/85:122, *Lärarutbildning för grundskolan*.

¹⁸ SOU 1999:63, *Att lära och leda - en lärarutbildning för samverkan och utveckling*.

skaper och högre krav både på studenterna och på de lärosäten som anordnar utbildningarna.¹⁹

Figur 2. Svenska lärarutbildningar 1976–2011.

Vid en internationell jämförelse kan man konstatera att de ovan beskrivna förändringarna har motsvarigheter i många andra länder. Denna globala trend torde ha samband med en långsam men tydlig nedgång för bildningsyrken till förmån för kapitalintensiva yrken med hög status. Även i de nordiska grannländerna återfinns de

¹⁹ Regeringens proposition 2009/10:89, *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*. Propositionen bygger på SOU 2008:109, *En hållbar lärarutbildning*, en utredning som har visst samband med detta temanummer eftersom den till skillnad från sina föregångare faktiskt beaktar problemet med den fallande rekryteringen.

flesta av de nämnda problemen med sjunkande söktryck, ökade avhopp och fallande status för skolläraryrket.²⁰ Som undantag brukar Finland framhållas, där lärarutbildningen har bättre anseende och lockar både fler och mer kvalificerade sökande.

Artiklarna i detta nummer

En utbildning som tappat mark

Under de senaste trettio åren har lärarutbildningen tappat mark på bred front. En indikator bland många andra är att studenter med högre tjänstemän som föräldrar minskat sina andelar framför allt på gymnasielärarutbildningarna och grundskolelärarutbildningarna, samtidigt som andelen studenter från arbetarhem ökat. Den mest markanta förändringen är emellertid inte av social utan av meritokratisk art: de kraftigt minskade andelarna studenter med höga betyg från gymnasiet och höga högskoleprovspoäng samt de ökade andelarna med svaga sådana meriter. Detta gäller i synnerhet de längre lärarutbildningarna. I artikeln *Lärarstudenterna. Förändringar i rekryteringen under perioden 1977–2007* analyserar Emil Bertilsson utvecklingen i ett längre tidsperspektiv. När olika typer av lärarutbildning hålls åtskilda är ett resultat att i synnerhet lärarutbildningar som tidigare haft en mer selekterad rekrytering tappat mark vilket inneburit en viss homogenisering av en tidigare heterogen utbildning. I riktning mot proletarisering, om man så vill.

En dubbelt dominerad utbildning inom högskolefältet

Mikael Börjessons artikel *Lärarutbildningarnas plats inom det svenska högskolefältet* startar med några "sociala kartor" över det svenska högskolefältet. Dessa åskådliggör lärarutbildningarnas positioner i relation till andra högskoleutbildningar. Inledningsvis diskuteras det svenska högskolefältets struktur 1998. När studentrekrytering får avgöra olika lärosätens och utbildningars placering på kartan framträder tre dimensioner eller polariteter: en könsmässig, en socialt hierarkisk och en tredje som ställer kulturella och utbildningsmässiga tillgångar mot ekonomiska. Inom detta högskolefält finns en tydlig hierarki i vilken lärarutbildningarna intar dominerade positioner, såväl i socialt som i meritokratiskt och könsmässigt avseende. En annan slutsats är att samma typ av lärarutbildning intar olika positioner vid olika lärosäten. Vid de väletablerade universiteten med sina mer selekterade studenter intar lärarutbildningarna synnerligen dominerade positioner längst ned i hierarkin, till skillnad från vid högskolorna och vissa av de nyare universiteten.

Ett komplicerat möte

De två avslutande artiklarna redovisar resultat från intervjuer med lärarstudenter. Magnus Persson analyserar i *Vägen till lärarutbildningen* motiv och föreställningar

²⁰ *Komparativt studium af de nordiske læreruddannelser*, Nordisk ministerråd, Köpenhamn 2008, Jette Steensen, *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to lærerstudierende i Danmark og USA*, Viborg: Forlaget PUC, 2008.

och förväntningar hos nyantagna lärarstudenter vid Växjö universitet för att spåra vad som drev dem att söka just denna utbildning. Fyra åtskilda typer framträder. Återkommande i intervjuerna är framhävandet av de egna skolerfarenheterna, vilket kan tänkas ha samband med det ökade inflödet av studenter med en annan horisont av föreställningar än individer från mer studievana hem. För dessa studenter tjänar den egna erfarenheten av skolan som den viktigaste länken till högre utbildning.

Även i det sista bidraget, *Stå vid rodret eller tappa bort sig. En sociologisk studie av rekryteringen till lärarutbildningen och dess följder*, utgår Elisabeth Hultqvist och Mikael Palme från den förändrade rekryteringen. Författarna konstaterar att den senast genomförda lärarutbildningsreformen från 2001 som gav studenterna mer frihet att välja kurser och inriktningar, samtidigt ledde till att utbildningen blev svårare att överblicka och genomskåda. Det drabbar särskilt grupper som tidigare haft föga kontakt med högskoleutbildning eller högskoleutbildade, medan studenter som är rustade med större mått av kulturellt kapital och studievana snarare tenderar att betrakta lärarutbildningen som ett personligt projekt som de själva förmår kontrollera. I artikeln förs även resonemang om hur akademiseringen av lärarutbildningen – och den åtföljande övergången från en oral till en skriftlig kultur – inneburit krav som de för akademiska studier illa förberedda studenterna får svårt att bemästra.

Donald Broady, professor vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Mikael Börjesson forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Mikael Börjesson, forskare och lektor vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Donald Broady forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Emil Bertilsson, doktorand i utbildningssociologi vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

SEC: <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/index.htm>

Referenser

- Björklund, Anders, Per-Anders Edin, Peter Fredriksson & Alan Kreuger 2005. *The Market Comes to Education in Sweden. An Evaluation of Sweden's Surprising School Reforms*. New York: Russell Sage Foundation.
- Börjesson, Mikael 2006 [2003]. *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.

- Fransson, Karin & Ulf P Lundgren 2003. *Utbildningsvetenskap. Ett begrepp och dess sammanhang*. Vetenskapsrådets rapportserie Utbildningsvetenskap 2003:01. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Högskoleverket 1998a. *De första 20 åren. Utvecklingen vid de mindre och medelstora högskolorna sedan 1977*. Högskoleverkets rapportserie 1998:2 R.
- Högskoleverket 1998b. *Hur styrs den svenska högskolan? Varför ser styrsystemet ut som det gör?* Högskoleverkets skriftserie 1998:4.
- Högskoleverket 2008. *Uppföljande utvärdering av lärarutbildningen*. Rapport 2008:8 R.
- Lärarnas Riksförbund & Lärarförbundet 2006. *Alla har rätt till utbildade lärare! En rapport om andelen lärare i skolår 7–9 som har rätt lärarutbildning*. Stockholm.
- Nordiska ministerrådet 2009. *Komparativt studium af de nordiske læreruddannelser*. TemaNord 2009:505.
- Skolverket 2005. *Undervisningen per ämne i grundskolan hösten 2002. Resultat av en undersökning om lärares undervisning och utbildning i undervisningsämnet*. Stockholm: Skolverket.
- Steensen, Jette 2008. *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to lærerstuderende i Danmark og USA*. Viborg: Forlaget PUC.
- Stenlås, Niklas 2009. *En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*. ESO rapport 2009:6. Stockholm: Finansdepartementet.
- Proposition 1984/85:122. *Lärarutbildning för grundskolan*.
- Proposition 2009/10:89. *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*.
- Statskontoret 2007. *Lärares utbildning och undervisning i skolan*. Kartläggning och analys. Stockholm.
- SOU 1973:2. *Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning*.
- SOU 1999:63. *Att lära och leda – En lärarutbildning för samverkan och utveckling*.
- SOU 2008:52. *Legitimation och skärpta behörighetsregler*.
- SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning*.
- SCB 1989. *Grundutbildning: behöriga sökande, utbildningsplatser och nybörjare på utbildningslinjer läsåren 1982/83–1985/86*. U20SM8905.
- SCB 2004. *Lärförsörjningen 2004*. UF26SM0501.
- SCB 2007. *Universitet och högskolor. Sökande och antagna till högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå höstterminen 2007*. UF46SM0701.

Lärarstudenterna

Förändringar i rekryteringen under perioden 1977-2007

Emil Bertilsson

Abstract: This article deals with the changes in teacher education recruitment patterns in Sweden during the period 1977-2007. Special attention is drawn to the composition of the students' social and meritocratic resources – referred to as inherited and acquired capital – during the period 1985-2007. To illustrate the changes over time, comparisons are made with the student population as a whole. The results show that during the last twenty years, teacher education recruitment patterns have changed dramatically. Especially noticeable is the increasing share of students with small amounts of acquired school capital, i.e. students having low grades from upper secondary school and low points on the national university aptitude test. These developments have been accompanied by shifting social origins among the teacher students, where particularly the increase in women from working class environments is discernible. The study shows that the students' meritocratic resources have a strong impact on their inclination to choose a teacher training programme; those with good credentials reject this programme irrespective of their social background. The dramatic changes in recruitment patterns are especially visible within the teacher education programmes that earlier were characterized by more selective recruitment, i.e. programmes for subject teachers in upper secondary schools. Studying recruitment patterns over a long time period gives us greater perspective on these changes; and it is obvious that in some respects, focusing on the differences between different teacher categories, recruitment to teacher education programmes has become homogenized.

Key words: Teacher education, Recruitment patterns, Gender, Social origin, Inherited and acquired capital

I denna text¹ presenteras resultat från ett pågående avhandlingsarbete som utreder frågan vad som skett med rekryteringen till de svenska lärarutbildningarna under de senaste 30 åren. Studien är med andra ord longitudinell och ambitionen är att analy-

¹ Delar av resultaten har tidigare publicerats i Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Lärarstudenter. Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977-2007*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 45. Uppsala: SEC, 2008 och Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, "Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977-2007" Appendix i *Man ska bli lärare. Den ojämna könsfördelningen inom lärarutbildningen – beskrivning och analys*, Rapport 2009:7 R, Stockholm: Högskoleverket, 2009.

sera förändringar över tid samtidigt som rekryteringsprofiler hos olika typer av lärarutbildningar åskådliggörs.

Varför då intressera sig för rekryteringen till lärarutbildningarna? Ett skäl är att intresset för vilka studenter som söker sig till lärarutbildningar har varit påfallande frånvarande i den annars väldigt intensiva svenska debatten om lärarutbildning. Först på senare år har man på allvar börjat diskutera rekryteringen som en viktig del i försöken att höja lärarutbildningens – och för den delen läraryrkets – status.² Dessutom är det inte ovanligt att de analyser av rekryteringen som förekommer – och som ofta har sitt ursprung i det administrativa fältet – saknar antingen det längre tidsperspektivet eller saknar den detaljrikedom som krävs för att ge rättvisa åt särdragen hos olika typer av lärarutbildningar. Dessutom ställs sällan frågan hur utvecklingen av rekryteringen till lärarutbildning är relaterad till övriga högskoleutbildningars rekrytering. Ett andra skäl för att ta sig an rekryteringsfrågan bottnar i att vi sedan tidigare vet att den kraftiga expansionen av den svenska högskolan och det ökade inflödet av studenter under 1990-talet resulterade i förskjutningar mellan de positioner som utbildningarna intar i förhållande till varandra, om vi använder just studentrekryteringen som indikator på hur utbildningarna är positionerade. Denna process resulterade i att vissa utbildningar blev mer elitpräglade, såväl socialt (dvs. med avseende på studenternas sociala härkomst) som meritokratiskt (dvs. med avseende på studenternas tidigare studieprestationer)³, samtidigt som andra utbildningar, och särskilt lärarutbildningarna, tappat mark i de nämnda avseendena.⁴ Omfattningen av denna förskjutning över en längre tidsperiod har dock inte närmare kartlagts. I denna text ställs därför bland annat frågan om lärarutbildningarna fortsatt att tappa mark in i 2000-talet. Hur skiljer sig dagens lärarstudenter mot de som påbörjade sin utbildning för 20–30 år sedan? Vilka relevanta skillnader finns mellan olika lärarutbildningsinriktningar och lärosäten? Och hur står sig lärarutbildningarna i relation till högskolans övriga utbildningar? För att kunna svara på dessa frågor har ett register använts som innefattar samtliga högskolestudenter åren 1977–2007. Ur denna totalpopulation av högskolestudenter har skapats ett separat register för samtliga lärarstudenter under nämnda år.

I texten görs skillnad mellan *nedärvda* och *förvärvade tillgångar* bland studenterna. Som viktiga indikatorer på det som i det följande benämns som nedärvda tillgångar används föräldrarnas högsta utbildningsnivå och yrkesposition. När det gäller de förvärvade tillgångarna används i huvudsak två varianter av vad som är att betrakta som delar av studenternas skolkapital, nämligen avgångsbetyg från gymnasiet

² I den nya utredningen med förslag till en ny lärarutbildning (HUT 07) som färdigställdes under 2008 får rekryteringsproblematiken förhållandevis stort utrymme. Utredningen konstaterar bl.a. att den enskilt viktigaste faktorn för att skolsystemet ska lyckas är att rätt personer blir lärare, se *En hållbar lärarutbildning*, SOU 2008:109, p. 424.

³ Se t.ex. Donald Broady et al. "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", pp. 13-47, 135-154 i Thomas Furusten (red.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, Stockholm: Högskoleverket, 2002.

⁴ Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30, Uppsala: SEC, 2003 [2006].

och resultat på högskoleprovet.⁵ Bakom analyserna ligger en syn på högskolan som ett *fält* – det vill säga ett system av relationer mellan positioner där positionerna intas av olika utbildningar vid olika lärosäten.⁶ Denna artikel är också en del i ett avhandlingsarbete där fältbegreppet används som analysredskap för att studera förhållandet mellan lärarutbildning och lärarnas arbetsmarknad. Denna studie är dock inte en fältstudie i traditionell mening, däremot undersöks aspekter av det som kan tolkas som högskolefältets tredje dimension, nämligen förändringar över tid. Avsikten är att förstå olika lärarutbildningars rörelser och riktning i detta fält över en längre tidsperiod, en rörelse som vi kommer att se är nedåtgående för det stora flertalet. Utifrån denna utgångspunkt blir relationen mellan olika utbildningar och lärosäten central, men också relationen mellan lärarutbildningarna och övriga högskoleutbildningar. Med den relationella utgångspunkten blir det också problematiskt att tala om *lärarutbildningen* som ett samlingsnamn, som man vanligtvis skulle benämna andra utbildningar som läkarutbildningen eller juristutbildningen, då lärarutbildningen består av en mängd varianter och inriktningar som har olika innehåll, rekrytering och, sett till historien, olika anknytningar till högskoleorganisationen.⁷ Därför kombineras analyser av lärarutbildning generellt med mer detaljerade analyser där olika typer av lärarutbildningar hålls separerade.

En massutbildning under rullande reformer

Sedan 1977 omsluts samtliga lärarutbildningar – från förskollärarutbildning till gymnasielärarutbildningar – av den svenska högskoleorganisationen. Under denna storhet samsas utbildningar som förut var helt separerade, organisatoriskt såväl som innehållsmässigt. Till sin massa är lärarutbildningen högskolans största utbildning och har varit så under en längre tid. Lärarutbildningen är också den högskoleutbildning som har störst spridning geografiskt, sammanlagt 27 lärosäten bedriver vid dags dato någon form av lärarutbildning, från Luleå i norr till Malmö i söder. Lärarutbildningen är, sett till den övriga högskoleorganisationen, det närmaste man kommer en massutbildning. Däremot, bör tilläggas, har den stora expansionen av högskolan inneburit att lärarutbildningens del av den totala studentmassan minskat, 1971/72 utgjorde de 9 500 nyantagna lärarstudenterna ungefär dryga 40 procent av de totalt ca 22 000 nyantagna studenterna till högre studier.⁸ I dag utgör de närmare 11 000 lärarstudenterna knappa 17 procent av de nästan 65 000 nyantagna. Utvecklingen kan alltså

⁵ Båda dessa indikatorer är betydelsefulla då de inte enbart signalerar skolframgång, och kanske intressantare viss skolanpassning, utan också fungerar som inträdesbiljett till högskolan.

⁶ På ett teoretiskt och metodiskt plan ansluter sig denna studie till tidigare studier där kartläggningar av högskolefältet och olika utbildningars positioner varit i centrum, som exempel kan nämnas Mikael Palme, *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*, Arbetsrapport 1989:4, UHÅ FoU, Stockholm 1989 och Donald Broady et al. 2002, op cit.

⁷ Dagens lärarutbildningsorganisation sammanför utbildningar som förut var helt separerade organisatoriskt. Som exempel kan nämnas gymnasielärarutbildningen – med rötter i läroverkslärarutbildningen som från andra hälften av 1800-talet etablerades med starka band till den teoretiska undervisningen vid universiteten – och förskollärarutbildningen – med sin grund i seminarieverksamheten som först 1962 kom att förstatligas och först 1977 inlemmas i högskoleorganisationen.

⁸ SOU 1973:2, *Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning* (U68), p. 84f.

beskrivas som att lärarutbildningen över åren har mött starkare konkurrens från andra högskoleutbildningar.

Lärarutbildningen har också stöpts om vid ett antal tillfällen under den period som här redogörs för. Förändringar som får en del praktiska konsekvenser då man vill studera de olika utbildningarna och dess inriktningar över tid. En metodologisk utveckling kan därför vara på sin plats. Lärarutbildningsreformerna under 1980- och 90-talen har inte bara inneburit att utbildningarnas innehåll och organisation förändrats utan också förändrat möjligheterna för forskaren att klassificera utbildningarna på ett meningsfullt och adekvat sätt. Under perioden fram till 2001 utgjordes lärarutbildningarna av ett antal någorlunda väl definierade utbildningstyper som relativt enkelt kan kategoriseras. 1980-talets reform innebar exempelvis införandet av en ny utbildning för grundskolan med två inriktningar, årskurs 1–7 respektive 4–9, samtidigt som lärarutbildningen fick en utbildningslinje enbart riktad mot gymnasieskolan.⁹ 2001 års reform, som på många sätt var ett brott mot den tidigare stadiindelningen, innebar en väsentligt ökad frihet för lärosätena att skapa kurser som lärarstudenterna själva sätter samman. Många gånger är det långtifrån uppenbart hur dessa ingångar och varianter av lärarutbildningen ska klassificeras på ett enhetligt sätt. Att valfriheten för studenterna att välja kurser inom ramen för programmen ökat innebär också större möjligheter för studenterna att ändra spår under utbildningens gång. Således ges svaret vilken utbildning som studenten läst i vissa fall först när hela utbildningen är avslutad. Konsekvensen är att det finns större osäkerhetsfaktorer i analyserna för åren efter 2001 när det gäller den mer detaljerade nivån.

En annan viktig aspekt som måste beaktas när man diskuterar rekrytering till lärarutbildningarna är hur söktrycket förändrats. Exempelvis är de antagna lärarstudenternas betyg och högskoleprovspoäng delvis relaterat till söktrycket till utbildningen. När många söker tenderar antagningspoängen att gå upp och studenter med svaga meriter avvisas. Därmed inte sagt att ett högt söktryck innebär att alla studenter som tas in har toppbetyg; så sker bara om det bland dem som söker finns många med de högsta studiemeriterna. Så välmeriterade studenter är kräsna i sina utbildningsval och siktar ofta mot mer prestigetunga utbildningar.¹⁰ I dag är, som texten nedan ska visa, studenter med goda meriter ovanliga på lärarutbildningarna. Minskat söktryck till lärarutbildningar förefaller också vara ett gemensamt problem i de nordiska länderna, undantaget Finland.¹¹ Illavarslande för svenska förhållanden är att trots att söktrycket till högskolan generellt ökar i takt med sviktande ekonomisk konjunktur, drabbas lärarutbildningarna av minskande söktryck.¹² Det senaste året har dock sett

⁹ Prop. 1984/85:122 om lärarutbildning för grundskolan m.m.

¹⁰ Ida Lidegran, *Utbildningskapital. Om hur det alstras fördelas och förmedlas*, Studier i utbildnings- och kultursociologi 3, Uppsala: Uppsala universitet, 2009.

¹¹ Nordiska ministerrådet, *Komparativt studium af de nordiske læreruddannelser*, TemaNord 2009:505.

¹² Högskoleverket, *Antalet sökande till högre utbildning ökar*, Statistisk analys, Stockholm: Högskoleverket, 2008. I ett längre tidsperspektiv är det fallande söktrycket markant. I början av 1980-talet gick det ca 10 sökande per plats på ämneslärarutbildningen. Exempelvis gick det hösten 1982 nio förstahands-sökande per plats till ämneslärarlinjen med historisk/samhällsvetenskaplig inriktning, se SCB, *Grundutbildning: behöriga sökande, utbildningsplatser och nybörjare på utbildningslinjer läsåren 1982/83-*

en vändande trend, då antalet sökande till lärarutbildningarna ökar inför ansökningsomgången under hösten 2009.¹³ Det är ur rekryteringssynpunkt självklart att ett rimligt söktryck kan behövas för att en utbildning skall hävda sin position i det nuvarande högskolesystemet, för att undervisningsnivån skall bli anständig och för att sökande med fallenhet skall attraheras och illa lämpade sorteras bort. En annan aspekt är att en utbildning med ett tillräckligt antal sökande till varje studieplats skapar en känsla av utvaldhet bland dem som lyckas ta sig in, vilket tillsammans med andra faktorer torde påverka studenternas benägenhet att faktiskt slutföra utbildningen.¹⁴ Och avhoppet från lärarutbildningarna är stora. I en studie av de lärarstudenter som påbörjade sin utbildning 2001/02 konstaterar Högskoleverket att drygt en tredjedel lämnat utbildningen utan att ta ut en examen, en siffra som var så hög som 50 procent om man enbart ser till de manliga lärarstudenterna.¹⁵

Det finns med andra ord anledning att ta rekryteringsproblematiken på allvar, inte minst med tanke på att lärarutbildningar som idag har problem att fylla sina platser för 20–25 år sedan hade närmare 10-talet sökande per utbildningsplats (som exempel kan nämnas flera av ämneslärarutbildningarna), och låg väl i nivå med många av de mest eftertraktade högskoleutbildningarna.

Stabila könsmonster

Vi ska inleda med att säga något om de könsskillnader som existerar inom lärarutbildningarna. Frågan om könsskillnader inom lärarutbildning (och för den del läraryrket) har aktualiserats på senare år från politiskt håll, i Sverige som internationellt, då den skeva könsfördelning allt mer kommit att betraktas som ett problem som måste åtgärdas.¹⁶ Argumenten för dessa åtgärder är flera men bygger bland annat på föreställningen att män behövs i skolan som förebilder, kanske särskilt för unga pojkar. Ett argument som också stött på en del kritik.¹⁷

När det gäller könsfördelningen inom de svenska lärarutbildningarna kan konstateras att kvinnorna på en övergripande nivå innehaft en stor majoritet av utbildningsplatserna. På denna aggregerade nivå är också könsfördelningen över tid synnerligen stabil, mellan 1977 och 2007 understiger andelen kvinnor aldrig 70 pro-

1985/86 U20 SM 8905. Söktrycket idag varierar mycket utifrån vilken lärarutbildning man väljer att studera men ligger genomsnittligt på 1,2 sökande per plats.

¹³ *Antalet sökande till högre utbildning ökar kraftigt*, Statistisk analys, Stockholm: Högskoleverket 2009.

¹⁴ Jmf Pierre Bourdieu, *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press, 1996, pp. 180 ff.

¹⁵ *Färre nybörjare på lärarutbildningen hösten 2007*, Högskoleverket, Statistisk analys, 2008/6.

¹⁶ I Sverige tillsatte regeringen under 2008 en delegation för jämställdhet i skolan (Dir 2008:75) med ett tillhörande regeringsuppdrag att utreda och komma med förslag på åtgärder för att motverka den skeva könsfördelningen inom lärarutbildningen (U2008/4263/UH). Resultaten presenteras i rapporten *Man ska bli lärare. Den ojämna könsfördelningen inom lärarutbildningen – beskrivning och analys*, Högskoleverket, Rapport 2009:7R. Under 2009 har även en delegation för jämställdhet i högskolan tillsatts (Dir 2009:7) där bl.a. könsbundna utbildningsval presenteras som ett av flera problemområden.

¹⁷ Se ex. Martin Mills, Wayne Martino & Bob Lindgard, "Attracting, recruiting and retaining male teachers: policy issues in the male teacher debate" i *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 25, No. 3, July 2004 och Kathy Roulston & Martin Mills, "Male Teachers in Feminised Areas: marching to the beat of the men's movement drums?" i *Oxford Review of Education*, Vol. 26, No. 2, 2000.

cent (som lägst 71 procent 1984) och når en högsta nivå på 80 procent 1990. De interna skillnaderna mellan olika utbildningstyper är dock väldigt stora. Här följer rekryteringen också en sedan tidigare välkänd logik: de manliga lärarstudenternas andelar är störst på lärarutbildningar som förbereder för undervisning av äldre skol elever, samt inom vissa ämnesområden, särskilt matematik/naturkunskap inom de teoretiska ämnesområdena. Männerna är också väl företrädda på flertalet praktisk/estetiska utbildningar som idrottslärarutbildningen, trä- och metallslöjdlärarutbildningen, musklärarutbildningen och flertalet utbildningar inom yrkeslärområdet, som industri och hantverk. De kvinnliga bastionerna består framför allt av lärarutbildningar med inriktning mot skolans yngre ålderskategorier: förskola och grundskolans tidigare år samt ämneslärarutbildningar med inriktning mot språk. Kvinnorna är också väl företrädda på speciallärarutbildningarna och ett antal praktisk/estetiska utbildningar som textilslöjdlärarutbildningen, bildlärarutbildningen och vårdlärarutbildningar.

Denna delning av lärarutbildningen internt är föga förvånande. Könsmonster som känns igen från högskolans struktur, som att kvinnorna är mer välföreträdda på språkutbildningar och inte i lika stor utsträckning inom matematiska och naturvetenskapliga utbildningar, återfinns även inom lärarutbildningarna. Denna ämnesindelning kombineras med en indelning utifrån status på arbetsmarknaden, där män i större utsträckning dras mot lärarutbildningar som innehar högre lönenivåer än sina kvinnligt dominerade motsvarigheter.¹⁸ Vad som är värt att notera om vi återgår till förändringarna över tid är att det är de kvinnodominerade utbildningar som uppvisar de minsta förändringarna över tid av könsbalansen. Männens andel ökade visserligen något på förskollärarutbildningen under mitten av 1990-talet och början av 2000-talet, men denna ökning var marginell och har efterföljts av en minskning.¹⁹ Könsammansättningen har å andra sidan varit mindre stabil inom utbildningar mot äldre åldrar inom grundskola och gymnasium. Här har en viss feminisering skett. Den kraftigaste feminiseringen har skett på de utbildningar som tidigare haft en dominans av män, såsom ämneslärarutbildningen med inriktning mot matematik/naturkunskap och mot samhällsvetenskap, men även på lärarutbildningar med inriktning mot grundskolans tidiga år. På aggregerad nivå har kvinnodominansen med andra ord varit relativt stabil genom åren, samtidigt som en viss feminisering går att skönja när vi beaktar olika typer av lärarutbildning. På mer detaljerad nivå bekräftas en sedan tidigare välkänd logik, nämligen att andelen män ökar ju högre upp i skolsystemet lärarutbildningen siktar och ju mer ämnesstudier den innehåller. Det stora undanta-

¹⁸ Se ex. Ylva Ulfsdotter Eriksson, *Yrke, status & genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*, Göteborg: Göteborgs universitet, 2006 och Paula Berntsson, *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier. Ett könsperspektiv på professionalisering*, Göteborg: Göteborgs universitet, 2006.

¹⁹ Det kan också vara intressant att notera att förskollärarutbildningen som har den mest skeva könsfördelningen – lägg där till att särskilda satsningar gjorts för att locka män till förskolläraryrket (Se SOU 2006:75 *Jämställdhet i förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*) – här är andelen kvinnor i princip lika stor 1977 (93 procent) som 2007 (92 procent).

get är språklärodbildningarna som under hela perioden uppvisat en kraftig kvinno-dominans.

Etnicitet och ålder

Lärarstudenter av annan nationell härkomst än svensk har av tradition varit få. Detta bekräftas om vi studerar de uppgifter vi har om dels studentens födelseland och dels föräldrarnas födelseland. Under perioden 1977 till 1997 pendlar andelen utlands-födda studenter på lärodbildningarna mellan 8 och 5 procent. Fram till 1997 sker också en viss ökning av de svenskfödda studenterna. Därefter sker en gradvis, om än relativt blygsam, ökning av andelen födda utomlands, från 6 procent 1998 till 13 procent 2007.²⁰

Även åldersstrukturen bland lärodbildningarna har varierat något över tid. Framför allt två utvecklingstendenser framträder: under perioden från 1980 och 15 år framåt minskade lärodbildningarnas genomsnittsålder från knappt 28 år till 26 år, och därefter och fram till mitten av 2000-talet ökade genomsnittsåldern till drygt 28 år. Från 2004 och framåt sjunker medelåldern på nytt en smula för att sluta på ca 27 år. Åldersfördelningen skiljer sig också åt beroende på typ av lärodbildning man studerar. Äldst är studenterna på några av de praktiska lärodbildningarna, särskilt yrkeslärodbildningar, samt på speciallärodbildningen. Andelen förhållandevis äldre lärodbildning är också större vid utbildningar med inriktning mot de skolans högre nivåer än vid utbildningar inriktade mot förskola och skolans lägre nivåer. Yngst är däremot studenterna på idrottslärodbildningarna och musiklärodbildningarna. När det gäller förändringar över tid är det framför allt vid ämneslärodbildningen med inriktning mot matematik/naturkunskap som studenternas medelålder ökat, allra mest under perioden från mitten av 1990-talet fram till mitten av 2000-talet. Vid samma ämneslärodbildning ökar också andelen kvinnliga studenter som är äldre: deras medelålder var 22 år i slutet av 1970-talet och hade 2007 stigit till 26 år. Den ökade medelåldern i synnerhet bland kvinnliga studenter under andra hälften av 1990-talet kan möjligtvis delvis förklaras av rådande arbetsmarknadsförhållanden. I spåren av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet är det sannolikt att fler sökte sig till en lärodbildning som ett andra yrkesval, som en komplettering av tidigare studier eller helt enkelt på jakt efter ett tryggare utbildningsval. Det är troligt att lärodbildning för sådana syften i högre utsträckning utnyttjats av kvinnor (de flesta lärare är kvinnor), vilket skulle kunna bidra till att förklara den ökade medelåldern bland kvinnor i förhållande till män. Under mitten av 1990-talet och framåt expanderar även olika slag av utbildning som gör det möjligt att tillgodoräkna sig tidigare ämnesstudier när man tar sig fram till en lärodbildning. En stor andel av dessa studenter är äldre, vilket torde

²⁰ Andelen studenter med minst en svenskfödd förälder är också hög inom lärodbildningarna. Även om man i slutet av perioden ser en viss ökning av studenter med föräldrar med annat födelseland än Sverige. År 2007 har 83 procent av nybörjarstudenterna på lärodbildningen minst en förälder som är född i Sverige, som högst var denna siffra 1993 då den låg på 93 procent.

vara ytterligare en delförklaring till den ökade medelåldern under 1990-talet och början av 2000-talet.

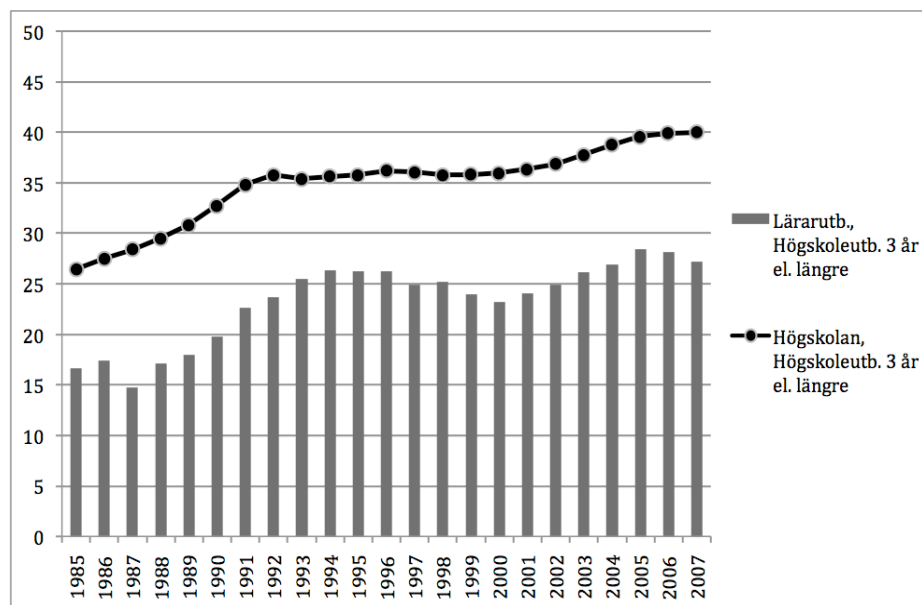
Lärarstudenterna och de nedärvda tillgångarna

Låt oss börja att med hjälp av mer aggregerade mått ta och analysera den sociala rekryteringsbilden till lärarutbildningarna som helhet – det vill säga samtliga lärarutbildningar oavsett inriktning, nivå och utbildningsort. Vi kan konstatera att lärarstudenterna generellt sett har mindre av tillgångar än studenter på många andra högskoleutbildningar. Detta exemplifieras på två sätt. För det första är andelen lärarstudenter som kommer från så kallade studieovana hem, där föräldrarna har liten erfarenhet av egna studier, förhållandevis stor. Det andra är att andelen studenter som har föräldrar med längre högskoleutbildning eller forskarutbildning samtidigt är klart lägre än genomsnittet för högskolan. I Figur 1 visas andelen lärarstudenter som har minst en förälder med längre högskoleutbildning som högsta utbildningsnivå i jämförelse med motsvarande genomsnitt för högskolan åren 1985–2007.²¹ Här kan man konstatera att andelen studenter med föräldrar med en längre högskoleutbildning ligger på mellan 15 och 28 procent. Andelarna ökar något från slutet av 1980-talet och framåt, vilket sannolikt till stor del är en effekt av en ökad utbildningsnivå i allmänhet bland befolkningen. En liknande ökning återfinns även om vi studerar hela högskolan. Under perioden ser vi också en viss ökning av andelen med föräldrar med en kortare högskoleutbildning eller gymnasieutbildning som högsta utbildning samtidigt som andelarna med förgymnasial utbildning minskar något. Bland lärarstudenter är den andel vilkas föräldrar har en längre högskoleutbildning klart mindre i jämförelse med genomsnittet för högskolestudenter, över hela perioden. Denna skillnad har skärpts något, eller annorlunda uttryckt: lärarutbildningarna har blivit efter då mer nedärvt utbildningskapital tillförts högskolan i stort. År 1994 hade 35 procent av högskolans studenter minst en förälder med en längre högskoleutbildning, att jämföras med 26 procent bland lärarstudenterna. År 2007 var dessa andelar 40 respektive 27 procent.²²

²¹ En svårighet med att som indikator använda förändringar i utbildningsnivå över tid är att man måste väga in en allmän ökning i befolkningens utbildning, dvs. att en allt större andel läser på universitet och att allt färre avslutar sina studier efter den grundläggande utbildningen. Delvis därför begränsas denna jämförelse till perioden 1985–2007.

²² Bland lärarstudenterna finns också en betydligt lägre andel med minst en förälder med forskarutbildning, 1,4 procent 2007, i jämförelse med genomsnittet för högskolan, 3,4 procent 2007.

Figur 1. Lärarutbildningar jämfört med högskolan, andel nybörjarstudenter med föräldrar med längre högskoleutbildning som högsta utbildningsnivå, 1985–2007.

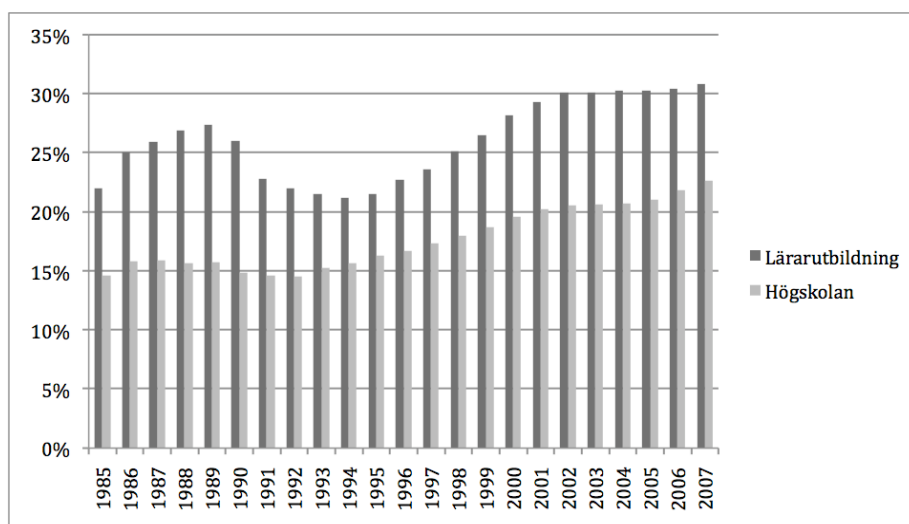
Som ytterligare indikator på studenternas nedärvda tillgångar har i olika varianter föräldrarnas högsta yrkesposition använts. Inledningsvis används information om föräldrarnas socioekonomiska bakgrund, enligt Socioekonomiskt index (SEI).²³ Nedan ägnas särskilt intresse åt kategorierna *Arbetarklass* respektive *Högre tjänstemän*. Senare i denna text kommer andra varianter av klassificering av det sociala ursprunget att användas.

Den tydligaste förändringen över tid är att andelen lärarstudenter med arbetarklassbakgrund ökar samtidigt som andelen från högre tjänstemannahem minskar, om än de senare i mindre utsträckning. Vid en jämförelse med den sociala sammansättningen av högskolans studenter i stort framgår att lärarutbildningen år 2007 kännetecknades av en klart högre andel studenter från arbetarklasshem och en mindre andel från högre tjänstemannahem. Det är också inom dessa socioekonomiska kategorier, studenter från arbetarhem och högre tjänstemannahem, som avgörande skillnader gentemot den samlade studentpopulationen föreligger. Representationen av mellanliggande grupper, det vill säga studenter från tjänstemannahem på mellannivå och lägre tjänstemannahem, ligger nära genomsnittet för högskolan i stort. Men skillnaderna mellan lärarutbildningarna och genomsnittet för högskolan är stora. Trots att andelen studenter med arbetarklassbakgrund har ökat i hela högskolan – det som i det offentliga samtalet beskrivs som en minskad social snedrekrytering –

²³ SEI-koden delar in olika sociala grupper utifrån status på arbetsmarknaden där anställda skiljs från företagare. För att ytterligare dela upp arbetar- och tjänstemannayrken används utbildningsår som inledningsprincip, se *Socioekonomisk indelning (SEI)*, MIS 1982:4, SCB.

från cirka 14 procent 1985 till 22 procent 2007, har ökningen inom lärarutbildningarna varit större, från cirka 23 procent (1993 var siffran nere i 21 procent) 1985 till 32 procent 2007. När det gäller gruppen högre tjänstemän är relationen mellan lärarutbildningen och högskolan relativt stabil över tid. Genomsnittligt ligger andelen studenter från högre tjänstemannahem cirka 10 procentenheter lägre för lärarutbildningarna. Vi ser att det sociala avståndet mellan högskolan och lärarutbildning varierat en del över tid. Från slutet av 1980-talet och till och med de första åren under 1990-talet minskar avståndet, socialt sett, mellan lärarstudenterna och övriga högskolestudenter, för att sedan öka igen perioden fram till 2007.

Figur 2. Andel studenter från Arbetarklasshem, lärarutbildning och högskolan, 1985–2007.

Vi kan med andra ord konstatera att lärarutbildning i förhållande till högskolan rekryterar dels en större andel studenter från arbetarhem och dels en större andel med lägre utbildningsnivå i jämförelse med genomsnittet för högskolan. Vi får en uppfattning om hur utvecklingen över tid har sett ut där skillnaderna mellan lärarutbildning och högskolan till viss del ökat. Nedan konstateras dock stora variationer mellan utbildningar. Innan dess ska vi titta närmare på den andra, för den här texten, viktiga aspekten av studentrekryteringen, nämligen de bland studenterna förvärvade utbildningstillgångarna.

Lärarstudenterna och skolkapitalet

Det egna skolkapitalets betydelse för högskolans struktur, i särskiljandet mellan utbildningar och lärosäten, har belysts i tidigare rekryteringsstudier. Höga gymnasiebetyg blir allt vanligare på högskoleutbildningar som räknas som de mest selektiva. Samtidigt ökar andelen studenter med höga resultat på högskoleprovet på just dessa utbildningar. Ökningen av andelen med höga högskoleprovspoäng på prestigetunga

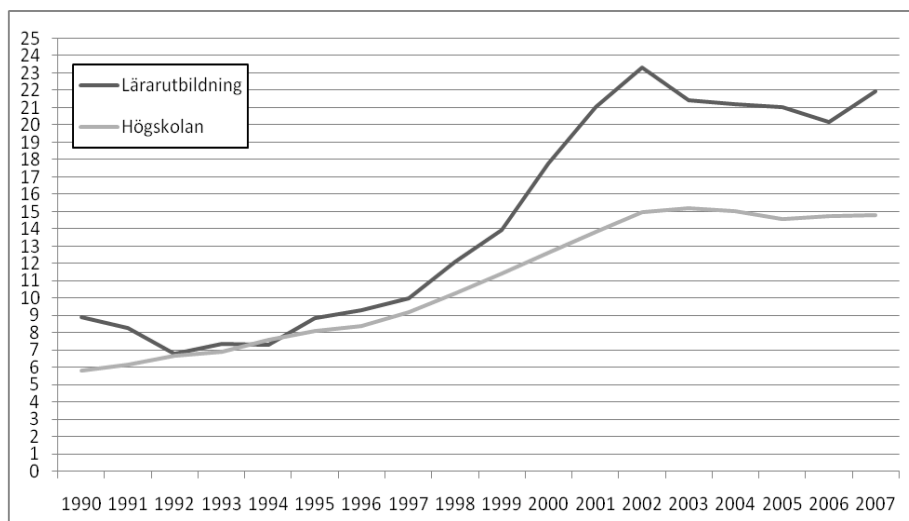
utbildningar kan förklaras med ökad konkurrens om platserna: när de högsta betygen från gymnasiet inte längre räcker för att ta sig in fungerar högskoleprovet som en andra möjlighet. På lärarutbildningarna finns snarare den motsatta tendensen. Ser man över perioden från slutet av 1980-talet fram till idag kan konstateras att andelen med höga gymnasiebetyg befunnit sig på en konstant låg nivå. Lägg där till att andelen lärarstudenter som inte har ett resultat från högskoleprovet är väldigt hög (flera år klart över 50 procent). Delvis kan denna förändring förklaras med ett lägre söktryck. Då det inom flera utbildningsinriktningar saknas konkurrens om platserna behövs inte betygen som ett medel för att ta sig in på utbildningen. Söktrycket kan dock inte förklara att det bland lärarstudenterna i jämförelse är så många med lägre betygsresultat och att de med höga avgångsbetyg konsekvent väljer bort lärarutbildningarna, med vissa få undantag. Vi ska här närmare studera hur denna utveckling har sett ut under de senaste 20 åren.

Att det finns ett samband mellan socialt ursprung och skolframgång är väl kartlagt. I lärarutbildningarnas fall har den ökande andelen studenter från studieovana hem också inneburit ett ökat inflöde av studenter med lägre betygsresultat.²⁴ Frågan här är hur mycket förändringar i den sociala sammansättningen kan förklara lärarstudenternas betygsfall, för förändringarna över tid är dramatiska (se Figur 3). Än tydligare blir dessa förändringar om de sätts i relation till utvecklingen inom hela högskolan. Visserligen har ökningen från början av 2000-talet och framåt av andelen studenter på lärarutbildningarna med låga gymnasiebetyg sin motsvarighet även i utvecklingen inom högskolan i övrigt. Förändringen – eller försämringen om man så vill – är dock särskilt kraftig inom lärarutbildningarna. Exempelvis är år 2007 andelen studenter med låga betygspoäng (under 12,0) drygt 7 procentenheter större på lärarutbildningarna, medan skillnaden gentemot högskolan i stort i början av 1990-talet var närmast obefintlig. För hela högskolan gäller att under perioden 1990 till 2007 har andelen studenter med höga betyg (över 17,0) minskat från 30 till 25 procent.²⁵ Dock ökar andelen studenter med de allra högsta betygen (över 19,0) något. Det är också i gruppen med höga betyg som differensen är som störst mellan lärarutbildningarna och högskolans övriga utbildningar. Exempelvis är det år 2007 drygt 12 procentenheter fler i högskolan i dess helhet som har ett gymnasiebetyg över 17,0, i jämförelse med lärarstudenterna. I högskolan finner vi också att drygt 6 procent har ett betyg över 19,0; för lärarutbildningarna är denna siffra knappt 2 procent.

²⁴ Gymnasiebetygen beräknas utifrån ett s.k. jämförelsetal som maximalt kan vara 20,0. Betyg från det gamla betygssystemet, före 1997, har räknats om till motsvarande jämförelsetal.

²⁵ Under perioden sker en allmän betygsinflation i skolsystemet, kraftigast under senare år. Att detta inte lett till att de med höga betyg ökat sina andelar beror på att högskolan expanderat under perioden och att allt fler med lägre betyg därmed tagits in i högskolan.

Figur 3. Nybörjare på lärarutbildning och högskolan, 1990–2007, andel studenter med låga gymnasiebetyg (< 12,0 i jämförelsetal).

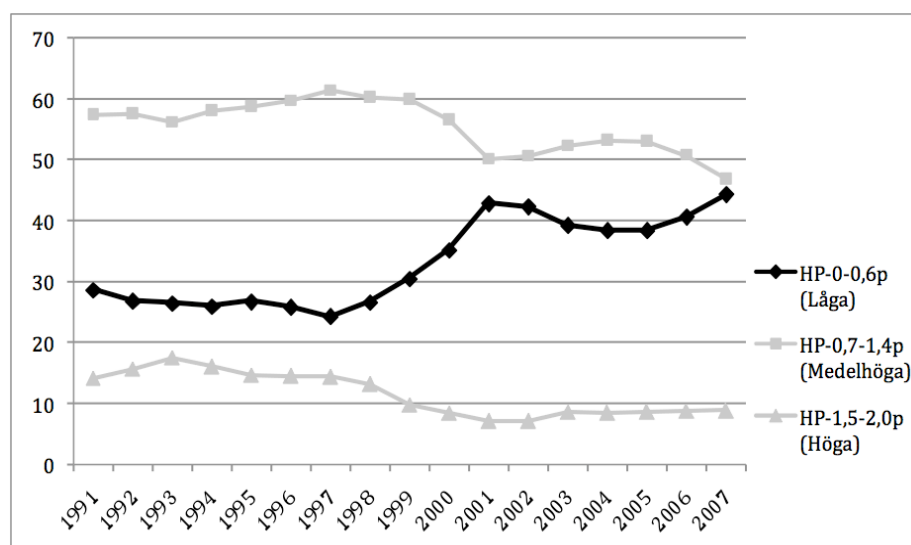

Förändringar i betygsresultaten förefaller också vara kopplade till resultat på högskoleprov. Vi finner med andra ord en liknande utveckling även när vi studerar högskoleprovsresultaten. Att lärarstudenterna skulle använt högskoleprovet för att kompensera för sämre betygsresultat går med andra ord inte att finna – det har i de allra flesta fall inte heller krävts då konkurrensen om platserna varit så låg. Det är framför allt andelen studenter med låga resultat (här definierat som 0,0–0,6 av 2,0) som ökar under perioden 1990–2007, på bekostnad av andelen med höga respektive medelhöga resultat. Ytterligare en tydlig förändring är att andelen lärarstudenter som inte gjort högskoleprovet ökar kraftigt, från cirka 30 procent under mitten av 1990-talet till närmare 50 procent under periodens slut (Se vidare Figur 4).

Det råder inget tvivel om att det inom lärarutbildningarna skett ett ökat inflöde av studenter från mer studieovana hem, detta blir tydligt när vi tar genomsnittet för högskolan som referenspunkt. Sannolikt är att de olika faktorer som mätts här – hemmets utbildningsnivå, hemmets socioekonomiska ställning och studentens skolkapital – är relaterade till varandra. Denna relation framträder då vi närmare studerar de betygs skillnaderna inom olika sociala grupper på lärarutbildningen. Som exempel kan nämnas att 2007 så hade närmare en fjärdedel (24 procent) av de studenter som kunde kategoriseras som tillhörande lägre arbetarklassposition ett betygsresultat som låg i intervallet 0,0–12,0 (dvs. relativt låga betyg). Motsvarande siffra för studenter från en högre klassposition var 13 procent. Bland studenterna med höga betyg (i intervallet 17,0–20,0) utmärkte sig särskilt lärarstudenter med minst en förälder som genomgått forskarutbildning, en fjärdedel av dessa studenter hamnade i denna kategori. Bland studenter som kom från hem där förgymnasial utbildning räknades som

den högsta utbildningsnivån i hemmet hade endast drygt sju procent tillskansat sig de högre betygen från gymnasiet.

Figur 4. Nybörjare på lärarutbildning, resultat på högskoleprovet, 1991–2007.

Variationer mellan utbildningsinriktningar

Ovanstående analyser, där lärarutbildningarna klumpas ihop till en storhet, ger visserligen en fingervisning om viktiga tendenser över tid när det gäller rekryteringen till lärarutbildningarna men blir samtidigt en grov förenkling. Att inte särskilja exempelvis förskollärarutbildningen och gymnasielärarutbildningen med inriktning mot matematik eller olika yrkeslärarutbildningar gör naturligtvis att vissa specifika särdrag inte uppmärksammas – som att utbildningarna i olika utsträckning och i olika grad påverkats av förändringar i rekrytering eller att de i olika utsträckning rekryterar studenter från olika sociala skikt och med olika grad av skolframgång. Samtidigt är vissa förenklingar nödvändiga. Lärarutbildningen består, som tidigare påpekats, av en massa olika utbildningsinriktningar varav flera förändrats kraftigt i och med genomförandet av olika lärarutbildningsreformer. En förenklad beskrivning av de i lärarutbildningen särskiljande dragen i rekrytering ser ut som följer: ju äldre barn som ska undervisas och ju mer ämnesstudier utbildningen innehåller desto fler studenter från högre sociala skikt, fler studenter med bättre studieresultat från gymnasieskolan samt större andel manliga studenter. Till detta kan läggas en åtskillnad mellan olika ämnesstudier där lärarutbildningar med inriktning mot matematik/naturvetenskap av tradition haft en högre social rekrytering (lägg därtill en majoritet av manliga studenter) följt av språklärarutbildningar, med en liknande rekryteringsbild (om än kraftigt kvinnodominans) och lärarutbildning med inriktning mot samhällsvetenskapliga äm-

nen med en något lägre social rekryteringsprofil (och mer jämn könsfördelning). Dessutom finns ett antal utbildningsinriktningar som står något vid sidan av den normala typologiseringen. En sådan är musiklärarutbildningen, som genom åren rekryterat en i jämförelse stor andel studenter från den kulturella medelklassen. Ytterligare en intressant observation är att det från år 2000 och framåt bland lärarutbildningarna finns en och endast en utbildning, just den för musiklärare, vars studenter vid gymnasiet uppnådde en betygsnivå som ligger över den för högskolestudenters genomsnittliga. De beskrivna skillnaderna mellan lärarutbildningarna följer en logik som svårliken kan vara särskilt överraskande för de flesta. Vad som däremot är mindre känt är hur relationen mellan dessa utbildningar förändrats i och med förskjutningar i rekryteringen som beskrivits ovan. Vi kan studera ett par av dessa utbildningar något närmare, nämligen förskollärarutbildningen, lärarutbildningen med inriktning mot skolans tidigare år och ämneslärarutbildningarna med inriktning mot matematik/naturkunskap och samhällskunskap (en översikt finns i Tabell 1 nedan):

På förskollärarutbildningen finner vi de lägsta andelarna studenter från hem med föräldrar med längre högskoleutbildning och med höga sociala positioner. Förskollärarutbildningen har också av tradition varit den utbildning som främst lockat kvinnor från arbetarklassen. Mellan åren 1990 och 2007 ökar andelen studenter från arbetarklassen från 26 till 33 procent samtidigt som andelen med sin bakgrund i högre klasspositioner minskar från 13 till 9 procent. Vi kan också notera att andelen studenter med låga betyg från gymnasieskolan ökar från 14 till 28 procent. Intressant att notera är också att andelen kvinnor på förskollärarutbildningen ligger på synnerligen stabilt hög nivå, klart över 90 procent över perioden 1977 till 2007. Detta trots flera insatser från statligt håll att få fler män att söka sig till lärarutbildningar med inriktning mot de yngre åren.

Lärarutbildningen med inriktning mot grundskolans tidiga år uppvisar till skillnad från förskollärarutbildningen kraftiga förändringar över tid när det gäller könsfördelning. Inriktningen mot matematik ser exempelvis ett tapp av män från 25 procent 1988 till 15 procent 2007.²⁶ I jämförelse med förskollärarutbildningen har lärarutbildningar med inriktning mot grundskolans tidigare år en något högre social rekrytering, även om dessa skillnader inte är särskilt stora. Väger vi in förändringarna över tid blir det uppenbart att förskollärarstudenterna och studenter med inriktning mot grundskolans tidigare år närmar varandra vad gäller den sociala rekryteringsbilden. Vid utbildningen mot grundskolans tidigare år finns också en något högre andel studenter i de högre betygskategorierna och med höga resultat på högskoleprovet i jämförelse

²⁶ Om vi går tillbaka och studerar det som före 1988 års lärarutbildningsreform var lågstadielärarutbildningen och mellanstadielärarutbildningen kan vi konstatera att mellanstadielärarutbildningen rekryterade en klart högre andel män i jämförelse med lågstadielärarutbildningen men också, märk väl, i jämförelse med 1-7-lärarutbildningen med inriktning mot matematik. Under perioden 1977 till 1988 understiger aldrig andelen män på mellanstadielärarutbildningen 30 procent, vissa år ligger den även en bit över 40 procent. Lågstadielärarutbildningen liknar i detta avseende mer förskollärarutbildningen i rekryteringen av män. Andelen män när visserligen under några år upp mot 10 procent men ligger annars i genomsnitt mellan 4 och 7 procent.

med förskollärarstudenterna. Även här ökar dock andelen studenter med låga betygsresultat kraftigt, från cirka 5 procent 1990 till närmare 26 procent 2007.

Även ämneslärarutbildningarna med inriktning matematik/naturkunskap och samhällskunskap har sett en ganska markant nedgång av andelen män över tid. Från 1977 till 1987 utgjorde männen en majoritet bland dem som sökte sig till dessa utbildningar (flera år överskred männens andel 60 procent). Från 1988 och framåt minskar andelen män dramatiskt för att vid början av 2000-talet ligga på runt 40 procent. Båda dessa ämneslärarutbildningar har gått från att varit tydligt mansdominerade till att kvinnorna är i majoritet. Förändringarna i könssammansättningen har gått hand i hand med en minskad andel studenter med höga betygsresultat. Även om ämneslärarutbildningarna, och särskilt de med inriktning mot matematik/naturkunskap, fortsatt rekryterar en högre andel studenter med ansevärd (i förhållande till andra lärarutbildningar) utbildningsmeriter har det över tid skett en kraftig minskning av dessa studenters andel. Än kraftigare är förändringen bland de blivande samhällskunskapslärarna. Här ökar andelen studenter med låga gymnasiebetyg från under 2 procent 1990 till närmare 21 procent 2007. Vad gäller den sociala rekryteringen ser vi istället de största förändringarna inom inriktningen matematik/naturkunskap. Här ökar studenterna från arbetarklasshem från 14 till 21 procent under samma period.

Tabell 1. Vissa lärarutbildningar, socialt ursprung, medelbetyg, resultat på högskoleprovet och kön, nybörjarstudenter 1990 och 2007, andelar.

1990	Typ av lärarutbildning	Längre högskoleutb. och forskarutb.	Andel tillhörande Högre klass	Andel tillhörande Arbetarklass	Medelbetyg gymnasiet under 12,0 (låga betyg)	Högskoleprovresultat 0,0-0,6 (År 1991)	Könsfördelning. Andel kvinnliga studenter
	Förskollärarutbildning	9,4	13,3	25,8	14,3	51,5	96,0
	1-7-lärare	28,4	25,0	13,9	4,6	21,4	80,6
	Ämneslärarutb Ma/No	36,4	33,2	13,7	2,2	8,7	53,3
	Ämneslärarutb Sa	29,2	25,4	12,9	1,7	8,2	51,7
	Ämneslärarutb Sp	26,9	26,6	17,7	4,3	14,8	80,7
	Medelvärde för högskolan	29,7	32,3	11,8	5,8	10,9	59,5
2007	Typ av lärarutbildning						
	Förskollärarutbildning	16,0	9,3	32,8	28,0	58,5	92,3
	1-7-lärare	23,1	13,4	27,5	25,7	48,1	87,3
	Ämneslärarutb Ma/No	33,5	18,6	21,2	14,4	28,6	58,1
	Ämneslärarutb Sa	32,9	18,9	19,9	20,8	34,1	51,1
	Ämneslärarutb Sp	31,8	18,3	22,0	20,7	36,8	73,8
	Medelvärde för högskolan	34,9	25,8	15,2	15,3	23,0	60,5

Kommentar: I tabellen används för klassificering av det sociala ursprunget en ursprunglig indelning i 32 sociala grupper som aggregerats till 5 hierarkiskt ordnade grupper. Gruppen Arbetarklass är en sammanlagning av kategorierna Högre arbetarklass och Lägre arbetarklass.

Skillnader mellan lärosäten – i hög grad bundet till utbildningsutbudet

Något kort ska också sägas om de olika lärosätenas rekryteringsprofil avseende studenternas studiemeriter och sociala bakgrund. I Tabell 2 presenteras en grov jämförelse mellan olika typer av lärosäten med lärarutbildningar åren 1998 och 2007. Vi gör här skillnad mellan större universitet, mindre universitet och högskolor, fackhögskolor och konstnärliga högskolor. En första intressant skillnad rör den mellan de större universiteten och de mindre universiteten och högskolorna där de förstnämnda har en något högre social rekrytering och en högre andel studenter inom de högre betygsskikten. En andra skillnad i rekrytering är den som är gällande mellan å ena sidan universiteten och högskolorna och å andra sidan fackhögskolorna och de konstnärliga högskolorna. De konstnärliga högskolorna och fackhögskolorna har både en högre social rekrytering och också en klart högre andel studenter med höga betyg, noterbart är att det också är här vi finner den största representationen av manliga lärarstudenter. Här har också skillnaderna förstärkts något om man jämför 1998 med 2007 i den mening att de senare inte samma utsträckning som övriga lärosäten förefaller påverkats av förändringar i rekryteringsmönster.

Här krävs dock en närmare analys. Att de konstnärliga högskolorna och fackhögskolorna har en annorlunda rekryteringsbas är kanske inte så förvånande. Vid dessa lärosäten – som till sitt antal är få – finns enbart ett fåtal särskilt profilerade lärarutbildningar med ett relativt högt söktryck, som bildlärarutbildningen vid Konstfack eller musklärarutbildningen vid Kungliga Musikhögskolan. För att förstå skillnaden mellan de större universiteten²⁷ och de mindre universiteten och högskolorna fordras också en närmare granskning. I materialet ser vi en förhållandevis klart definierad skillnad i social rekrytering. Under 2007 finner vi lägst andelar från högre sociala positioner och från hem med en längre högskoleutbildning som högsta utbildningsnivå bland de mindre och medelstora högskolorna: som exempel kan nämnas Högskolan i Borås, Högskolan i Karlstad, Högskolan i Trollhättan/Uddevalla, Högskolan på Gotland och Högskolan i Skövde. I andra änden finner vi Uppsala universitet, Göteborgs universitet och Lärarhögskolan i Stockholm. Två noteringar kan göras. En första är att skillnaderna i rekrytering mellan lärosäten över tid inte har förändrats i nämnvärd utsträckning, de större lärosätena har en fortsatt något högre social rekrytering. En andra är att om man istället gör jämförelser mellan enskilda utbildningar vid enskilda lärosäten så minskar skillnaderna mellan de större universiteten och övriga universitet och högskolor något. Detta kan tolkas som att skillnaderna bör förklaras både utifrån att de större universiteten lockar större andelar studenter från hem med mer studievana men också att lärosätenas särskilda profileringar – som att många av de mindre högskolorna har en förhållandevis stor andel studenter med inriktning mot yngre åldrar och förskolan medan det omvända gäller för flera av de större universiteten – också har en tydlig effekt på rekryteringen.

²⁷ Till dessa räknas: Göteborgs universitet, Linköpings universitet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet.

Tabell 2. Högskolor med lärarstudenter, studenternas gymnasiebetyg, föräldrars högsta utbildningsnivå, socialt ursprung och kön, 1998 och 2007, andelar.

		Föräldrarnas högsta utbildningsnivå		Föräldrarnas samhällsklass		Kön	
		Betyg					
		Över 17,0	Längre högskoleutb	Förgymnasial utbildning	Högre klass	Arbetar-klass	Andel kvinnor
1998	Typ av högskola						
	Större universitet	15,9	24,8	23,2	21,5	19,8	75,4
	Mindre universitet och högskolor	12,1	18,8	27,4	17,2	22,9	78,0
	Fackhögskolor	-	-	-	-	-	-
	Konstnärliga högskolor	25,5	37,9	13,7	31,6	13,1	64,9
2007	Typ av högskola						
	Större universitet	18,0	25,4	16,5	19,6	22,2	75,3
	Mindre universitet och högskolor	11,1	17,7	23,6	14,1	26,2	79,6
	Fackhögskolor	23,8	36,1	4,9	29,4	13,7	54,0
	Konstnärliga högskolor	27,2	38,7	11,3	30,2	10,8	66,8

Om relationen mellan kön, socialt ursprung och studiemeriter

Ovan har förändringarna i rekrytering vad gäller lärarstudenternas kön och sociala ursprung diskuterats, men vad händer om man kombinerar kön med socialt ursprung och studiemeriter? Resultaten som framkommit gör det angeläget att diskutera huruvida det är samma män respektive kvinnor som har sökt sig till lärarutbildningarna. Ett tydligt mönster som framträder vid en multivariat analys är att männen oftare än kvinnorna kommer från mer bemedlade hem. Deras föräldrar har genomsnittligt högre utbildningsnivå och högre socioekonomisk ställning än sina kvinnliga studiekamrater, en skillnad som förefaller ha förstärkts under den senaste tioårsperioden. I synnerhet är det märkbart att andelen kvinnor med arbetarklassbakgrund ökat inom lärarutbildningen i dess helhet.

En annan återkommande skillnad är att kvinnorna i jämförelse med männen har högre betygs-genomsnitt från gymnasiet, och allra tydligast är att andelen män som uppvisar de allra lägsta gymnasiebetygen är betydligt större än andelen kvinnor med lika låga betyg. Skillnaderna i betygs-poäng må vara mindre överraskande med tanke på att flickor överlag lyckas få bättre betygsresultat i gymnasieskolan.

Vad kan då förklara skillnaderna i den sociala rekryteringsprofilen? Man kan lätt tro att skillnaderna har att göra med att männen i större utsträckning söker sig till utbildningar som har en högre social rekrytering, som exempelvis ämneslärarutbildningarna med inriktning mot matematik/naturkunskap och samhällskunskap. Här krävs dock viss aktsamhet. För även om kvinnor och män gör skilda utbildningsval visar jämförelser mellan de olika utbildningsinriktningarna att männens högre sociala rekryteringsprofil inte bara kan förklaras av att de är överrepresenterade på ämneslärarutbildningar. Även på utbildningar där männen av tradition är fåtaliga, som inriktningen mot förskola och grundskolans tidigare år och inom de kvinnodominerade språkutbildningarna, kommer en klart högre andel av männen från hem med högre socioekonomisk status och högre utbildningsnivå. Exempelvis hade 30 procent av

männen som var nybörjare på förskollärautbildningen 2007 minst en förälder med en treårig högskoleutbildning eller längre, att jämföra med 16 procent av kvinnorna.

En betydelsefull utbildning för arbetarklassens döttrar...

Ytterligare ett sätt att närma sig rekryteringen till lärarutbildningarna är att ta utgångspunkt i samtliga högskolestudenter under ett givet år. Vi skall här använda en annan och mer känslig typ av social klassificering som bygger på information om föräldrarnas högsta yrkesposition. Tabell 3 nedan visar andelar av samtliga högskolestudenter ur 32 sociala grupper²⁸ som 2007 återfanns i en lärarutbildning eller pedagogisk högskoleutbildning. Vi skiljer således mellan civilingenjörsbarn, läkarbarn, ämnesläraryrkesbarn etc. Till den sociala indelningen har lagts en könsdimension. Det två första kolumnerna visar samtliga döttrar och söner med ursprung i dessa sociala grupper. Därefter ett urval, studenter i de sociala grupperna med höga gymnasiebetyg, här definierat som ett jämförelsetal över 17,0. Vi kan utifrån tabellen konstatera att högst prioritet har lärarutbildningen bland barn med föräldrar ur olika arbetaryrken. Detta gäller söner såväl som döttrar och även inom gruppen med höga betyg med sig från gymnasiet. Inom flera kategorier av arbetaryrken är det så många som 18 procent av döttrarna som återfinns på en lärarutbildning 2007, bland männen ligger denna siffra på knappa 10 procent.

Längst ner i kolumnerna, där lärarutbildningen är minst prioriterad, finner vi barn till läkare, jurister, civilingenjörer, universitetslärare, företagsledare och högre tjänstemän i privat och offentlig sektor. Denna ordning gäller både söner och döttrar. En intressant tendens är att det bland de kvinnliga studenterna framför allt är barn till utbildningsstarka grupper – universitetslärare, läkare, jurister med flera – som det är minst sannolikt att återfinna på en lärarutbildning, medan det bland männen framför allt är grupper tillhörande en ekonomisk medel- eller överklass som framför allt ratar lärarutbildningarna. Minst skillnad mellan män och kvinnor i benägenheten att välja en lärarutbildning finner vi inom kulturellt bemedlade yrkesgrupper (exempelvis läkarbarn, juristbarn och barn till universitetslärare) som inte sätter lärarutbildningen i första rummet. Denna bild förstärks om vi enbart studerar grupperna med höga betyg med sig från gymnasiet. Inom denna betygsmässigt selekterade grupp minskar sannolikheten att välja en lärarutbildning inom samtliga sociala grupper. Därtill minskar skillnaderna mellan män och kvinnor, vilket indikerar att höga gymnasiebetyg, och det skolkapital för vilket dessa höga betyg tjänar som indikator, i hög utsträckning är korrelerade med både mäns och kvinnors benägenhet att välja bort en lärarutbildning.

²⁸ Dessa sociala grupper kan i sin tur delas in i 14 respektive 5 sociala grupper, där den senare representerar en endimensionell representation som sträcker sig från lägre arbetarklass till högre klass. Mer information om den sociala klassificeringen finns på www.skeptron.uu.se/broadly/sec/sec-reg.htm.

Tabell 3. Andelar av samtliga män och kvinnor i högskolan ur 32 sociala grupper som 2007 återfanns inom lärarutbildning/pedagogisk högskoleutbildning.

Samtliga studenter				Studenter med betyg över 17,0 (av 20,0)			
	Andel av gruppen som återfinns i	Söner till:	Andel av gruppen som återfinns i		Andel av gruppen som återfinns i	Söner till:	Andel av gruppen som återfinns i
Döttrar till:	lärarutb.		i lärarutb.	Döttrar till:	i lärarutb.		i lärarutb.
Okval. arb. i prod.	18,5	Kval. arb. i prod.	9,6	Lantarbetare	11,9	Lantarbetare	7,7
Kval. arb. i prod.	17,9	Officerare	9,2	Okval. Arb. i prod.	11,0	Okval. arb. i serv.	6,8
Lantarbetare	17,6	Okval. arb. i prod.	9,1	Förmän	10,4	Övriga	6,5
Handelsanst.	17,2	Klasslärare	9,0	Kval. arb. i prod.	9,8	Kval. arb. i prod.	5,5
Okval. arb. i serv.	17,1	Småföretagare	8,6	Okval. Arb. i serv.	9,2	Okval. arb. i prod.	5,2
Förmän	16,4	Hälso- o sjukv.anst	8,4	Handelsanst.	9,0	Poliser	4,9
Handelsmän	16,3	Okval. arb. i serv.	8,4	Kontorsanst., off.	9,0	Klasslärare	4,6
Småföretagare	16,3	Handelsanst.	8,1	Handelsmän	8,8	Konstproducenter	4,6
Bönder, fiskare	15,5	Kontorsanst., priv.	7,8	Småföretagare	8,6	Hälso- o sjukv.anst	4,5
Kontorsanst., priv.	14,9	Ämneslärare	7,7	Hälso o sjukv.anst	8,5	Småföretagare	4,3
Hälso- o sjukv.anst	14,9	Kontorsanst., off.	7,6	Bönder, fiskare	8,2	Kontorsanst., priv.	4,2
Poliser	14,9	Förmän	7,6	Klasslärare	7,9	Ämneslärare	4,1
Kontorsanst., off.	14,7	Lantarbetare	7,5	Tekniker, off.	7,5	Högre tj.män, off.	3,2
Klasslärare	14,6	Poliser	7,4	Kontorsanst., priv.	7,5	Förmän	3,2
Tekniker, off.	13,7	Tj.män m-nivå off.	7,3	Officerare	7,4	Tekniker, off.	3,2
Kval. arb. i serv.	13,6	Tekniker, off.	6,9	Kval. arb. i serv.	7,4	Kval. arb. i serv.	3,1
Officerare	13,6	Bönder, fiskare	6,7	Poliser	6,8	Kontorsanst., off.	2,8
Tekniker, privat	13,1	Konstproducenter	6,5	Tj.män m-nivå off.	6,5	Journalist	2,8
Tj.män m-nivå pri.	12,3	Journalist	6,4	Tekniker, privat	6,5	Bönder, fiskare	2,8
Övriga	12,0	Tekniker, privat	6,4	Tj.män m-nivå pri.	6,4	Tekniker, privat	2,8
Tj.män m-nivå off.	11,8	Tj.män m-nivå pri.	6,3	Konstproducenter	6,4	Handelsanst.	2,6
Konstproducenter	11,4	Högre tj.män, off.	6,2	Ämneslärare	6,2	Tj.män m-nivå pri.	2,6
Ämneslärare	11,3	Kval. arb. i serv.	6,2	Högre tj.män, off.	5,8	Universitetslärare	2,5
Högre tj.män, off.	9,9	Övriga	6,2	Övriga	5,2	Officerare	2,5
Företagsledare	9,8	Handelsmän	6,0	Företagsledare	4,1	Tj.män m-nivå off.	2,1
Journalist	9,6	Högre tj.män, priv	4,7	Journalist	4,1	Läkare	1,9
Högre tj.män, priv	8,9	Läkare	4,3	Högre tj.män, priv	3,8	Jurist	1,9
Civilingenjör	8,0	Företagsledare	4,3	Civilingenjör	3,7	Högre tj.män, priv	1,8
Jurist	6,9	Universitetslärare	4,1	Universitetslärare	3,2	Företagsledare	1,6
Läkare	6,6	Jurist	4,0	Läkare	3,0	Civilingenjör	1,5
Universitetslärare	6,6	Civilingenjör	3,5	Jurist	2,1	Handelsmän	1,4
Totalt	13,6	Totalt	7,0	Totalt	6,6	Totalt	3,3

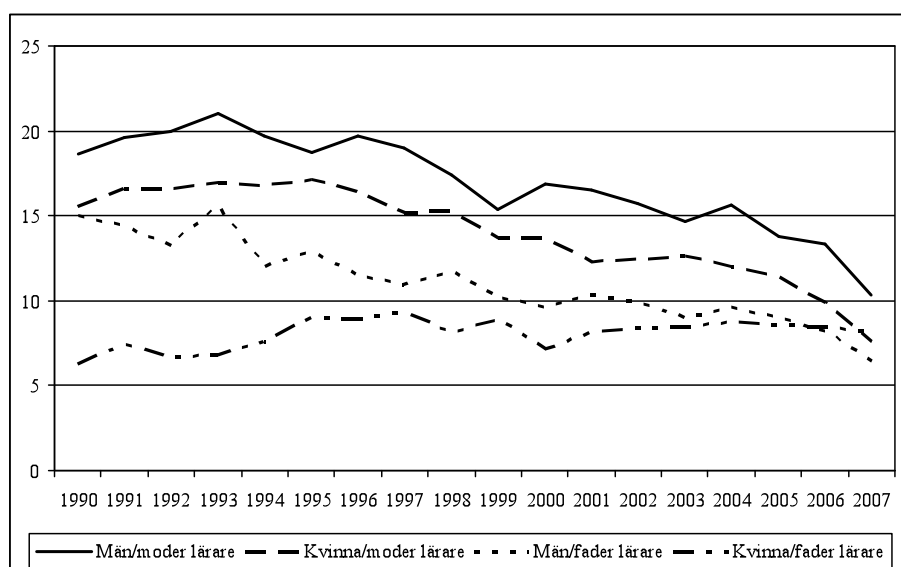
... men lärarbarnen minskar sina andelar

Förskjutningarna i rekryteringen som beskrivits ovan kan tolkas som att inflödet av studenter som tidigare inte sökt sig till lärarutbildningar – eller till andra högskoleutbildningar för den delen – har ökat i takt med att utbildningssystemet, och även lärarutbildningen, expanderat. Tendensen är att studenter från hem där föräldrarna har långa utbildningsinvesteringar – där man kan förmoda att tilltron till utbildningssystemet är högt – mindre ofta väljer en lärarutbildning som sitt förstaval. Delvis undantaget denna princip har varit de studenter vars föräldrar själva är lärare. I tabellen

över högskolestudenternas val av utbildningar ovan kan även utläsas en tendens att de studenter, framför allt manliga sådana, vilkas föräldrar är ämnes- eller klasslärare, är något mer trogna lärarutbildningen än andra sociala grupper, även bland de som innehar de högre betygen. Sett ur ett längre tidsperspektiv har lärarbarnen också varit en ovanligt stor grupp på lärarutbildningen. Under början av 1990-talet hade så många som 24 procent av lärarstudenterna minst en förälder som arbetade eller arbetat som lärare. Bland männen närmade sig denna siffra nästan 30 procent (28,5 procent 1993). Bland kvinnorna hade som mest 22 procent av studenter minst en förälder som var lärare (1993). Att särskilt stor andel av lärarbarnen är män framträder i Figur 5. Särskilt förekommande är män med en moder som är lärare, föga överraskande med tanke på att de flesta av de verksamma lärarna är kvinnor.

Från mitten av 1990-talet sker en successiv minskning av lärarbarnen på lärarutbildningen. Det finns anledning att fundera över denna minskning som sociologiskt sett är intressantare än den sjunkande andelen från högre tjänstemannahem eller den stigande andelen från arbetarklassen. Utan att ha möjlighet att närmare utreda vilka förklaringar som finns till lärarbarnens utträde så ger det upphov till nya frågeställningar som har att göra med vilka studenter, och på vilka grunder, det är som nu söker sig till landets lärarutbildningar. Man kan fråga sig vilken betydelse mediebilderna av ett allt hårdare skolklimat har för olika gruppers benägenhet att söka sig till en lärarutbildning? Sannolikt här är att lärarnas upplevelse av ett hårdare skolklimat med allt högre arbetsbelastning har stor betydelse för i vilken utsträckning de påverkar sina söners och döttrars val av utbildning.

Figur 5. Andel manliga respektive kvinnliga lärarstudenter med fader eller moder som arbetar/arbetat som lärare, 1990–2007.

En heterogen utbildning – som homogeniserats

Inledningsvis konstaterades att könsskillnaderna inom lärarutbildningarna förefaller vara synnerligen stabila över tid. Den struktur som delar in högskolan i en människens och en kvinnornas domän är närvarande även inom lärarutbildningarna, med den skillnaden att de flesta utbildningar är kvinnodominerade, om än i mer eller mindre utsträckning. Utvecklingen över tid kan beskrivas som att andelen män minskar på de utbildningar där de tidigare varit mer talrika, i vissa fall i majoritet, samtidigt som kvinnorna behåller sin dominans på kvinnligt kodade utbildningsinriktningarna. Vi ser med andra ord en viss feminisering, men som i huvudsak är begränsad till tidigare mansdominerade områden. Men mer detaljerade analyser visar att det finns viss intressanta skillnader mellan vilka kvinnor respektive män det är som söker sig till en lärarutbildning. Genom att kombinera kön med socialt ursprung ser vi att det även finns en social dimension till könsskillnaderna där männen på lärarutbildningen, oavsett vilken inriktning som studeras, kommer från hem med högre utbildningsnivå och högre social position – en åtskillnad som också ökat över tid. Ett resultat som troligen har att göra med att inflödet av kvinnliga studenter med arbetarklassbakgrund har varit klart större än inflödet av motsvarande manliga studenter.

Resultaten ovan pekar också på att studenternas skolkapital, här med gymnasiebetyg och resultat på högskoleprovet som mått, har stor betydelse oavsett studentens kön och socialt ursprung. Studenter med goda studiemeriter väljer i hög utsträckning bort lärarutbildningen, med undantag för några få lärarutbildningsinriktningar vid vissa specifika lärosäten. Särskilt stort är tappet inom flera av ämneslärarutbildningarna, såsom den med inriktning mot matematik/naturkunskap och samhällsvetenskap, det vill säga utbildningar som tidigare var mer selekterade rekryteringsmässigt. Studenter med höga betyg och höga högskoleprovspoäng utnyttjar möjligheten att söka sig till andra utbildningar där konkurrensen om platserna är större.

Internt har åtskillnaden mellan olika typer av lärarutbildningar sett någorlunda likadan ut över tid, där uppdelningen mellan ämneslärarutbildningar senare gymnasielärarutbildningar, utbildningar med inriktning mot grundskola, de yngre åren och förskollärarutbildningarna, avspeglas i skilda rekryteringsmönster, där de senare har en socialt och meritokratiskt mindre selektiv rekrytering. Lärarutbildning är således fortfarande att betrakta som en heterogen utbildning avseende studentrekryteringen med tydliga hierarkier som i stor utsträckning är homolog med den hierarki som är gällande i skolsystemet. Syftet med denna text har dock varit att visa hur centralt det långa tidsperspektivet är för att de avgörande förändringarna i rekryteringen ska göras rättvisa. Med detta tidsperspektiv går det att peka på enskilda utbildningars riktning i ett socialt och meritokratiskt utbildningsrum. Denna riktning har för det stora flertalet av lärarutbildningar varit nedåtriktad i relation till övriga högskoleutbildningar, men särskilt märkbar är nedåtstigningen bland lärarutbildningar som av tradition haft en socialt högre social och meritokratisk rekrytering. Avstånden mellan exempelvis lärarutbildningar med inriktning mot de äldre åldrarna och lärarutbildningar med in-

riktning mot de yngre åldrarna har därför minskat över tid. Det är således relevant att tala om att lärarutbildningarna internt kommit att homogeniseras.

En avslutande fråga gäller naturligtvis vad dessa förändringar får för konsekvenser? Några av de övriga bidragen i detta temanummer ger oss perspektiv på de konsekvenser som den förändrade rekryteringen får när studenterna gör sitt inträde på utbildningen (se ex. Hultqvist & Palmes bidrag i detta nummer). En annan fråga är vilka effekter som kan spåras till när lärarstudenterna gör sitt inträde på arbetsmarknaden. Denna fråga är till stor del fortfarande outforskad. Det är tydligt att olika utbildningsinriktningar påverkas i olika utsträckning av de förändringar som beskrivits. Hur dessa förändringar påverkar olika lärargrupper och på vilket sätt är dock dåligt kartlagt. Analyserna av rekryteringen till lärarutbildningen bör således kompletteras med analyser av lärares och lärarstudenters yrkesbanor, genom att utreda den mer generella frågan om förhållandet mellan en utbildning och den arbetsmarknad som den förbereder för.

Emil Bertilsson, doktorand i utbildningssociologi vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/index.htm>

Referenser

- Berntsson, Paula 2006. *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier. Ett könsperspektiv på professionalisering*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Bertilsson, Emil, Mikael Börjesson & Donald Broady 2008. *Lärarstudenter. Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 45. Uppsala: SEC.
- Bertilsson, Emil, Mikael Börjesson & Donald Broady 2009. Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977–2007. Appendix i *Man ska bli lärare. Den ojämna könsfördelningen inom lärarutbildningen – beskrivning och analys*. Rapport 2009:7 R. Stockholm: Högskoleverket.
- Bourdieu, Pierre 1989. *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- Broady, Donald, Mikael Börjesson & Mikael Palme 2002. Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena. i Thomas Furusten (red.). *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm: Högskoleverket.
- Börjesson, Mikael 2006 [2003]. *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.

- Högskoleverket 2009a. *Man ska bli lärare. Den ojämna könsfördelningen inom lärarutbildningen – beskrivning och analys*. Rapport 2009:7R. Stockholm: Högskoleverket.
- Högskoleverket 2009b. *Antalet sökande till högre utbildning ökar kraftigt*. Statistisk analys 2009/4. Stockholm: Högskoleverket.
- Högskoleverket 2008a. *Färre nybörjare på lärarutbildningen hösten 2007*. Statistisk analys 2008/6. Stockholm: Högskoleverket.
- Högskoleverket 2008b. *Antalet sökande till högre utbildning ökar*. Statistisk analys 2008/5. Stockholm: Högskoleverket.
- Lidegran, Ida 2009. *Utbildningskapital. Om hur det alstras fördelas och förmedlas*. Studier i utbildnings- och kultursociologi 3. Uppsala: Uppsala universitet.
- Mills, Martin, Wayne Martino & Bob Lindgard 2004. Attracting, recruiting and retaining male teachers: policy issues in the male teacher debate. I *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 25, No. 3, July.
- Nordiska ministerrådet 2009. *Komparativt studium af de nordiske læreruddannelser*. TemaNord 2009:505.
- Palme, Mikael 1989. *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*. Arbetsrapport 1989:4. Stockholm: UHÄ FoU.
- Proposition 1984/85:122 om *lärarutbildning för grundskolan m.m.*
- Roulston, Kathy & Martin Mills 2000. Male Teachers in Feminised Areas: marching to the beat of the men's movement drums? I *Oxford Review of Education*, Vol. 26, No. 2.
- SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning*.
- SOU 2006:75. *Jämställdhet i förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*.
- SOU 1973:2. *Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning (U68)*.
- Statistiska Centralbyrån (SCB). *Socioekonomisk indelning (SEI)*. MIS 1982:4, SCB.
- Statistiska Centralbyrån (SCB). *Grundutbildning: behöriga sökande, utbildningsplatser och nybörjare på utbildningslinjer läsåren 1982/83–1985/86*. U20 SM 8905.
- Ulfsdotter Eriksson, Ylva 2006. *Yrke, status & genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Lärarutbildningarnas plats inom det svenska högskolefältet

Mikael Börjesson

Abstract: In this article, the teacher education programme is analysed as part of the entire field of higher education in Sweden in 1998. The field is constructed by the use of correspondence analysis on the basis of a table of nearly 1,400 educational programmes at different institutions of higher education and on the programmes' social profile, defined by the combination of the students' parents' occupations and the gender of the students, to give a total of 64 groups. In the plane of the two first principle axes two sociologically interpretable dimensions are expressed. The primary axis divides the plane into a female half and a male half. The second axis distributes the students according to the extent of their parents' resources. In this structure, programmes in teacher education are positioned in the lower left quadrant, where there is a concentration of female students from working class origins. The teacher education programmes are distributed along both principal axes. Clearly, the higher the level in the educational system the programme prepares for, the more resources the students' parents have. When focus moves from the subject area of languages to social sciences and natural sciences, the modest share of men tends to increase somewhat. Also, the character of the institution of higher education has an effect on placement in the field. Generally, programmes at traditional, well-established universities attract students with more resources than the regional colleges can. But when analyzing teacher education programmes in relation to the overall offerings at each institution, we find that teacher education programmes at dominated schools – such as the regional colleges – have a relatively high status; in comparison, the teacher education programmes at the traditional universities are often viewed as subordinate to prestigious fields of study such as medicine and law.

Key words: Teacher education programme, Field of higher education, Correspondence analysis, Bourdieu, Social origin, Gender

En¹ första uppgift för den forskare som vill förstå en viss utbildning är att bryta mot just föreställningen att utbildningar är ett enhetlig och avskärmat objekt som låter sig studeras och förstås fullt ut som sådant.² Ett sådant brott kan uppnås genom att studera hur inriktningar av utbildningen förhåller sig till varandra och därmed undersöka

¹ Artikeln bygger på Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30, Uppsala universitet, 2003, 3 rev. uppl. 2006. För att öka läsbarheten har graferna redigerats, bland annat genom att en del information av mindre intresse i detta sammanhang tagits bort.

² Pierre Bourdieu, *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Minuit, Paris 1989, pp. 185–187.

hur homogen eller heterogen utbildningen är. Ett annat sätt att åstadkomma ett brott innebär att historisera utbildningen för att se hur den har konstruerats över tid. Båda dessa grepp används av Emil Bertilsson i detta nummer och det är påtagligt att den svenska lärarutbildningen är en sammansatt utbildning vars delar dessutom förändrats mycket i relation till varandra över tid. Ett ytterligare brott kan skapas genom komparation i rummet, exempelvis via en undersökning av hur en viss utbildning ser ut i ett land jämfört med ett annat.³ Men jämförelsen i rummet kan även konstrueras på så sätt att en viss utbildning relateras till andra utbildningar. I detta sammanhang ska vi undersöka hur lärarutbildningen förhåller sig till totaliteten av den svenska högskolan, som vi benämnt det svenska högskolefältet.

Till att börja med skall vi med hjälp av ett par "sociala kartor" åskådliggöra lärarutbildningarnas lokalisering inom det svenska högskolefältet. Med högskolefältet avses här systemet av relationer mellan olika utbildningar vid olika universitet och högskolor.⁴ På just dessa kartor, som skapats med hjälp av enkel korrespondensanalys⁵, avgörs utbildningarnas positioner av dels studenternas sociala ursprung, dels deras kön. Som indikator för socialt ursprung används föräldrarnas yrke. Aktiva variabler är således socialt ursprung och kön. Eftersom vi indelat yrkena i 32 kategorier och även håller isär könen, erhåller vi sammantaget 64 studentkategorier: läkardöttrar, läkarsöner, journalisdöttrar etc.

Figur 1 ger en bild av högskolefältet 1998, men grundmönstret är detsamma som noterats i tidigare undersökningar.⁶ Här finns tre huvuddimensioner – en könsmässig, en socialt hierarkisk och en tredje dimension som ställer kulturella och utbildningsmässiga tillgångar mot ekonomiska. De två förstnämnda är de viktigaste och bestämmer den struktur som framträder i Figur 1. Könsdimensionen separerar den högre utbildningen i en männens högskola och en kvinnornas högskola. Vid den manliga polen (till höger i figuren) finns utbildningar inom framför allt teknologi men även vissa naturvetenskapliga utbildningar. Motpolen till dessa manligt dominerade utbildningar (till vänster i figuren) utgörs av utbildningar inriktade mot vård, skola och omsorg som förskolläraryt utbildningar och lärarutbildningar med inriktning mot undervisning av barn i de lägre årskurserna i grundskolan, jämte sjuksköterskeutbildning, utbildningar inom socialt arbete och socionomutbildning. Rummets andra dimension är socialt hierarkisk och ställer studenter (uppåt i figuren) från hem med mycket till-

³ Se exempelvis Jette Steensen, *Omstrukturering af læreruddannelse. En komparativ analyse Sverige-Danmark*, LÄROM-rapport, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 2005.

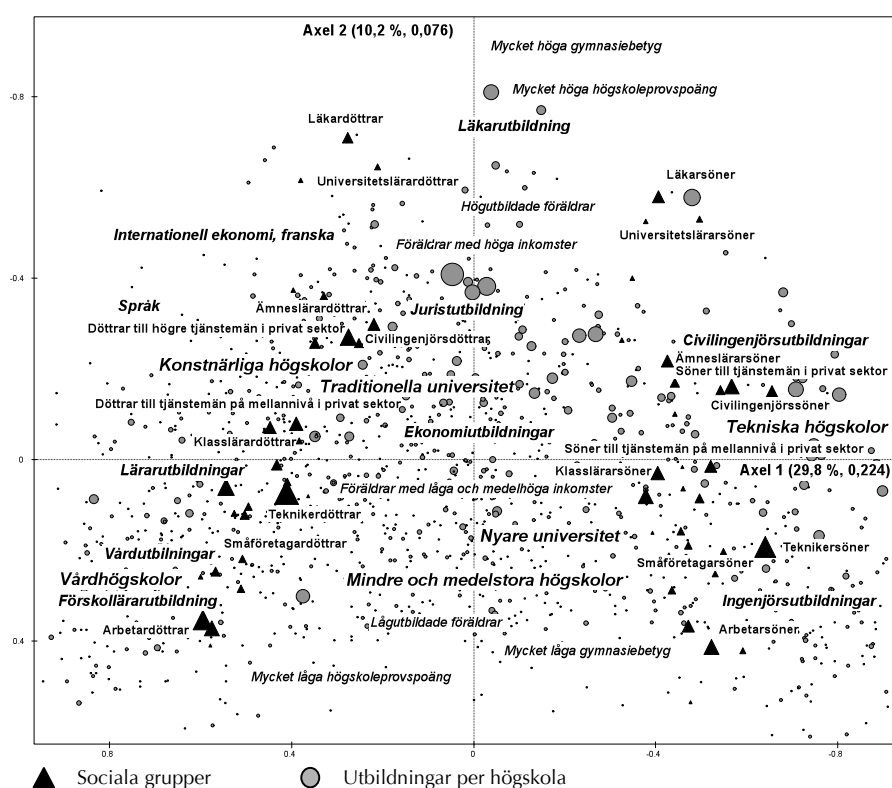
⁴ En viktig inspirationskälla till denna typ av analyser är Pierre Bourdieus stora utbildningssociologiska studier av det franska högskolefältet, se Pierre Bourdieu 1989 op.cit., för en syntetisk presentation av dessa analyser som Monique de Saint Martin och andra av Bourdieus medarbetare varit djupt involverade i. För de första analyserna av det svenska högskolefältet, se Donald Broady och Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 1, Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholm 1992 och Mikael Palme, *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*, Arbetsrapport 1989:4, UHÄ FoU, Stockholm 1989.

⁵ Metoden presenteras utförligt i Brigitte Le Roux & Henry Rouanet, *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 2004.

⁶ Mikael Palme 1989, op. cit.

gångar, framför allt kulturella och utbildningsmässiga, mot studenter från hem med mer begränsade resurser (nedåt i figuren). Dessa två dimensioner bildar tillsammans en triangulär struktur. Skillnaderna mellan könen är som störst i triangelns bas, där främst arbetarklassens barn återfinns, för att minska när vi rör oss uppåt i den sociala hierarkin. Männerna och kvinnorna möts på utbildningar när vi nått de högsta sociala lagren. Där samlas såväl män som kvinnor från hem med omfattande resurser, mest koncentrerade på läkarutbildningen men även på juristutbildningen.⁷

Figur 1. Det svenska högskolefältet 1998, 32 sociala grupper uppdelade efter kön, 1366 utbildningar, stiliserad, planet av axel 1 och 2.

Fet text i kursiv indikerar utbildningsområden och lärosättestyper. *Text i kursiv* indikerar supplementära egenskaper som inte bidragit till att konstruera strukturen. Storleken på symbolerna står i proportion till antalet individer.

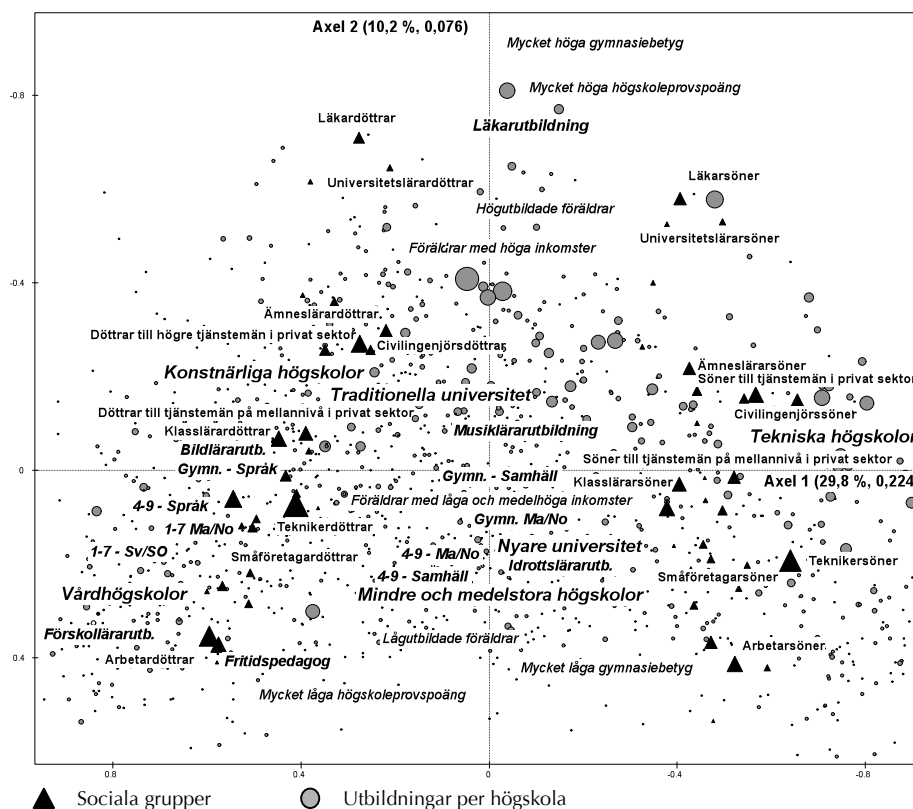
⁷ För fullskaliga analyser av det svenska högskolefältet, se Donald Broady, Mikael Börjesson & Mikael Palme, "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", pp. 13–47, 135–154 i Thomas Furusten (red.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, Högskoleverket, Stockholm 2002.

Dubbelt dominerade positioner

Lärarytbildningar intar i huvudsak dominerade positioner (dvs. långt ned i hierarkin) inom högskolefältet och de är kvinnodominerade. Denna rekrytering gör att flertalet lärarytbildningar hamnar i nedre vänstra hörnet av Figur 1. De kan således sägas inta dubbelt dominerade positioner, dels könsmissigt, dels socialt.

Dock finns skillnader mellan lärarytbildningarna. Alla intar inte lika dominerade positioner socialt sett, och kvinnoöverskottet är inte lika stort överallt. Bland de socialt allra mest dominerade utbildningarna inom högskolefältet finns fritidspedagogutbildningar och fritidsledarytbildningar, där samtliga hamnar i den nedre vänstra regionen av fältet (se Figur 2 för en översikt över lärarytbildningarnas positioner). Könsmissigt är fritidsledarytbildningar något mindre kvinnodominerade och positionerar sig mer till höger i riktning mot den manliga delen av fältet. Även merparten av lärarytbildningar med inriktning mot skolans lägre åldrar (årskurs 1–7) är placerade i den nedre vänstra delen av fältet. Lärarytbildningar med inriktning mot de äldre åldrarna (årskurs 4–9) är något mer spridda inom fältet, framför allt längs den första axeln (den könsmissiga dimensionen). Längs den andra axeln, den socialt hierarkiska, intar 4–9-utbildningarna positioner ganska nära lärarytbildningarna för de lägre åldrarna även om det finns en tendens till en större spridning även här: vissa av 4–9-utbildningarna positionerar sig högre upp och andra längre ned när man jämför med lärarytbildningarna med inriktning mot de lägre åldrarna. Längs den andra axeln (det vill säga den som skiljer grupper med omfattande kapitaltillgångar från dem med mer blygsamma tillgångar) intar gymnasielärarytbildningar positioner ganska nära lärarytbildningarna för grundskolan.

Figur 2. Det svenska högskolefältet 1998 med ett urval lärarutbildningar inplacerade, planet av axel 1 och 2.

Fet text i kursiv indikerar utbildningsområden och lärosätetstyper. *Text i kursiv* indikerar supplementära egenskaper som inte bidragit till att konstruera strukturen. Storleken på symbolerna står i proportion till antalet individer.

Således är skillnaderna mellan lärarutbildningar för skolans olika stadier (för årskurs 1–7, för årskurs 4–9, samt för gymnasiet) inte så stora med avseende den sociala rekryteringen. Däremot finns en tydlig könsmässig differentiering. Det finns två tendenser. När vi går från 1–7-lärarutbildningar, via 4–9-lärarutbildningar till gymnasielärarutbildningar ökar andelen män. Således: ju äldre elever lärarstudenterna utbildar sig för att undervisa, desto större andel män. Även mellan utbildningarnas inriktningar finns tydliga skillnader i könsfördelningen. Matematik och naturvetenskapliga inriktningar och – märk väl – även samhällsvetenskapliga inriktningar uppvisar en förhållandevis (i förhållande till andra lärarutbildningar) hög andel manliga studenter, under det att språkinriktningar rekryterar nästan uteslutande kvinnor.

Bland de praktiska lärarutbildningarna utmärker sig musklärarutbildningar och bildlärarutbildningarna (vid konstnärliga högskolor) genom att inta socialt sett relativt dominerande positioner, medan övriga praktiska lärarutbildningar (merparten saknas

i figuren) intar betydligt mer modesta positioner. Skillnaderna i könsfördelningen är stora, och ytterligheterna finns bland slöjdläroverutbildningarna: träslöjdläroverutbildningen i Linköping är den enda läroverutbildning som har en kraftig dominans av män, medan textilslöjdläroverutbildningen vid Uppsala universitet helt domineras av kvinnor. Musikläroverutbildningarna har en jämn könsmässig rekrytering, bildläroverutbildningarna är däremot kvinnodominerade.

Läroverutbildningen är som nämnts en av högskolans största utbildningar sett till antalet studenter. Det är också en av de mest spridda utbildningarna. Hösten 1998 gavs utbildningen vid närmare 30 lärosäten. Det var möjligt att läsa en läroverutbildning i varje län utom på Gotland. Läroverutbildningen fanns vid samtliga större universitet, vid alla mindre regionala högskolor och vid några av de specialiserade fackhögskolorna såsom Konstfack, Kungl. Musikhögskolan och Idrottshögskolan. Rekryteringen av studenter till läroverutbildningen är, som för högskoleutbildningar i stort, betingat av lärosätets position inom högskolefältet. Läroverutbildningar vid de traditionella universiteterna och den enda enskilda fackhögskola för läroverutbildning, Läroverhögskolan i Stockholm, har en något mer socialt sett selektiv rekrytering än övriga lärosäten har. För varje typ av läroverutbildning återfinns en likartad hierarki mellan lärosätena. Läger man samman hierarkin mellan utbildningarna och den mellan lärosätena leder det till att exempelvis förskolläroverprogrammet (som har en dominerad position i fältet) vid Uppsala universitet eller Göteborgs universitet (lärosäten med dominerande positioner) har ungefär samma sociala rekrytering som låt säga 4–9-läroverutbildning med språklig inriktning (medelhög position) vid Malmö högskola eller vid Linköpings universitet (lärosäten med medelhög position i fältet) och till och med högre social rekrytering än exempelvis Högskolan i Dalarnas (tydligt dominerad position) gymnasieläroverutbildning med språklig inriktning (generellt en läroverutbildning med förhållandevis omfattande rekrytering av resursstarka studenter).

Läroverutbildningarna vid Uppsala universitet, Högskolan i Karlstad och Högskolan i Gävle

Efter denna översikt över läroverutbildningarnas positioner i högskolefältet skall vi undersöka hur läroverutbildningarna positionerar sig relativt andra utbildningar inom tre olika lärosäten, Uppsala universitet, Nordens äldsta universitet och ett forskningsintensivt lärosäte med stor bredd i sitt utbildningsutbud, Högskolan i Karlstad, ett av landets större regionala lärosäten och sedan år 2000 med universitetsstatus, och Högskolan i Gävle, ett litet regionalt lärosäte med begränsat utbildningsutbud. Det är inte givet att läroverutbildningarna intar dominerade positioner på respektive lärosäte, det är snarare en fråga om vilka andra utbildningar som finns vid lärosätet. Utbildningsutbudet varierar stort mellan olika högskolor och därmed det sammanhang som läroverutbildningarna befinner sig i. Vid mindre fackhögskolor, såsom Konstfack och Kungl. Musikhögskolan, finns ett begränsat antal utbildningar och konkurrensen om platser på dessa är ofta hård. Detta för med sig att det ofta är förhållandevis svårt att komma in även på läroverutbildningarna inom dessa områden. Vid de traditionella universite-

Tabell 1. Förkortningar av utbildningar vid Uppsala universitet som förekommer i Figur 3.

Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning
UU-K-HK-fil	Filosofi	UU-K-S-fek	Företagsekonomi	UU-P-PL-4-9-ma	4-9 – Matematik/Nat.vet.
UU-K-HK-hi-hist	Historia	UU-K-S-jur-an	Juridik, annan	UU-P-PL-4-9-sa	4-9 – Samhällsvetenskap
UU-K-HK-konst-his	Konstvetenskap	UU-K-S-nek-his	Ekonomisk historia	UU-P-PL-4-9-sp	4-9 – Språk
UU-K-HK-rel-an	Religionsvetenskap	UU-K-S-nek	Nationalekonomi	UU-P-PL-ff-för	Förskollärautb.
UU-K-HK-sp-eng	Engelska	UU-K-S-samh-öv	Samhällsvetenskap, övrig	UU-P-PL-gy-ma	Gym.ärare – Mat./Nat.vet.
UU-K-HK-sp-fr-sp	Främmande språk	UU-K-S-soc-ant	Socialantropologi	UU-P-PL-gy-sp	Gym.lärare – Språk
UU-K-HK-sp-fra	Franska	UU-K-S-stat-uland	U-landskunskap	UU-P-PL-pr-slö	Slöjdlärare
UU-K-HK-sv-lit	Litteraturvetenskap	UU-K-ST-hus-an	Hushållsvetenskap	UU-P-S-fek-fra	Företagsekon. – Franska
UU-K-HK-sv	Svenska	UU-K-T-tf-an	Teknisk fysik, annan	UU-P-S-fek-int	Företagsekon. – Internat.
UU-K-HK-vet-musik	Musikvetenskap	UU-P-M-farm-an	Farmakologi, annan	UU-P-S-jur	Juridikutb.
UU-K-M-farm-an	Farmakologi, annan	UU-P-M-farm-apo	Apotekarutb.	UU-P-S-psy	Psykologutb.
UU-K-M-med-an	Medicin, annan	UU-P-M-farm-rec	Receptarie	UU-P-S-sam-pol	Pol.mag.utb.
UU-K-M-om	Omvårdnad	UU-P-M-med-an	Medicin, annan	UU-P-S-sam-vet	Samhällsvetarutb.
UU-K-M-reh-sjukgy	Sjukgymnastik	UU-P-M-med-läk	Läkarutb.	UU-P-T-ci-bygg	Civ.ing – Bygg
UU-K-N-bio-öv	Biologi, övrig	UU-P-M-reh-sjukgy	Sjukgymnastutb.	UU-P-T-ci-el	Civ.ing – El
UU-K-N-data-all	Data, allmän	UU-P-M-sj-gr	Sjuksköterskeutb.	UU-P-T-ci-kemi	Civ.ing – Kemi
UU-K-N-data	Data	UU-P-M-tek-biomed	Labratorieteknikerutb.	UU-P-T-ci-mat	Civ.ing – Material
UU-K-N-fysik	Fysik	UU-P-N-fysik	Mat-Nat – Fysik	UU-P-T-ci-tf	Civ.ing – Teknisk fysik
UU-K-N-kemi	Kemi	UU-P-N-data-sys	Mat-Nat – Datasystem	UU-P-T-i-bygg	Ingenjör – Bygg
UU-K-N-mat-stat	Statistik	UU-P-N-data	Mat-Nat – Datavetenskap	UU-P-T-i-en-eltek	Ingenjör – El
UU-K-N-mat-öv	Matematik, övrig	UU-P-PL-1-7-ma	1-7 – Matematik/Nat.vet.	UU-P-T-ing-ma	Ingenjör – Maskin
UU-K-N-mat	Matematik	UU-P-PL-1-7-sv	1-7 – Svenska/Samhällsv.		

UU – Uppsala universitet; K – Kurs; P – Program; HK – Humaniora och konst; M – Medicin; N – Naturvetenskap; PL – Pedagogik och lärarutbildning; S – Samhällsvetenskap; ST – Service; T – Teknik.

Figur 3, 4 och 5 visar hur Uppsala universitets, Högskolan i Karlstads och Högskolan i Gävles lärarutbildningar⁸ positionerar sig visavi de andra utbildningarna vid respektive lärosäte längs de två första dimensionerna korrespondensanalysen lyfter fram, den könsmissiga och den socialt hierarkiska. Läger man dessa figurer bredvid varandra ser man tydligt att lärosätena har olika social rekrytering. Högskolan i Gävle har den lägsta sociala rekryteringen (samtliga utbildningar positionerar sig klart på den nedre halvan av figuren), därefter kommer Högskolan i Karlstad⁹, vars utbildningar främst återfinns på den nedre halvan av figuren, och Uppsala universitet, där merparten av utbildningarna ligger på den övre halvan av figuren, dvs. att de har en utpräglad hög social rekrytering.

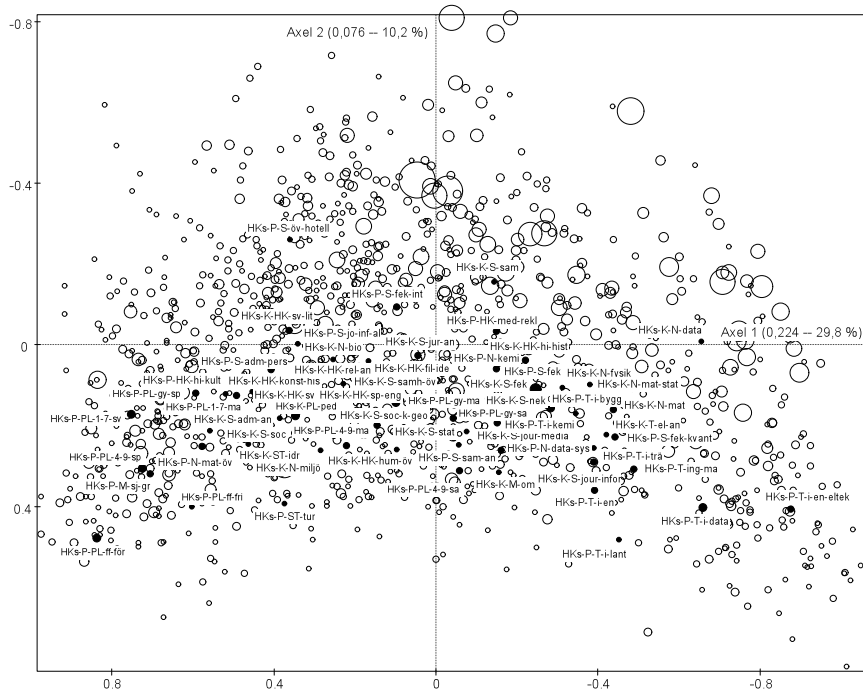
Betraktar vi var figur för sig för att precisera lärarutbildningarnas relativa position gäller för Uppsala universitet att lärarutbildningarna generellt intar dominerade positioner, dvs. positioner på den nedre delen av figuren. Undantaget är här gymnasielärarutbildningarna som har en betydligt mer socialt selektiv rekrytering. Anmärknings-

⁸ Att dessa tre lärosätena valts beror på att dess lärarutbildningar var studieobjekten i det forskningsprojekt, Lärarutbildningar: Rekrytering och yrkesidentitet under omstrukturering (LÄROM), som studien genomfördes inom. För vidare karakteristik över de tre lärosätenas lärarutbildningar, se Peter Gill & Carola Jonsson, *Fem lärarutbildningskontexter*, Rapport nr 1, LÄROM, Högskolan i Gävle, Gävle 2003 och Finn Calander, *Mellan akademi och profession. Nitton svenska lärarutbildares berättelser om lärarutbildningen igår och idag*, Rapport nr 4, LÄROM, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 2005.

⁹ Högskolan i Karlstad har numera universitetsstatus, men utbildningar vid Högskolan i Karlstad har i jämförelse med de universitet som fanns 1998 (möjligen med undantag av Linköpings universitet och Umeå universitet) en tydligt lägre social rekrytering.

värt är att det inte är så stor skillnad mellan övriga utbildningar. Förskollärarutbildningen, 1–7-lärarutbildningarna sv/so och 4–9-lärarutbildningen språk intar mycket likartade positioner. I relation till snarlika utbildningar är det påfallande att lärarutbildningarna har en lägre social rekryteringsprofil än flertalet av dessa. Fristående kurser i språk, framför allt franska men även nordiska språk, språkvetenskap, engelska och tyska intar positioner högre upp i figuren än gymnasielärarutbildningen i språk och avståndet till 4–9-lärarutbildningen i språk är markant. Motsvarande kan iakttagas för lärarutbildningar med inriktning mot matematik och naturorienterade ämnen, med den skillnaden att här ökar andelen män när vi går från lärarutbildningarna mot program och kurser inom naturvetenskapliga ämnen. Samhällsvetenskapligt inriktad gymnasielärarutbildning utgör dock ett undantag. Flera ämnen, såsom historia, ekonomisk historia och samhällsgeografi, har en lägre social rekrytering och en mer kvinnodominerad rekrytering än gymnasielärarutbildningen. Det råder även en viss homologi mellan det sociala rummet och rummet av utbildningar. Barn från ämneslärarhem går själva i stor utsträckning på gymnasieläraryrket (samhällsvetenskaplig inriktning för männens del och språkvetenskaplig inriktning för kvinnornas del), barn (eller rättare sagt döttrar, söner) går naturvetenskapliga utbildningar till klasslärare är överrepresenterade på grundskollärarutbildningar och döttrar till arbetare i serviceyrken återfinns i stor utsträckning på förskolläraryrket (söner finner vi dock på ingenjörprogrammen).

Figur 4. Det svenska högskolefältet 1998 (32 sociala grupper uppdelade efter kön), molnet av individer, Högskolan i Karlstads utbildningar, planet av axel 1 & 2.

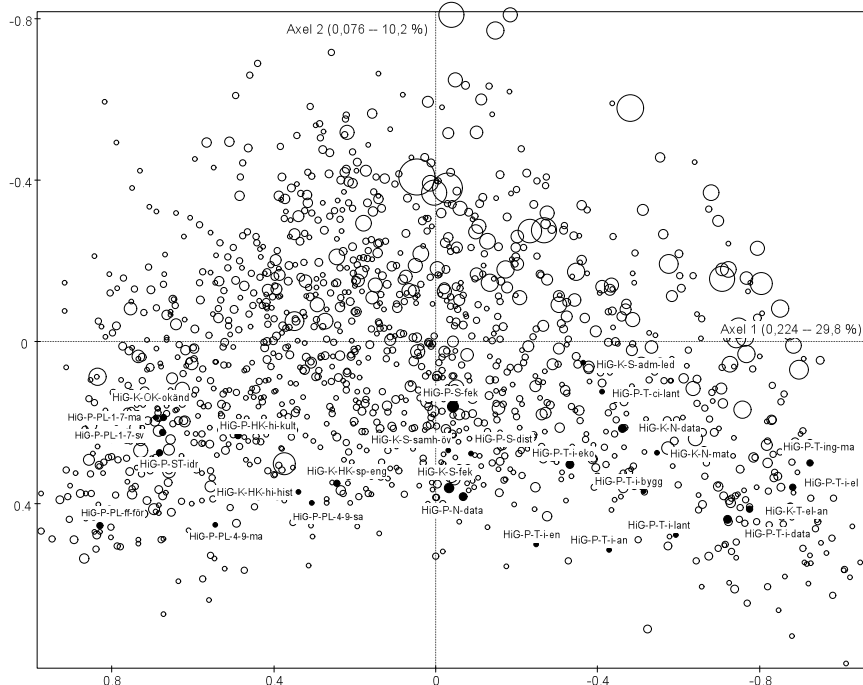
Tabell 2. Förkortningar av utbildningar vid Högskolan i Karlstad som förekommer i Figur 4.

Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning
HKs-K-HK-fil-ide	Idéhistoria	HKs-K-S-jur-an	Juridik, annan	HKs-P-PL-ff-för	Förskollärautb.
HKs-K-HK-hi-hist	Historia	HKs-K-S-nek	Nationalekonomi	HKs-P-PL-gy-ma	Gymnasielärare – Mat./Nat.vet.
HKs-K-HK-hum-öv	Humaniora, övriga	HKs-K-S-sam	Samhällsvetenskap	HKs-P-PL-gy-sa	Gymnasielärare – Samhällsvet.
HKs-K-HK-konst-his	Konstvetenskap	HKs-K-S-samh-öv	Samhällsvetenskap, övrig	HKs-P-PL-gy-sp	Gymnasielärare – Språk
HKs-K-HK-rel-an	Religionsvetenskap	HKs-K-S-soc-k-geo	Kulturgeografi	HKs-P-S-adm-pers	Personalutb.
HKs-K-HK-sp-eng	Engelska	HKs-K-S-soc	Sociologi	HKs-P-S-fek-int	Företagsekonomi – Internat.
HKs-K-HK-sv-lit	Litteraturvetenskap	HKs-K-S-stat	Statskunskap	HKs-P-S-fek-kvant	Företagsekonomi – Kvantitativa met.
HKs-K-HK-sv	Svenska	HKs-K-ST-idr	Idrott	HKs-P-S-fek	Företagsekonomi
HKs-K-M-om	Omvårdnad	HKs-K-T-el-an	Elteknik, annan	HKs-P-S-jo-inf-al	Journalistik, allmän
HKs-K-N-bio	Biologi	HKs-P-HK-hi-kult	Kulturvetarutb.	HKs-P-S-sam-an	Samhällsvetenskap, annan
HKs-K-N-data-all	Data, allmän	HKs-P-HK-med-rekl	Reklamutb.	HKs-P-S-öv-hotell	Hotellutb.
HKs-K-N-data	Data	HKs-P-M-sj-gr	Sjuksköterskeutb.	HKs-P-ST-tur	Turistutb.
HKs-K-N-fysik	Fysik	HKs-P-N-data-sys	Mat-Nat – Datasystem	HKs-P-T-i-bygg	Ingenjör – Bygg
HKs-K-N-mat-stat	Statistik	HKs-P-N-kemi	Mat-Nat – Kemi	HKs-P-T-i-data	Ingenjör – Data
HKs-K-N-mat	Matematik	HKs-P-N-mat-öv	Mat-Nat – Övrig	HKs-P-T-i-en-etek	Ingenjör – El
HKs-K-N-miljö	Miljövetenskap	HKs-P-PL-1-7-ma	1-7 – Matematik/Nat.vet.	HKs-P-T-i-en	Ingenjör – Energi
HKs-K-PL-ped	Pedagogik	HKs-P-PL-1-7-sv	1-7 – Svenska/Samhällsvet.	HKs-P-T-i-kemi	Ingenjör – Kemi
HKs-K-S-adm-an	Administration, annan	HKs-P-PL-4-9-ma	4-9 – Matematik/Nat.vet.	HKs-P-T-i-lant	Ingenjör – Lantbruk
HKs-K-S-fek	Företagsekonomi	HKs-P-PL-4-9-sa	4-9 – Samhällsvetenskap	HKs-P-T-i-trä	Ingenjör – Träteknik
HKs-K-S-jo-inf-infor	Informatik	HKs-P-PL-4-9-sp	4-9 – Språk	HKs-P-T-ing-ma	Ingenjör – Maskin
HKs-K-S-jo-inf-media	Media- o kom.vet.	HKs-P-PL-ff-fri	Fritidspedagogutb.		

HKs – Högskolan i Karlstad; K – Kurs; P – Program; HK – Humaniora och konst; M – Medicin; N – Naturvetenskap; PL – Pedagogik och lärarutbildning; S – Samhällsvetenskap; ST – Service; T – Teknik.

Högskolan i Karlstads lärarutbildningar intar likartade positioner som Uppsala universitets med den skillnaden att hela strukturen hamnar lägre i figuren. Generellt intar lärarutbildningar positioner lågt i den vänstra delen av figuren, där kvinnor från lägre sociala skikt är överrepresenterade. Den sociala hierarkin mellan programmen är i princip homolog med utbildningssystemets åldersstruktur, utbildningar för yngre barn och framför allt förskola och fritidshem är lägst placerade, medan gymnasieläroprogrammen hamnar högst i den sociala hierarkin. Denna struktur återfinns även i könsdimensionen, andelen män ökar när vi rör oss upp i skolsystemet. Ämnesvalen är likaså tydligt strukturerade i könsdimensionen, språkutbildningar är mest kvinnodominerade, följt av matematik/naturvetenskap och därefter samhällsvetenskap, där vi kan notera en viss dominans av män. Beträffande lärarutbildningarnas relation till övriga utbildningar i Karlstad är könsdimensionen mer betydande än den sociala dimensionen. Detta gäller lärosätet i stort som har en tämligen homogen social rekrytering till sina utbildningar, de domineras kraftigt av arbetarklass och medelklass, medan studenter med bakgrund i den övre medelklassen är mindre vanligt förekommande. Däremot är flertalet utbildningar tydligt könssegregerade. Många naturvetenskapliga utbildningar är mer mansdominerade än lärarutbildningar inriktade mot matematik/naturvetenskap. Detsamma gäller för språkutbildningar. För samhällsvetenskapliga utbildningar är skillnaderna mellan lärarutbildningar och andra utbildningar mindre tydliga.

Figur 5. Det svenska högskolefältet 1998 (32 sociala grupper uppdelade efter kön), molnet av individer, Högskolan i Gävles utbildningar, planet av axel 1 & 2.

Tabell 3. Förkortningar av utbildningar vid Högskolan i Gävle som förekommer i Figur 5.

Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning
HiG-K-HK-hi-hist	Historia	HiG-P-N-data	Mat-Nat – Data	HiG-P-T-i-an	Ingenjör, annan
HiG-K-HK-sp-eng	Engelska	HiG-P-PL-1-7-ma	1-7 – Matematik/Nat.vet.	HiG-P-T-i-bygg	Ingenjör – Bygg
HiG-K-N-data	Data	HiG-P-PL-1-7-sv	1-7 – Svenska/Samhällsvet.	HiG-P-T-i-data	Ingenjör – Data
HiG-K-N-mat	Matematik	HiG-P-PL-4-9-ma	4-9 – Matematik/Nat.vet.	HiG-P-T-i-eko	Ingenjör – Industriell ekon.
HiG-K-OK-okänd	Okänd	HiG-P-PL-4-9-sa	4-9 – Samhällsvetenskap	HiG-P-T-i-el	Ingenjör – El
HiG-K-S-adm-led	Administration	HiG-P-PL-ff-för	Förskolläroarb.	HiG-P-T-i-en	Ingenjör – Energi
HiG-K-S-fek	Företagsekonomi	HiG-P-S-dist	Distribution	HiG-P-T-i-lant	Ingenjör – Lantbruk
HiG-K-S-samh-öv	Samhällsvet., övrig	HiG-P-S-fek	Företagsekonomi	HiG-P-T-ing-ma	Ingenjör – Maskin
HiG-K-T-el-an	Elteknik, annan	HiG-P-ST-idr	Idrott		
HiG-P-HK-hi-kult	Kulturvetararb.	HiG-P-T-ci-lant	Civ.ing. – Lantmåteri		

HiG – Högskolan i Gävle; K – Kurs; P – Program; HK – Humaniora och konst; N – Naturvetenskap; PL – Pedagogik och lärarutbildning; S – Samhällsvetenskap; ST – Service; T – Teknik.

Högskolan i Gävles utbildningar är koncentrerade till två poler. Å ena sidan finner vi lärarutbildningarna och humanistiska utbildningar i figurens nedre vänstra hörn, å andra sidan ingenjörutbildningar och naturvetenskapliga utbildningar vid den nedre högra delen av figuren. Som för Högskolan i Karlstad är den sociala rekryteringen relativt homogen, i Gävle är dominansen från arbetarklassen än mer markant än i Karlstad, och vi ser återigen att könsdimensionen är den tydligast strukturerande principen. Utbildningsutbudet i Gävle är betydligt mindre i jämförelse med de två

övriga lärosätena. Det finns exempelvis vid tillfället inga gymnasielärarutbildningar på Högskolan i Gävle. Anmärkningsvärt är att den sociala strukturen i Gävle avviker något från det generella mönstret. Förvisso placerar sig förskollärarutbildningen lägst i figuren och lärarutbildningar mot årskurs 1–7 intar positioner högre upp i figuren, men lärarutbildningar mot årskurs 4–9 hamnar mycket lågt, i paritet med förskollärarutbildningen. En hypotes är att högre sociala skikt i regionen väljer att läsa lärarutbildningar mot årskurs 4–9 vid andra lärosäten, exempelvis i Uppsala eller i Stockholm. Den könsmässiga strukturen är än tydligare markerad i Gävle än i det totala högskolefältet. Lärarutbildning för de senare åren med inriktning mot matematik/naturvetenskap är helt kvinnodominerad och samma utbildning med inriktning mot samhällsvetenskapliga ämnen ligger nära den kvinnliga polen, vilket ej är fallet för de flesta likartade utbildningar vid andra lärosäten. I Gävle hamnar lärarutbildningen inom matematik och naturvetenskapliga ämnen vid den motsatta polen i jämförelse med fristående kurs i matematik, som tydligt domineras av männen.

Kontradiktoriska positioner

Vi har konstaterat att lärarutbildningarna generellt intar dubbelt dominerade positioner i fältet av högskoleutbildningar – de flesta lärarutbildningar har såväl en överrepresentation av kvinnor som av studenter från hem med mindre volymer av tillgångar av olika slag. Det finns dock tydliga hierarkier mellan olika lärarutbildningar och lärosäten. Generellt gäller att ju högre upp i skolväsendets hierarki utbildningarna är riktade mot desto högre social rekrytering. Det finns en tydlig könsdimension i rekryteringen. Framför allt inriktningar mot matematik och naturorienterade ämnen, men även samhällsvetenskapliga inriktningar, har en relativt hög andel män, medan språkriktade utbildningar är nästintill helt kvinnodominerade. Männen tenderar också att bli fler på utbildningarna när vi rör oss uppåt i skolhierarkin. Vidare har vi sett att samma typ av utbildning får olika positioner i det totala fältet beroende på lärosäte. De traditionella universiteten och fackhögskolorna har en mer socialt selekterad studentpopulation än nyare universitet och mindre och medelstora högskolor.

Genom att analysera lärarutbildningarnas positioner inom fältet har således flera typer av hierarkier kunnat avtäckas. Såväl könsmässiga som sociala hierarkier mellan lärarutbildningarnas inriktningar och lärosäten har framträtt. Det har också visat sig fruktbart att komplettera analysen med en studie av lärarutbildningarnas positioner i den lokala hierarki som finns vid lärosätet. Vi kan då se vissa till synes paradoxala resultat, vilket kan exemplifieras med lärarutbildningarna vid Uppsala universitet och Högskolan i Gävle. Lärarutbildningarna i Uppsala karakteriseras, å ena sidan, av att de har en relativt hög social rekrytering jämfört med samtliga lärarutbildningar i landet. Å andra sidan intar lärarutbildningar vid Uppsala universitet med några få undantag tydligt dominerade positioner inom universitet. De sociala avstånden till exempelvis läkarutbildningen eller civilingenjörsutbildningen i teknisk fysik är mycket stora. Högskolan i Gävle uppvisar det motsatta mönstret. Lärarutbildningarna intar

dominerade positioner inom högskolefältet och även relativt andra lärarutbildningspositioner inom fältet. Men på en lokal nivå är dominansen inte lika tydlig. Lärarutbildningarna intar förvisso inga elitpositioner inom den egna högskolan men det saknas å andra sidan elitutbildningar såsom juristutbildningen, läkarutbildningen eller civilingenjörsutbildningar att jämföra sig och konkurrera med. Lärarutbildningarna torde snarast i kraft av det stora studentunderlaget kunna hävda sin position väl inom den egna högskolan. De har dessutom i många fall en viss anciennitet på orten jämfört med många andra utbildningar – ofta var de gamla lärarseminarierna stommen i det som i och med 1977 års högskolereform blev de nya högskolorna.

När de enskilda utbildningarna analyseras som en del av hela den struktur som högskolefältet utgör framträder ett komplext mönster av kraftförhållanden som varje utbildning är inskriven i. Dessa kraftförhållanden har i detta sammanhang betraktats som olika typer av hierarkier: den mellan utbildningarnas inriktningar som dels bestäms av den nivå i utbildningssystemet utbildningarna riktar sig mot, dels de ämnen som ligger till grund för inriktningen, den mellan lärosätena, den mellan lärarutbildningarna och andra utbildningar inom högskolefältet och slutligen den mellan lärarutbildningarna och de andra utbildningarna inom lärosätet. Med detta angreppssätt går det att få fatt på de ofta inte helt uppenbara krafter som styr rekryteringen av studenter till vissa utbildningar och det går också se att dessa krafter ibland kan verka i motstridiga riktningar – något som aktörerna på den lokala nivån sannolikt känner av och tvingas hantera.

Mikael Börjesson, forskare och lektor vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Donald Broady forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC),
<http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/index.htm>

Referenser

- Bourdieu, Pierre 1989. *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Minuit.
- Broady, Donald, Mikael Börjesson & Mikael Palme. "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", pp. 13–47, 135–154 i Thomas Furusten (red.) 2002. *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm: Högskoleverket.
- Broady, Donald, & Mikael Palme 1992. *Högskolan som fält och studenternas livsbäror*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 1. Stockholm: LHS.
- Börjesson, Mikael 2006 [2003]. *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.

- Calander, Finn 2005. *Mellan akademi och profession. Nitton svenska lärarutbildares berättelser om lärarutbildningen igår och idag*. Rapport nr 4 LÄROM. Uppsala: Uppsala universitet.
- Gill, Peter & Carola Jonsson 2003. *Fem lärarutbildningskontexter*. Rapport nr 1 LÄROM. Gävle: Högskolan i Gävle.
- Le Roux, Brigitte, & Henry Rouanet 2004. *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Palme, Mikael 1989. *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*. Arbetsrapport 1989:4. Stockholm: UHÄ FoU.
- Steensen, Jette 2005. *Omstrukturering af læreruddannelse. En komparativ analyse Sverige–Danmark*. LÄROM-rapport. Uppsala: Uppsala universitet.

Vägen till lärarutbildningen Motiv och föreställningar hos blivande gymnasielärare vid Växjö universitet

Magnus Persson

Abstract: There has been a change in the social-meritocratic-gender profile of recruits to Swedish upper secondary school teacher education. Students are being recruited from the broad classes of society; they have lower grades from secondary education, and increasingly, women predominate. In contrast to the traditional teacher student, today's recruits might be said to be of a new generation. It is very instructive to study how new students formulate their motives and how they conceive of their educational and vocational choices; and then put that in relation to the changing teacher student demographic. This article focuses therefore on teacher students' motives and their conceptions, expressed in individual ways, with respect to time and subject, and with a view to the study course and the teaching vocation. The way the students relate to their own experiences as pupils plays a central role in their choice of education and vocation, but they are influenced individually in degree and direction. The empirical material is mainly based on 10 thematic structured interviews with beginners at the teacher education course, specialized towards upper secondary school, at Växjö University.

Key words: Teacher education, Habitus, Motive for educational choice, Upper secondary school teachers, Choice based on experience, Växjö university

Utgångspunkt

Växjö's historiska position som regional centralort har gjort att staden haft en lång tradition av att utbilda lärare. Initialt (fr.o.m. 1967) fungerade Växjö som en filial till Lunds universitet för att få status som högskola 1977 och slutligen som ett av de nya universiteten 1999.¹ Lärarutbildningen har under hela denna period haft en central position i expansionen av den högre utbildningen i Växjö. Traditionella prestigeutbildningar såsom läkarutbildning och juristutbildning saknas på universitetet som istället domineras av yrkesnära utbildningsprogram som exempelvis lärarutbildning och socionomutbildning samt mer lokalt unika utbildningar. Resultatet blir att den sociala strukturen på studenterna skiljer sig från prestigeuniversitet som exempelvis

¹ 20100101 fusionerades Växjö universitet och Kalmar högskola till Linnéuniversitetet. I denna text används konsekvent namnet Växjö universitet.

det före detta moderuniversitetet i Lund.² En kartläggning av lärarstudenterna från 2003 visar att cirka hälften rekryteras från hem som saknar erfarenhet av högre utbildning, fyra femtedelar kommer från närregionen och drygt hälften från mindre orter. Kronoberg har traditionellt varit en region med låg övergångsfrekvens till högre utbildning. Knappt 70 procent är kvinnor och medelåldern är 25 år vilket innebär en betydande andel unga studenter med mycket liten egen arbetslivserfarenhet.³ Lärarutbildningen är det största enskilda utbildningsprogrammet på Växjö universitet.

Studenterna som påbörjade lärarutbildningen med inriktning mot gymnasiet vid Växjö universitetet höstterminen 2007, och som denna studie bygger på, stämmer väl in på beskrivningen av lärarstudenterna som gjorts i föregående texter samt av Eriksson (2009) och på den förändring i rekrytering som lärarutbildningen i allmänhet och inriktningen mot gymnasieskolan i synnerhet präglas av. Att studenter med meritvärde på 10,1 antagits till utbildningen vittnar om att selektion utifrån skolkapital i det närmaste är obefintligt. Samtidigt bör det poängteras att flera studenter har höga meritvärden och höga resultat från högskoleprov. En knapp majoritet av studenterna är kvinnor. Hälften av studenternas mödrar saknar erfarenhet av högre utbildning och motsvarande siffra för fäderna är 57 procent. Följande text är en analys av tio tematiskt strukturerade intervjuer som genomfördes med dessa lärarstudenter under den inledande terminen av deras studier. De tio intervjuerna har kompletterats med en mindre enkät som har skickats till samtliga lärarstudenter som påbörjade sina studier höstterminen 2007. Av de intervjuade är hälften män och hälften kvinnor. Åldersmässigt ligger informanterna mellan 19 och 23 år (gruppen som helhet har en snittålder på drygt 22 år). I sex fall saknar båda informanternas föräldrar erfarenheter från högre utbildning, medan minst en av föräldrarna har examen från högre utbildning i fyra fall. I två fall har båda föräldrarna examen från högre utbildning och i ett av dessa fall har båda föräldrarna en examen och en yrkesposition som kan karaktäriseras som högstatus. I två fall arbetar informantens mamma som lärare, varav en av dessa på gymnasiet. I båda fall har föräldern utbildat sig senare i livet.

Gymnasielärarstudentens nya habitus

Den otidsenliga exklusivitet och traditionalism i elevrekrytering som präglade läroverket, den institutionella föregångaren till dagens gymnasieskola, har successivt ersatts av en jämlikhetsorienterad gymnasial massutbildning (trots det är den interna sociala differentieringen påtaglig). Att inte längre bara utbilda studiemotiverade barn från medelklassen innebar sannolikt en minskad attraktionskraft för yrket. En representativ student som numera söker sig till gymnasielärrinriktningen på lärarutbildningen liknar inte den traditionelle gymnasielärarstudenten/läroverkslärar aspiranten⁴ i

² Magnus Eriksson, *Studenter och utbildningar vid ett nytt universitet: Växjöstudenternas bakgrund, utbildningsval och arbetsmarknad*, Växjö universitet, Växjö, 2009, pp. 13ff.

³ *Ibid.*, p. 66.

⁴ Beskriven i; Christina Florin & Ulla Johansson, "Där de härliga lagrarna gro..." *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*, Stockholm: Tiden, 1993, Gunnar Richardson, *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu*, (7:e uppl.) Lund: Studentlitteratur, 2004, Sven Hartman, *Det*

avseende på kön, klass och meritvärde alternativt resultat från högskoleprovet. Möjligt kan man påstå att gymnasielärarstudenten på dagens lärarutbildningar bär på ett annorlunda habitus än vad som tidigare varit gängse bland gymnasielärarstudenter. Habitus kan beskrivas som ett individuellt mönster av beteenden, värderingar, språk och praktiska handlingar som strukturerats av den sociala miljö som individen växer upp och vistas i. Den individuella konsistensen i habitus fungerar som styrande för hur individen handlar, tänker och orienterar sig i den sociala miljön vilket får individen att fungera som "fisken i vattnet" när hon vistas i den sociala miljö som hon själv formats av.⁵ Bourdieu påpekar vikten av att klarlägga den sociala ursprungsmiljöns (familjens) fusionskraft i relation till individens särintressen, fissionskraft, för att till exempel förstå individens val av utbildning.⁶ Individer som kommer från liknande miljö av sociala betingelser och erfarenheter bär på samma "klass" av habitus.⁷ Det kan exempelvis innebära samma inställning till, och kunskap om, högre utbildning vilket genererar samma benägenhet att söka sig till högre utbildning. Ur förskjutningen av den sociala, meritmässiga och könsmissiga rekryteringen (som beskrivits i föregående artiklar) har andra individer hittat vägar till lärarutbildningens inriktning mot gymnasieskolan. Dessa lärarstudenters medhavda sociala bagage och dess verkan har beskrivits som en "black box" i lärarforskning.⁸ Det första steget i öppnandet av denna "black box" är, förutom en nödvändig kartläggning av deras sociala bakgrund, ett demaskerande av vilka motiv och föreställningar de nya gymnasielärarstudenterna har om sitt utbildnings-/yrkesval.

En komponent som inte kan förbises i sammanhanget är högskolans snabba och stora expansion sedan 1960-talet. Befolkningens genomsnittliga utbildningsnivå har höjts vilket devalverat konverteringsvärdet på examen från högre utbildning till arbetsmarknaden.⁹ Högre utbildning är inte längre en försäkring mot låglönejobb, lågstatusjobb eller ens arbetslöshet.¹⁰ Den ökade tillgängligheten av viss högre utbildning har differentierat det högre utbildningsfältet i termer av exklusivitet mellan olika utbildningsprogram och utbildningsinstitutioner. Selektionen till prestigeutbildningar och till prestigeuniversitet har en tydlig social struktur där individer från högre sociala klasser tycks gynnas och på så sätt reproducera rådande ojämlikheter i samhället.¹¹

pedagogiska kulturarvet: Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria, Stockholm: Natur & Kultur, 2005, Magnus Persson, *The Increased Client Control and the Deprofessionalized Secondary School Teacher*, paper presenterat på den 24th Conference of the Nordic Sociological Association, Århus, 14-17/8, 2008.

⁵ Pierre Bourdieu & Loic Waquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago: University of Chicago Press, 1992.

⁶ Pierre Bourdieu, *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*, Göteborg: Daidalos, 1994/1995, p. 121.

⁷ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm: HLS Förlag, 1990, p. 230.

⁸ Jette Steensen, *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to grupper lærerstuderende i Danmark og USA*. Viborg: Forlaget PUC, 2008, p. 16.

⁹ SOU 1971:61, *Val av utbildning och yrke*, Stockholm: Allmänna förlaget, Eriksson 2009, op. cit.

¹⁰ Sheila Slaughter & Larry Leslie, *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997.

¹¹ Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi rapport nr 30, Uppsala universitet, 2006. Jmfr. Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Reproduktionen*, Lund: Arkiv förlag, 1970/2008.

Eleverfarenheter av läraryrket

Pedagogiken! När vi läste den så tyckte man nästan man blev idiotförklarad om jag ska vara ärlig. För att man hade ju gått 13 år i skolan och så gick de igenom allting man själv upplevt, så man tänkte liksom att det var väldigt uppenbart.

Läraryrket är specifikt i förhållande till många andra akademiska yrkesutbildningar eftersom samtliga studenter har erfarenhet av hur den performativa delen av yrket utövas. Baserat på egen erfarenhet kan studenterna skapa individuella föreställningar om vad som är utmärkande för läraryrket, men också egna uppfattningar om vad kvalitativt bra lärararbete utmärks av. Tidigare forskning har visat att den här typen av föreställningar intar en central roll när studenterna väljer lärarutbildningen.¹² Kroksmark, Lindqvist & Nordänger konstaterar:

Att lärarstudenterna går och bär på en tung ryggsäck av förförståelse går inte att förneka. Frågan är hur lärarutbildarna ska hantera detta när de vill utbilda till ett nytt läraruppdrag. Att låtas som att ryggsäcken inte finns, försöka vifta bort den eller raljera med den är troligen inte konstruktivt. En mer framkomlig väg kan kanske vara att lyfta fram och öppna den.¹³

En relation som därmed bör utredas är hur de *egna erfarenheternas och föreställningarnas konsistens* uttrycks i relation till de *handlingsmotiv* och den *föreställning av yrket* som lärarstudenterna tillhandahåller när de förklarar valet av utbildning. Relationen blir sociologiskt intressant när det faktum att studenten i högre grad än tidigare kommer från miljöer med låg övergångsfrekvens till högre utbildning kan tillfogas resonemanget.

Olika föreställningar, olika tidsperspektiv – Ett försök att förstå

Tabell 1 är ett initialt försök att förstå hur informanternas föreställningar om yrket och utbildningen ser ut, samt med vilka olika tidsperspektiv de anträder utbildningen. I det vänstra *substantiella* fältet finns studenter som uttrycker föreställningar om läraryrket där starkt fokus på konkret arbete med elever dominerar. I det högra *diffusa* fältet beskrivs yrkesutövandet mer otydligt. I modellens övre fält samlas de studenter som har gjort utbildningsvalet med ett *långt* framtidsperspektiv. Vanligtvis uttrycks

¹² Dan C Lortie, *Schoolteacher: A Sociological Study*, Chicago: University of Chicago Press, 1975, Sverker Lindblad & Hector P Prieto, "School Experiences and Teacher Socialization: A longitudinal Study of Pupils who grew up to be Teachers", *Teaching and Teacher Education*, 8/5-6: 465-470, 1992, Ann-Sofie Holm, *Vem söker sig till lärarutbildningen och varför? En studie av blivande förskollärare och grundskollärare vid Högskolan i Borås*, Rapport från institutionen för pedagogik 13, 2001, Fredric M Jablin, "Organizational Entry, Assimilation and Disengagement/Exit" i *The New Handbook of Organizational Communication: Advances in Theory, Research and Methods*, Jablin, Fredric M & Putnam, Linda L, Thousand Oaks (Cal): Sage Publications Inc., 2001, Marianne Daehlen, *Egenutvikling, hög lönn eller det å vaere til nytte*. Rapport 8, Högskolen i Oslo, 2005, Steensen 2008 op. cit.

¹³ Kroksmark et al., *Lärarstudenter*. Skolmästar Konst i ett nytt århundrade 2, Högskolan i Kalmar, 2004, p. 34.

detta genom att själva yrket fokuseras mer än utbildningen. I det nedre fältet är det tvärtom, dvs. ett *kort* framtidsperspektiv där yrket finns i bakgrunden och utbildningen i förgrunden. Varje fält är uppdelat i två olika teman där det ena anger *motivet* till utbildningsvalet eller/och yrkesvalet som anges retrospektivt, dvs. visar på hur informanten uppfattar vägen till utbildningen (eller med mina ord: hur informanten formulerar motiv). Det andra fokuserar på vilka förväntningar eller på vilket sätt utbildningen/yrket på ett personligt och socialt plan skall skapa tillfredsställelse, det vill säga vad den kortsiktiga och långsiktiga *målsättningen* med utbildnings/yrkesvalet är.

Tabell 1. Nybörjarstudenternas bild av och framtidsperspektiv på lärarutbildningen/yrket

FÖRESTÄLLNINGAR OM UTBILDNINGEN/YRKET			
		Substantiellt	Diffust
FRAMTIDSPERSPEKTIV	Långt	<p><i>Att gå i en frånvarande Mästares fotspår</i></p> <p>MOTIV: En professionell förebild med specifika personliga egenskaper</p> <p>MÅL: Altruism, "göra skillnad"</p>	<p><i>Att investera i en lärarutbildning</i></p> <p>MOTIV: Positiva erfarenheter av den egna skolgången</p> <p>MÅL: Tillträde till en stark social och arbetsmarknadsmässig position</p>
	Kort	<p><i>Att syssla med sin hobby</i></p> <p>MOTIV: Starkt ämnesintresse</p> <p>MÅL: Förkovran i sin hobby under studietiden och i det framtida arbetet</p>	<p><i>Att undvika snus, öl och mopeder</i></p> <p>MOTIV: Flykt från en oattraktiv social miljö (upplevs som predestinerad av geografin)</p> <p>MÅL: Inte bli som "dem"</p>

En informant som entydigt kan placeras i ett av de fyra fälten finns inte. Istället uppvisar informanterna en komplicerad väv av motiv och föreställningar som under själva intervjun kan te sig motsägelsefulla. Vad som vanligtvis går att identifiera är en betydelsehierarki i de motiv som informanten tillhandahåller. Detta gör att informanten kan sägas ha en något starkare tillhörighet i något av fälten i relation till de andra av modellens fält.

Att gå i en frånvarande mästares fotspår

Lärarkunskap är att förena personlighet och egna erfarenheter med forskningsresultat, i en evig balansgång mellan att vara personlig och yrkesmässig. /.../ Det räcker lika litet att bara ge av sig själv som att enbart lära sig lärandets teknik.¹⁴

Författaren (och läraren) Hans Lagerbergs personliga odysse genom den svenska skolan speglar väl hur några av undersökningens informanter beskriver sina intryck av den egna skolgångens förebilder. I princip samtliga informanter kan välja ut en eller flera förebilder, *mästaren*, från sin egen skolgång. Ingen av informanterna be-

¹⁴ Hans Lagerberg, *Lärarna – Om utövarna av en svår konst*, Stockholm: Ordfront, 2007, p. 298.

skriver motbilder, dvs. erfarenheter av riktigt dåliga lärare som motiverar genom möjligheterna att göra annorlunda, som motiv till utbildningsvalet, men några kan peka ut förebildernas direkta påverkan på deras val. En informant upptäcker plötsligt ämnet svenska med hjälp av en lärare. Upptäckten leder så småningom till lärarutbildningen.

Att hon [Mäster] var så bra så man skulle kunna... Jag ville leva upp till den standarden och kunna få folk att bli så intresserade som hon fick mig att bli. På det sättet ungefär.

En annan beskriver sin bästa lärare som förebild i sin eget yrkesutövande:

/.../ Det är lite honom [Mäster] som man har som, som jag har som förebild nu. När jag ska bli lärare. För han tyckte jag var det optimala på något sätt.

Informanten beskriver dessutom sina egna dåliga lärare som offer för egna dåliga förebilder eller tiden när de utbildats:

Om de hade förebilder som deras lärare var på något sätt. Att det har med deras uppfostran att göra mer kanske.

När informanterna ombeds beskriva mästarens *professionella* förtjänster så uttrycks de snarare i *personliga* egenskaper, vars innebörd egentligen inte definieras. Länken mellan teoretisk kunskap och kvalitativ praktisk handling beskrivs inte. Beskrivningar i konventionella termer snarare än explicit tekniska eller professionella kan tolkas som att tillräcklig kunskap om det som beskrivs egentligen saknas vilket skulle kunna visa på en begränsad förmåga att definiera vad som är lärarens professionella kompetens.¹⁵ Ett illustrerande exempel på hur svårdefinierad lärarens kompetens är visas en informant när hon beskriver sin mästares undervisningsmetod med det positivt konnoterade uttrycket "berätta", medan undervisningsmetoden hos motbilden beskrivs med det mer negativt konnoterade uttrycket "mässa". Metoden beskrivs inte som avhängig lärarens yrkesskicklighet utan något annat svårdefinierbart. Så här beskrivs mästarens lektioner:

Han kunde ju berätta hela lektionen också, men han hade väl den förmågan. Den andra [förebilden] var inlevelse, där man nästan var med, alltså där man verkligen fick den här bilden framför sig.

En lärare som fungerat som avskräckande exempel beskrivs så här:

¹⁵ Charles Tilly, *Why? What happens when People give Reasons... and why?*, Princeton: Princeton University Press, 2006.

/.../ det var för mycket det här mässandet. Framme vid tavlan där. Så till slut såg man bara hur hon gick fram och tillbaka framför tavlan, du vet så.

Svårigheten att konkretisera yrkesskickligheten visar en annan informant på i beskrivningen av sin förebild:

Och... jag vet inte, en del verkar ha det i sättet på något sätt. De utstrålar det. Jag kan inte förklara det bättre.

En av informanterna påminner dock om att personligheten inte är det enda som krävs för att bli en bra lärare. Han menar att mer teoretiska och konkreta krav är nödvändiga för att en lärare skall kunna utföra sitt arbete.

Ja, han var jätteduktig. /.../ Så han var jättego, härlig och hur rolig som helst. Men väldigt snurrig och inget logiskt alls. Och vi fattade aldrig riktigt vad det var vi skulle lära oss.

Flera av informanterna identifierar sig som "nästan"-lärare i dubbel bemärkelse: Dels i en oförmåga att inte uppnå det optimala (såvida de inte också "har det", vilket ingen uttrycker) och dels med blicken riktad bortom utbildningen, mot examen och praktiserandet av yrket dvs. en process som pågår över tid och som i slutändan ska kunna resultera i de kompetenser som definieras som lärarprofessionella. Identifikationen kan liknas vid en *föregripande socialisation* i betydelsen att individen anammar värderingar och beteenden som är typiska för den grupp individen önskar ingå i. Effekten kan bli en smidigare övergång till den grupp de önskar ingå i, men också att individen hamnar i en position där man inte fullt ut accepteras i gruppen och heller inte i den grupp som lämnas eftersom man inte längre hyser de värderingar som råder där.¹⁶ Att nära socialisationsagenter med tydlig förankring från högre utbildning i allmänhet och pedagogiskt arbete i synnerhet saknas hos flera av informanterna kan förklara dels varför de hittar förebilder – olika mästare – utanför sin närmsta sociala krets (familj, nära vänner) och dels varför lärarpraktiken inte avkodas i sin teoretiska konsistens. För lärarstudenten blir identifikationen med det praktiska arbetet ännu viktigare när den teoretiska koden inte är synlig. Mästarens performativa arbete blir därför en avgörande identifikationskälla och bidrar till skapandet av yrkesföreställningen.

De önskvärda effekterna på den egna skolgången uttrycks gärna i nästan messianska termer (intresseväckande, förändrande, förbättrande etc.). Läraryrket uppfattas som ett instrument för att göra skillnad för de framtida eleverna på samma sätt som mästaren en gång gjort skillnad för individen. Motiv som präglas av altruism men

¹⁶ Robert K Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press, 1968.

också av mer tidsenlig individualistisk egenutveckling¹⁷ uttrycker informanterna i olika kombinationer.

/.../ Just det här lite altruistiska att hjälpa någon så här och... Det är så kul att se när folk förstår. Eller när man har kunnat ändra deras perspektiv. Det är rätt... det känns rätt skönt.

Jag vill inte förlita mig på andra och leva på deras bekostnader och så där. Och att vara en parasit för samhället. Utan jag vill klara mig själv och göra en skillnad. [min kursiv.]

Att investera i en lärarutbildning

Intervjuare: Vad fick dig att säga 'Jag ska bli lärare'? Varför inte säga att 'Jag ska bli jurist' eller 'Jag ska bli läkare'?

Informant: */... / Men... jag vet inte, jag tror det var att jag trivdes så bra i skolan. Jag kände väl det att jag inte riktigt ville lämna det helt och hållet.*

Den här studentens resonemang återkommer hos flera informanter. Den egna tiden i skolan upplevs som positiv och gymnasiestudierna beskrivs till och med av en informant som en personlig "guldålder". De positiva skolerfarenheterna från den egna skoltiden i allmänhet och gymnasietiden i synnerhet anges som starkt bidragande faktorer till valet av utbildning och yrke. Vissa beskriver sin egen gymnasietid som att äntligen ha hamnat rätt:

Det var en klass som accepterade mig för den jag var. Så då fick jag kompisar, och då började jag trivas mer. Sen så kändes det mer som att det var mer ämnen som var relevanta. Eller det koncentrerades mer på det som var, som jag tyckte var relevant.

Samtidigt begränsar de positiva erfarenheterna också studenten i valet av andra inriktningar inom läraryrket. Det finns en stark önskan om att inte hamna i den stökiga miljö som flera informanter förknippar med grundskolans studiemässiga och sociala heterogenitet. En student beskriver varför han har valt inriktning mot gymnasieskolan:

*/.../ Det är omöjligt att ha koll på de barnen [yngre barn]. Jag måste ta typ lugnande tabletter när jag går hem, eller någonting. */.../ Och ja, det är ju det här, de kan inte sitta stilla, de har spring i benen. Alltid måste någonting göras. Mer bråk och tjabb och sånt här. Liksom, mer konfliktlösningar.**

¹⁷ Daehlen 2003, op. cit.

Han begränsar också sina preferenser inom gymnasieskolan när han relaterar till tänkbara framtida arbetsplatser. Om arbete på socialt belastade gymnasieskolor säger han:

Det som skrämmer mig det är det här alltså... det är så mycket mer än att vara lärare då. Det är så mycket mer ansvar och mer att tänka på. /.../ Man är ju där för att lära ut.

Utbildningen betraktas som en möjlighet att konvertera till en överblickbar och konkret arbetsmarknad, det vill säga en ekonomisk instrumentalitet. Utbildningen uppfattas också ge garantier i termer av trygghet och trivsel och kan därför beskrivas som socialt instrumentell. Relationen kan beskrivas som en form av utbildningskontrakt där studenten uppfyller sin del av kontraktet genom att utföra de uppgifter utbildningen ålägger honom/henne och blir på så sätt garanterad ett värdefullt konverteringsvärde både på arbetsmarknaden och socialt.¹⁸ Det ekonomiska konverteringsvärdet uppfattas som viktigare av studenter som rekryterats från folkliga klasser än de med medelklassbakgrund.¹⁹ En informant uttrycker varför han, trots ett genuint ämnesintresse, hellre läser på lärarutbildningen snarare än fristående kurser:

Informant: Nej, det känns som att läser man ett program så läser man mot ett yrke. Eller de flesta program i alla fall. Och ja, det känns bra att kunna ha en utbildning som säger 'Nu är jag det'.

Intervjuare: Vad är det det tillfredsställer?

Informant: Nej, det är väl mest att jag kan få jobb som det. Har man läst enstaka kurser så kan man ju, ... ja, visst man kan ju ha det i sitt CV men det är ju inte direkt att det ger någon...

En av studenterna som har mycket höga meritvärden från gymnasiet, och därmed stora valmöjligheter, uttrycker samma sak:

Informant: Det är nog mycket att man får ingen yrkesutbildning sen. Om man läser natur, man blir ingenting, och sen känner jag att jag vill läsa någonting så att man har ett yrke. /.../

Intervjuare: Men tycker du inte man ska läsa av intresse då?

¹⁸ Gunnar Olofsson, *Bakgrund, studieval och arbetsmarknad för studenter i akademisk (yrkes)utbildning i Växjö 1970-2005*, Ansökan om projektbidrag till Vetenskapsrådet, Växjö Universitet, 2006.

¹⁹ Daehlen 2003, op. cit.

Informant: Man måste ju ha ett jobb sen också.

En annan informant ger också uttryck för detta i ett resonemang om sin känsla av tillkortakommanden efter att ha arbetat som vikarie på sin egen gamla gymnasieskola:

Ja... jag kände väl det att jag var väl lite mer praktikant, kan man säga, än renodlad lärare. /.../ Och då kände jag att jag ville ändå ha utbildningen. /.../ Och sen... tror jag att det blir lättare att få jobb, om man vill jobba någon annanstans. Sen. Om jag har det i bagaget. Att jag har en lärarutbildning.

Informanterna relaterar till ett liv och en verksamhet bortom utbildningen samtidigt som den framtida verksamheten i första hand uttrycks i former av att arbeta på en känd, trygg och attraktiv utbildningsinstitution. Motivet av social och ekonomisk trygghet för att utbilda sig är inte uppseendeväckande. En intressant fråga att ställa är varför individer med höga meritvärden och därmed breda utbildningsmöjligheter väljer en yrkesutbildning med relativt låg ekonomisk och social avkastning. Tillspetsat uttryckt: Varför väljer individer med höga meritvärden från gymnasiet inte prestigeutbildningar istället? Svaret kan sökas i hur de egna skolerfarenheterna i allmänhet verkar som socialiserande kraft vilket får läraryrket att framträda i ett särskilt starkt ljus. Om gymnasieskolan uppfattats som en trygg plats och skolåren som en guldålder kan det motverka önsknningar att söka någon annan utbildning. Saknas dessutom starka socialiserande agenter från andra alternativa utbildningsmiljöer så framstår lärarutbildningen som ett än mer attraktivt alternativ. Steget från folklig klass till prestigeutbildning kan bli alltför komplicerat både på sociala grunder, dvs. det sociala avståndet från ett hem utan studietradition till en social miljö som kräver insikt i helt andra sociala koder, men ibland också på rent geografiska grunder. Individen vill inte flytta eller åtminstone inte flytta för långt från hemorten. Växjö universitet och lärarutbildningen blir ett tillräckligt stort steg att ta både socialt och geografiskt för att uppnå en socioekonomisk position som bedöms som rimlig och attraktiv.

Att syssla med sin hobby

I en tidigare studie, gjord vid Växjö universitet, intervjuades studenter på lärarutbildningen med inriktning mot gymnasiet under slutskedet av sin utbildning. Bland dessa identifierades en grupp studenter som mycket tydligt uttryckte motivet till utbildningsvalet och yrkesvalet i termer av att få arbeta med sin hobby eller tillgodose en karriär som aldrig tog fart. Uttrycket var tydligast identifierbart bland studenter som hade praktiskt orienterade ämnen som förstaämne. En blivande musiklärare beskrev sin framtida yrkespraktik som att "åtminstone få spela för en liten publik".²⁰ Såväl ämnesintresset hos informanterna som deras ämneserfarenheter från grundskolan och gymnasiet spelar en viktig roll för utbildningsvalet. En blivande lärare i historia be-

²⁰ Gunnar Olofsson, *Bakgrund, studieval och arbetsmarknad för studenter i akademisk (yrkes)utbildning i Växjö 1970-2005*, Ansökan om projektbidrag till Vetenskapsrådet, Växjö Universitet, 2006.

skriver hur inträdet på lärarutbildningen har förskjutit hennes motiv från ämnesintresse till yrkesutövande, men också hur läraryrket blir en möjlighet att arbeta med historia:

Ja... när jag började här liksom, för innan dess så var jag att jag vill bli lärare för jag vill hålla på med historia. Men nu börjar jag mer och mer tänka att jag vill bli lärare för jag vill lära ut historia. /...//.../ Jag vet ju det att det är jättesvårt att jobba med historia utan att-, ja utan att jobba antingen inom läraryrket eller på museum eller liknande. Och det vet jag är taktiskt tänkande. Det är svårt att få jobb.

En informants väg in på utbildningen går också via ett stort ämnesintresse som han betraktar som en sorts säkerhetsgaranti, om inte själva yrket skulle vara tillräckligt stimulerande får han i alla fall syssla med sitt favoritämne. Att det inte blir fristående kurser motiveras med en arbetsmarknad som både är kärv och diffus. Lärarutbildningen är socioekonomiskt trygg eftersom den leder till en känd social och ekonomisk position. Attraktionskraften till utbildningen ligger dock inte i själva framtidens yrkesutövandet utan i vilken ämnespotential som kan identifieras i utbildningen och yrket.

För ämnet svenska vet jag att jag tycker om. Pedagogiken är jag ju inte hundra på, för den hade jag ju inte läst innan.

En student med inriktningsämne samhällskunskap väljer, liksom många av hans studiekamrater, inriktningen mot gymnasiet eftersom ämnesinnehållet bedöms vara större där.

Informant: Jag var lite inne på 7–9 där, men sen är det ganska livsfarligt att vara där. Man blir nedslagen. /.../ Lågstadiet känner jag mig väl inte riktigt manad för då.

Intervjuare: För att?

Informant: Samhällskunskap finns inte på samma sätt.

Informanter känner igen och attraheras av den ämnesteorietiska delen av yrket. Lärarutbildningen blir en försäkring mot fristående kursers osäkra konverteringsvärde på arbetsmarknaden. Själva utbildningsvalet uppfattas som osäkert eftersom det leder till ett yrke som informanter inte är övertygade om, men ändå med ett ämnesinnehåll som gör utbildningen tillräckligt attraktiv att våga spendera tid och studielån på. Huruvida informanter skall fullfölja utbildningen uttrycks som en ständigt aktuell fråga vilket gör framtidsperspektivet kortsiktigt.

Läroarutbildningen kan också vara en konsekvens av för svaga meritvärden för att få tillträde till utbildningsval med tydligare ämneskoppling (den presuntiva socionomen blir lärare i samhällskunskap, sjukgymnasten blir lärare i idrott och veterinären blir lärare i matematik). Läroarutbildningen blir ett nästbästa val eftersom ämnesinnehållet är garanten för att intresset ska tillgodoses. Den blivande läraren i svenska gillar att läsa skönlitteratur, den blivande läraren i samhällskunskap är politiskt intresserad och den blivande läraren i musik spelar piano oavsett om utbildningen är intressant eller ej. Uppfattningen att läraryrket har ett rimligt konverteringsvärde på arbetsmarknaden gör valet socialt och ekonomiskt tryggt men också till en garanti för att studietiden blir givande och arbetet därefter intressant. Informanternas val bygger således på att de antingen identifierar utbildningens innehåll som tillräckligt ämnesattraktivt eller som den mest ämnesorienterade utbildningen förutom deras första handsval. Att bara läsa ämne som fristående kurs uppfattas inte som tillräckligt socioekonomiskt instrumentellt. Att utbilda sig och arbeta som lärare är inte tillräckligt spännande. Efterfrågan på spänning i kombination med trygghet kan tillfredsställas när individen identifierar möjligheterna att arbeta med sitt ämne (hobby) inom ramen för läraryrkets praktik. Bildningen i sig har inte tillräckligt starkt egenvärde för att individen skall våga sig på en utbildning där "man inte blir något". Läraryrket blir en gyllene medelväg där individen identifierar möjligheten att förena "nytta med nöje". Medelklassens bildningsideal har inte samma starka kraft på individer från folklig klass utan valet blir mer ekonomiskt instrumentellt.

Att undvika snus, öl och mopeder

./.../ Det var bara bilar och dricka öl och hela det köret, och då trivdes jag inte med dem ./.../ De skulle åka bil, snusa och dricka öl. Ungefär. Köra moped. ./.../ Så vi hade ju våra kontroverser och konflikter./...//.../ Alla kom ju från XXX [småländsk småstad] eller småbyar utanför XXX då, vars föräldrar jobbar på storindustri liksom, det blir väldigt enhetligt, samma synsätt, tankesätt.

Citaten från studenten illustrerar *flykten* som en motiverande faktor i valet att söka till läroarutbildningen men i första hand valet att söka sig till högre utbildning överhuvudtaget. I detta fall handlar beslutet att studera vidare i hög utsträckning om ett avståndstagande från den sociala miljö han anser vara representativ för den småländska småstad han kommer ifrån. Att söka sig till högre utbildning blir ett sätt att närma sig en förväntat mer attraktiv miljö och lämna en miljö man inte känner sig hemma i. Någon uttrycker gymnasieskolans differentierande kraft, att skilja teoretiker och praktiker åt, väl medveten om att han hör hemma i den förra gruppen:

Informant: Ja, jag var ganska fördomsfull om man säger så. ./.../ Så att industri och fordon och sånt, det var liksom aldrig på tanke för min del.

Intervjuare: Varför inte det?

Informant: /.../ Min uppfattning var att där gick alla stökiga. För det första. De valde det för att de inte kom in på något annat, för att de var dåliga. Och sen så... sen så ansåg jag att det liksom, de yrkena inte var... liksom, vad ska man säga? Fina. Alltså, bli svetsare. Bli fordonsmekaniker det var... Nej, det var andra som blev det. Inte jag.

Flera av informanterna ger uttryck för att högre utbildning handlar om att undvika en mindre attraktiv och predestinerad arbetsmarknad som avsaknad av högre utbildning anses leda till. En student har egen erfarenhet av det som arbetsmarknaden erbjuder dem som saknar högre utbildning. Hennes inställning efter gymnasiet var att inte studera vidare. Det var en strategi hon omvärderade efter erfarenheter från den mindre attraktiva delen av arbetsmarknaden:

Informant: Ja, jag hade väl inga planer på att läsa så. När jag tog studenten. Utan det var liksom jobb som gällde. /.../ Sen kunde man ju inte få såna jobb som jag skulle vilja ha utan utbildning. /.../

Intervjuare: Varför hade du inte tänkt läsa?

Informant: Nej du vet... /.../ Aldrig mer någonsin sätta sig i skolbänken. Men jag har alltid tyckt att det är roligt eller så, men, du vet, man ville ju liksom få ett jobb och flytta hemifrån och det här. /.../ Sen så levde man väl med den inställningen att man kunde få ett jobb. Och det kunde man ju.

En annan informant har insett att läraryrket är betydligt mer varierat än arbeten i fabriker och butiker:

Det är inte samma dag ut och dag in [i läraryrket som det är] på en fabrik eller på ICA. Det är liksom, det är variation. Och det var det jag var ute efter. För jag måste ha lite variation i min vardag /.../.

En tredje informant redovisar en likartad syn:

För jobbar du på en industri så står du där och gör samma sak i 40 år. Okej, du kanske får ställa dig vid en ny maskin, men...

Att välja högre utbildning betyder att välja bort någonting annat vilket flera av informanterna uttrycker. När alternativens attraktionsvärden är låga uppstår ett mer aktivt sökande efter andra möjligheter. Att söka till lärarutbildningen kan därför i vissa fall beskrivas som en flykt från mindre attraktiva alternativ. De högre studiernas drag-

ningskraft förstärks av alternativens repellerande kraft. Negativa erfarenheter av att inte utbilda sig och uppfattade positiva möjligheter av utbildning kommer att leda studenten till utbildning. Det kan också handla om en social miljö som individen känner sig begränsad av eller främmande inför. Eftersom det snarare är något informanten lämnar än anländer till så blir föreställningen om lärarutbildningen diffus och valet osäkert och kortsiktigt. Valet relateras till det man lämnar och inte till det man anträder. Liksom i föregående avsnitt spelar den egna eleverfarenheten en viktig roll. Svårigheter att identifiera högre utbildning som ett alternativ kan bygga på en bristande kunskap om högre utbildning vilket naturligtvis bygger på avsaknad av socialisationsagenter med erfarenhet från högre utbildning. Att det blir just lärarutbildningen kan förklaras med att det är det yrke som studenten tydligast förmår identifiera sig med eftersom egen erfarenhet finns.

Konklusion

De egna erfarenheterna från grund- och gymnasieskolan var centrala för de tio informanter som lyfts fram i denna text: de egna skolerfarenheterna påverkade i hög grad deras föreställningar om läraryrket och deras val på den högre utbildningsmarknaden.

Vad som skiljer samtiden från tidigare perioder, och som konstaterats såväl här som i tidigare artiklar i denna tidskrift, är att nya sociala grupper söker sig till lärarutbildningen. En individ, som kommer från ett hem där föräldrar och kanske syskon har erfarenhet av högre utbildning, har sannolikt fler referenser till högre utbildning och därmed en annan horisont av föreställningar och alternativ än vad en individ med annan social bakgrund har. Den högre utbildningens innehåll och värde uppfattas som mer diffust av individer från hem utan erfarenhet av högre utbildning. Länken till de egna skolerfarenheterna blir den enda eller åtminstone den viktigaste länken till högre utbildning vilket får lärarutbildningen och läraryrket att framträda i ett annat ljus än andra utbildningar. Många informanter i denna undersökning beskriver hur motiven till lärarutbildningen (och till högre utbildning) formeras i skolan och inte i hemmet. Länken kan förklara varför individer med höga meritvärden och därmed ett brett spektra av valmöjligheter ändå väljer lärarutbildningen och inte mer prestigefyllda utbildningar med högre konverteringsvärde på arbetsmarknaden. Läraryrket är känt, tryggt och bedöms dessutom som ett socialt uppstigande i relation till den studieovana miljö som flera av undersökningens informanter kommer ifrån. Erfarenheterna från den egna skoltiden är central och formerar såväl föreställningen om vad yrket är för något som varför studenten söker sig till utbildningen. Bilden av skolan som en trygg institution att arbeta på, gamla lärare ("mästare") som konkreta yrkesförebilder, altruism eller ämnets lockelse förstärks när individen saknar andra eller mer nära kontakter med den högre utbildningen och de värden som denna representerar. Den sociala miljön kan på så sätt kopplas ihop med de motiv och föreställningar som informanterna uttrycker och som struktureras i Tabell 1.

Några informanter beskriver också valet som en möjlighet att undvika en mindre attraktiv försörjningssituation. Den starkt begränsade arbetsmarknaden som möter

den nytexaminerade gymnasisten, i synnerhet från teoretiska program på gymnasiet, verkar avskräckande i termer av låga löner och oattraktiva arbetsuppgifter. Den erfarenheten leder gymnasisten vidare till världen av högre utbildningar och här representerar lärarutbildningen något känt som erbjuder en trygg ekonomisk och social avkastning i kombination med en geografisk flexibilitet (som lika gärna kan betyda möjlighet att lämna sitt geografiska ursprung men också en möjlighet att stanna kvar i denna). Den individuella erfarenheten av skolan får också läraryrket att framträda som attraktiv kontrast i relation till okvalificerat arbete. Lärarutbildningens lockelse förstärks sannolikt när individuella kopplingar till högre utbildning är begränsade och svaga samtidigt som traditioner saknas (vilket dessutom är typiskt för den region som omger Växjö universitet och som är en viktig bas för studentrekrytering). Att medelklassen, till skillnad från de folkliga klasserna, i allt mindre omfattning söker till lärarprogrammet och inriktningen mot gymnasiet, som traditionellt varit utbildningens starka rekryteringsbas, kan sannolikt förklaras i termer av deprofessionalisering och/eller proletarisering av lärarkåren. En annan eller komplementär förklaring är att de folkliga klassernas alltmer omfattande inträde på det högre utbildningsfältet stratifierar olika utbildningsprogram och av skäl, angivna ovan, attraherar just lärarutbildningen individer från folkliga klasser vilket får individer från medelklassen att överge den. Intressant är naturligtvis hur medelklassens representanter på dagens lärarutbildning motiverar sitt val. Informanterna från studievana medelklasshem i denna undersökning har antingen gjort starkt ämnesorienterade val, vilket i högre utsträckning kan tänkas ha ett släktskap med den traditionelle läroverksläraren, eller haft lärarutbildningen som ett andrahandsval när meriterna inte räckt till för att komma in på prestigebildningar (som hade varit klassmässigt mer logiskt). I ett fall bedöms medelklassdotterns val till lärarutbildningen från familjens håll som "bättre än ingenting". Informanterna från medelklassen vill, liksom informanterna från de folkliga klasserna, ha ett attraktivt arbetsmarknadsvärde efter sin utbildning och lärarutbildningen genererar, trots allt, ett värde på – en geografiskt vid – arbetsmarknad. Skillnaden är dock att medelklassens horisont av möjligheter är bredare än horisonterna hos individer från folkliga klasser. Tillspetsat kan man uttrycka det som att de reella valmöjligheterna inte är detsamma som de formella valmöjligheterna.

Idag börjar nära hälften av alla utexaminerade gymnasister högre utbildning vilket gör det komplicerat att identifiera sociala grupper som *inte* existerar på landets universitet och högskolor. Olika sociala grupper befolkas dock olika delar av det socialt och geografiskt hierarkiserade högre utbildningsfältet. Lärarutbildningar befinner sig generellt lågt i dessa hierarkier. Att individer med habitus som formats i sociala miljöer med låg övergångsfrekvens till högre utbildning söker sig till högre utbildningsmiljöer som inte står i diametral motsats till den miljö de kommer ifrån, dvs. prestigebildningar på prestigeuniversitet, är därför inte konstigt. Denna text har försökt visa ett exempel på vilka de egna erfarenheterna är och att de spelar en viktig roll när individen skapar föreställningar om läraryrket och egna utbildningsval. Vägen till lärar-

utbildningen och de sociala rekryteringsförändringar som tagits upp här och i ovanstående artiklar blir på så sätt mer begripliga.

Magnus Persson, doktorand i sociologi med inriktning mot utbildningsvetenskap, Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet.

Referenser

- Bertilsson, Emil, Börjesson, Mikael & Broady, Donald 2009. *Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977–2007*. Redovisning av ett uppdrag för Högskoleverket. Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Uppsala: SEC.
- Bertilsson, Emil, Börjesson, Mikael och Broady, Donald 2007. *Lärarstudenter: Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 45. Uppsala: SEC.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude 2008. *Reproduktionen*. Lund: Arkiv förlag.
- Bourdieu, Pierre 1995. *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre & Waquant, Loic 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Broady, Donald 1990. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Börjesson, Mikael 2006 [2003]. *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.
- Börjesson, Mikael & Broady, Donald 2004. *Vad har studenter vid Uppsala universitet i bagaget? Om social och meritokratisk rekrytering*. PM från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Uppsala: SEC.
- Daehlen, Marianne 2003. *Egenutvikling, høy lønn eller det å vaere til nytte*. Rapport 8, Høgskolen i Oslo.
- Eriksson, Magnus 2009. *Studenter och utbildningar vid ett nytt universitet: Växjöstudenternas bakgrund, utbildningsval och arbetsmarknad*. Licenciatuppsats i sociologi med inriktning mot utbildningsvetenskap, Växjö Universitet.
- Florin, Christina & Johansson, Ulla 1993. *”Där de härliga lagrarna gro...” Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*. Stockholm: Tiden.
- Hartman, Sven 2005. *Det pedagogiska kulturarvet: Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Holm, Ann-Sofie 2001. *Vem söker sig till lärarutbildningen och varför? En studie av blivande förskollärare och grundskollärare vid Högskolan i Borås*. Rapport från institutionen för pedagogik 13.
- Jablin, Fredric M 2001. Organizational Entry, Assimilation and Disengagement/Exit. I *The New Handbook of Organizational Communication: Advances in Theory, Re-*

- search and Methods*. Jablin, Fredric M & Putnam, Linda L, Thousand Oaks (Cal): Sage Publications Inc.
- Krokmark, Tomas, Lindqvist, Per & Nordäng, Ulla Karin 2004. *Lärarstudenter. Skolmästarkonst i ett nytt århundrade 2*, Högskolan i Kalmar.
- Lagerberg, Hans 2007. *Lärarna – Om utövarna av en svår konst*. Stockholm: Ordfront.
- Lindblad, Sverker & Prieto, Hector P 1992. "School Experiences and Teacher Socialization: A longitudinal Study of Pupils who grew up to be Teachers". *Teaching and Teacher Education*, 8/5–6: 465–470.
- Lortie, Dan C 1975. *Schoolteacher: A Sociological Study*, Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, Robert (1968). *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press.
- Olofsson, Gunnar 2006. *Bakgrund, studieval och arbetsmarknad för studenter i akademisk (yrkes)utbildning i Växjö 1970–2005*. Ansökan om projektbidrag till Vetenskapsrådet, Växjö Universitet.
- Persson, Magnus 2008. The Increased Client Control and the Deprofessionalized Secondary School Teacher, paper presenterat på den 24th Conference of the Nordic Sociological Association (working group Professions and Higher Education), Århus, 14–17/8 2008.
- Persson, Magnus 2006. *Med ena benet i klassrummet: en kvalitativ studie om gymnasielärarstudenterna vid Växjö universitet i slutet av sin utbildning*. HERE-rapport, Växjö Universitet.
- Richardson, Gunnar 2004. *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu*, (7:e uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Slaughter, Sheila & Leslie, Larry L 1997. *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Statens offentliga utredningar 1971:61 *Val av utbildning och yrke*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Steensen, Jette 2008. *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to grupper lærerstuderende i Danmark og USA*. Viborg: Forlaget PUC.
- Tilly, Charles 2006. *Why? What happens when People give Reasons... and why?* Princeton: Princeton University Press.

Stå vid rodret eller tappa bort sig En sociologisk studie av rekryteringen till lärarutbildningen och dess följder

Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme

Abstract: In 2001, the Swedish government introduced a new teacher education system. The former eight separate study programmes were replaced with a single unified programme comprising a common basic component plus a number of different orientations. The reform sought to abolish distinctions between different types of teachers, and aimed at introducing more academic and theoretical content. Evaluations of the teacher education programme which came in the wake of the reform harshly criticized it for its vague definition of content, its low demands, and its limited results. This article summarizes a study focusing on how teacher students of different backgrounds (i.e. of different social origins and with diverse previous study careers) experienced the new teacher education programme. Data include the results of a questionnaire which compares teacher students' profiles to the profiles of students at five other university study programmes, and also semi-structured interviews with 27 teacher students. Results confirm the picture that teacher students – especially those intending to work in the lower levels of the education system – possess considerably weaker cultural and educational assets than e.g. students of architecture and medicine. The analysis of the students' encounter with teacher education shows systematic differences between what largely can be regarded as two groups of teacher students. While students with a higher social origin or with a strong acquired educational capital of their own often take command of their studies, those of lower social origin, often lacking strong educational capital, typically express a feeling of being lost when facing the institutional environment of teacher education. Knowing how to orient themselves among courses and teachers, the former type of students often criticizes teacher education for its low quality. This attitude contrasts to that of the latter, weak students who, often being the first ones in the family to opt for academic studies, demonstrate an expectation of being taken care of by teacher education much in the same way as by their own family; they may speak of teachers and study counselors either as personal friends or refer to them using a hostile, anonymous "them". Having a relatively modest school background, these students also express frustration over the demands of academic reading and writing skills and – not understanding what is expected from them – frustration over the often weak classification of content in Bernstein's terminology in courses and examination exercises. At the heart of the weak student's relationship with teacher education lies the expectation that it should provide him or her with a moral professional identity that focuses on "being a good teacher"; the weak student does not care to be offered courses with primarily academic, scientific content. The article concludes that – in total contrast with common political debate, which pretends there is no connection – any realistic discussion of the quality of teacher education must take a regard to an analysis of the effects of the social and cultural characteristics of its recruitment profile.

Key words: Teacher education, Study programme, Educational capital, Student recruitment, Social origin, Education strategies, Habitus, Bourdieu, Sociology of education

Hösten 2001 införs en ny lärarutbildning i Sverige. Åtta tidigare åtskilda linjer förs ihop i ett sammanhållet utbildningsprogram. Vissa delar är gemensamma oavsett om de studerande tänker sig att arbeta inom förskola eller fritidshem, grund- eller gymnasieskolan.¹ Studenterna erbjuds möjligheter att välja bland ett brett utbud av kurser och inriktningar. Syftet med det nya lärarprogrammet är att skapa en gemensam profession och därmed upphäva åtskillnaden mellan tidigare kategorier av lärare.

Våren 2005 presenterar den ansvariga myndigheten för högre utbildning, Högskoleverket (HSV), en utvärdering av den då nya lärarutbildningen.² Utvärderingen pekar på en rad brister. Det rika utbudet av valmöjligheter har försvårat för studenterna att skönja "den röda tråden". De gemensamma delarna, som i utbildningen benämns det Allmänna utbildningsområdet, saknar progression. Kravnivån inom de olika kurserna bedöms som låg och studenterna tenderar att "glida igenom" utan större arbetsinsats. Utvärderingen får stort medialt utrymme, framför allt från den politiska oppositionens sida som ifrågasätter utbildningens möjligheter att upprätthålla kunskapsnivån. I den offentliga debatten, framför allt från borgerligt politiskt håll, kritiserar "den låga nivån" inom lärarutbildningen. Frågan om kunskapsnivån är i viss mening klassisk. I likhet med tidigare integrationssträvanden inom skolans område, det må vara inom grund- eller gymnasieskola, kommer frågan om kunskapsnivån upp. En måltavla för kritiken är sedan länge Lärarhögskolan i Stockholm, som varit den socialdemokratiska regeringens skötebarn och fått ett stort, modernt campus utbyggt i Stockholms innerstad. En av de första åtgärderna efter den borgerliga alliansens valseger 2006 blir symptomatiskt nog att verka för en sammanslagning av Lärarhögskolan och Stockholms universitet, vilket blir en realitet årsskiftet 2007/2008. Uppgåendet i universitetet lanseras som en garanti för höjd kunskapsnivå i lärarutbildningen.

Debatten om lärarutbildningens kvalitet är utan tvivel nödvändig, men har förts på ett sätt som gör både kritiken av dess kunskapsnivå och de lösningar som målas ut till ett slags symbolhandlingar med syfte att återupprätta en ideologisk ordning snarare än försök att ta sig an utbildningens verkliga svårigheter. Vi ska här presentera några av resultaten från en studie vi genomförde hösten 2005 av lärarstudenterna på Lärarhögskolan i Stockholm.³ Syftet med studien var att, bortom den mediala bilden av lärarutbildningens "låga nivå", studera hur mötet gestaltade sig mellan studenter med olika mängd kulturellt kapital och habitus och en utbildningsmiljö, här alltså lärar-

¹ Lärarprogrammet från 2001 röstades igenom av den dåvarande socialdemokratiska regeringen. Den aktuella borgerliga alliansen i regeringsställning har på bred front föreslagit en rad reformer inom såväl skolans som lärarutbildningens område. Ett nytt förslag till lärarutbildning presenterades hösten 2008, *En hållbar lärarutbildning*, SOU 2008:109 som bl.a. kommer att innebära att det nuvarande sammanhållna programmet kommer att upphöra och yrkesspecifika utbildningar att återinföras.

² *Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor*, Högskoleverket, Stockholm, 2005.

³ Studien är utförd vid dåvarande Lärarhögskolan i Stockholm hösten 2005. Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, "Om de kunde ge en mall". *En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen*, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 40. Uppsala: SEC, 2006.

utbildningens, specifika krav och förväntningar. Studien bygger på olika slags material. Ett första sådant utgörs av tidigare analyser, gjorda av andra sociologer, av lärarutbildningarnas plats i högskolans sociala struktur.⁴ Ett andra underlag består av delar av resultaten från en enkät omfattande 85 olika frågor om familjeursprung, tidigare utbildningsgång, social situation, studierna, kulturella praktiker på olika områden och framtidsplaner till högskolestudenter vilka bland annat tillåter en jämförelse mellan lärarutbildningarna och andra högskoleutbildningar.⁵ Ett tredje material, slutligen, utgörs av intervjuer med 27 studenter på lärarutbildningen i Stockholm år 2005. Vi återkommer kortfattat till frågor om urval och metod i samband med att dessa skilda material behandlas i texten.

Lärarutbildningens rekrytering

Rekryteringen till lärarutbildningen – vi hänvisar här till analysen av denna rekrytering utifrån statistik i en annan artikel i detta nummer – ska ses i relation till den till andra högskoleutbildningar. En viktig omständighet för förståelsen av mötet mellan studenterna och utbildningen gäller antagningen. Den student som söker till lärarutbildningen antas inte i hård konkurrens med andra sökanden. Det räcker i flesta fall med godkända betyg från gymnasiet. Antagningen till lärarutbildningarna har länge styrts av att antalet studieplatser har varit fler än antalet sökanden. Demografiska förändringar med större barnkullar och förväntade pensionsavgångar bland lärare har länge gjort att det funnits fler studieplatser än sökanden. Bland dem som antas till en svagt selekterad utbildning råder inte samma känsla av utvaldhet, som bland dem som antas i hård konkurrens. På yrkesutbildningar med stark selektion – läkarutbildningen kan tas som exempel – förväntas de utvalda ha de rätta förutsättningarna för både utbildningen och yrket och besjålas av en vilja att underkasta sig det identitetsarbete som krävs för att anamma utbildningens och yrkets kultur och tradition. När vi längre fram i artikeln analyserar de intervjuer vi gjort med lärarstudenter, är det viktigt att uppmärksamma detta slags utbildningssociologiska logik som, delvis bortom utbildningens innehåll och utformning, påverkar deras arbete med sin yrkesidentitet och styr meningarna om utbildningens status (om det är "bra" eller "dåligt" att gå på Lärarhögskolan).

De mönster den statistiska analysen av lärarutbildningens rekrytering blottlägger både bekräftas och kompletteras av de enkätsvar som utgör en av grunderna för vår analys. Bland de utbildningar vi valt ut som jämförelseobjekt dominerar de kvinnliga studenterna, vilket är uttryck för den feminisering som skett av högre utbildning i stort.⁶ Det är dock intressant att konstatera att lärarstudenter mot äldre åldrar är den grupp där könsfördelningen är som jämnast, till skillnad från lärarstudenterna mot yngre åldrar vilka nästan totalt domineras av kvinnor. Jämför vi åldersprofilen bland

⁴ Se Mikael Börjessons bidrag till detta nummer.

⁵ Den här använda enkäten ingick i det av Vetenskapsrådet finansierade projektet "Kampen om studenterna. Det svenska högskolefältet och lärosätenas rekryteringsstrategier 1993-2003", Uppsala SEC, ILU, 2004.

⁶ Se Börjesson, a.a.

de undersökta grupperna framträder att de blivande lärarna, både de mot yngre och mot äldre åldrar, har en förhållandevis hög ålder. Det finns inte särskilt många studenter under 25 år, däremot en jämförelsevis hög andel över 30 år. Lärarstudenterna utmärks med andra ord av att oftare än andra söka sig till utbildningen i något äldre år.

Ser vi till lärarstudenternas sociala ursprung och egna studiekarriärer bekräftar enkätsvaren den bild som framtonar i den offentliga statistiken. Utgår vi från föräldrarnas högsta utbildningsnivå kännetecknas båda lärargrupperna av att föräldrarna har en lägre utbildning än, framför allt, arkitekt- och läkarstudenterna. Nästan hälften av alla slags lärarstudenter har föräldrar med högst gymnasium och en femtedel kommer från hem där föräldrarna har högst grundskolenivå, vilket innebär att studenternas egen bana starkt avviker från föräldrarnas. De är den första generationen att utbilda sig. Skillnaderna mellan inriktningarna inom lärarprogrammet är stora. 39 procent (34+5) av lärarstudenterna med inriktning mot äldre åldrar uppger att en av föräldrarna har en 3-årig högskoleutbildning eller mera, men bara 24 procent (20+4) av lärarstudenterna med inriktning mot yngre åldrar.

Tabell 1. Föräldrarnas högsta utbildning.

Denna och följande tabeller: procent av gruppen studenter på utbildningen	Arki-tekter n=70	Kultur- vetare n=73	Läkare n=68	Lärare äldre åldrar n=95	Lärare yngre åldrar n=98	Sjukskö- tare n=57
Forskarutbildning	14	10	12	5	4	0
Längre högskoleutbildning (3 år eller mer)	46	29	46	34	20	29
Kortare högskoleutbildning (mindre än 3 år)	14	12	10	10	8	7
3- eller 4-årigt gymnasium	3	11	7	5	6	10
Realskola, fackskola, yrkesskola, 2-årigt gymnasium	13	22	13	20	20	21
Folkskola eller grundskola	3	7	9	23	21	14
Vet ej/ej svar	7	10	3	16	6	19
	100	100	100	100	100	100

Liknande strukturella skillnader blir synliga när en grov social klassificering görs utifrån uppgifter om föräldrarnas yrke. Även om avståndet till arkitekt- och läkarutbildningen består när föräldrarnas yrkesposition används som kriterium, anger hela 35 respektive 40 procent av lärarstudenterna med inriktning mot yngre respektive äldre åldrar att minst en av föräldrarna är universitetslärare, läkare, civilingenjörer och arkitekter, jurister, högre tjänstemän eller företagsledare, dvs. tillhör vad klassificeringssystemet identifierar som "högre klass". Det kan dock vara intressant att använda ett annat mått, nämligen att utgå från den förälder som enligt uppgiften i enkäten har den lägsta yrkespositionen. 30 procent av lärarstudenterna med inriktning mot yngre

och högre åldrar uppger sig ha åtminstone en förälder som är kvalificerad eller icke-kvalificerad arbetare. Om man räknar in också dem som angett en yrkesposition för en av föräldrarna som förts till lägre medelklass blir andelarna hos de två kategorierna lärarstudenter 52 respektive 55 procent, vilket är en betydligt högre andel än för någon av de andra utbildningarna.

Vad gäller studenternas skolbakgrund sett till valet av gymnasieprogram, kan man konstatera att lärarstudenterna (oavsett åldersinriktning) betydligt mer sällan än de andra jämförande grupperna gått på naturvetenskapligt program, gymnasieskolans elitprogram framför andra. Den övervägande delen har gått ett gymnasieprogram med samhällsvetenskaplig inriktning.⁷ Det naturvetenskapliga programmet har alltmer kommit att utkristalliseras som det självklara valet för de, betygsmässigt sett, mest välmeriterade eleverna, medan det samhällsvetenskapliga programmet alltmer präglats av en heterogen elevsammansättning.⁸

Låt oss använda några andra indikatorer på vad man skulle kunna kalla utbildningskarriärens "lutning". Med detta menar vi i vilken grad studenterna medvetet och systematiskt använt sig av utbildningssystemets möjligheter och gjort satsningar som kan tydas som uttryck för en önskan att använda sig av utbildning som ett personligt projekt som ökar det egna utbildningskapitalet eller öppnar andra möjligheter. Som framgår av Tabell 2 har en jämförelse mycket liten del av lärarstudenterna gått i friskola. Även om en indikator som denna kan uppfattas som trubbig, så uttrycker den sannolikt ändå att lärarstudenternas ursprungsfamiljer har en jämförelsevis svagare benägenhet att överväga en mer riktad utbildningsinvestering.⁹ Ett uttryck för samma tendens är att utlandsstudier under gymnasietiden är betydligt vanligare bland arkitekt- och läkarstudenterna än bland lärarstudenterna. Benägenheten att göra högskoleprovet kan ses som en annan indikator på en aktiv användning av utbildningssystemet. På denna punkt särskiljer sig lärarstudenterna från dem på mer prestigefulla utbildningar genom en svagare användning av högskoleprovet, i synnerhet när man tar hänsyn till antalet gånger studenterna gjort detta prov. Poängresultatet för de studenter som gjort högskoleprovet är också förhållandevis lågt. Det är talande att så stor andel av de lärarstudenter som gjort provet – i förhållande till studenterna på andra utbildningar – säger sig inte minnas provresultatet. En rimlig tolkning är att provet inte uppfattats som ett särskilt viktigt inslag i studiekarriären.

⁷ Broady, Donald m.fl. "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", i SOU 2000: 39, *Välfärd och skola*, Stockholm: Socialdepartementet.

⁸ *Ibid.*

⁹ På denna punkt finns anledning att påminna om att studentenkäten genomfördes 2004 och mäter ett tidigare tillstånd, ytterligare ett antal år tillbaka i tiden, i friskolornas expansion när valet av en friskola var mer distinkt.

Tabell 2. Några indikatorer på studenternas förvärvade utbildningskapital

	Arki- teker	Kultur- vetare	Läkare	Lärare äldre äldrar	Lärare yngre äldrar	Sjuk- skötare
Gått i friskola	11	16	17	1	1	5
Studerat utomlands minst 3 månader under gymnasietiden (typ 1 år i USA)	9	3	17	2	3	2
Gjort högskoleprovet minst 1 gång	71	56	86	53	55	67
Gjort högskoleprovet minst 3 gånger	19	15	42	5	3	9
Bästa resultatet på högskoleprovet < 1 poäng	9	15	1	12	12	24
Bästa resultatet på högskoleprovet 1 - 1,5 poäng	26	29	13	21	23	28
Bästa resultatet på högskoleprovet > 1,5 poäng	31	7	71	9	3	9
Minns ej resultatet på högskoleprovet	34	49	14	58	61	40

Studierna och kulturella praktiker

Lärarstudenterna är, som vi tidigare nämnt, i allmänhet äldre än studenterna på andra utbildningar. De lever, i likhet med studenterna på sjuksköterskeutbildningen, i större utsträckning i etablerade förhållanden med barn och "fast" boende. Det är en skillnad som inte bara förklaras av lärarstudenternas ålder. Sannolikt uttrycker den att studierna i mindre grad än för exempelvis arkitekt- eller läkarstudenterna utgör ett längre stadium i livet i vilket den egna utbildningen utgör en huvudsaklig fokus som fördröjer familjebildningen.

Av enkätsvaren framgår att lärarstudenterna ägnar mindre tid åt självstudier och i synnerhet mindre tid åt självstudier inför prov eller tentamina. Det senare har att göra med att lärarutbildningen innehåller betydligt färre inslag av typen större prov eller tentamina än andra utbildningar. Svaren visar även att lärarstudenterna uppfattar sin egen utbildning som mindre krävande än studenterna på de andra utbildningarna gör. Detta är sannolikt en av förklaringarna till att lärarstudenterna också lönearbetar i betydligt högre grad än andra studenter.

En intressant aspekt av att vara student är graden av integration i en studentkultur. Studenterna på lärar- och kulturvetarlinjen umgås i mindre utsträckning med sina kurskamrater och är mindre engagerade i studentkårens aktiviteter. Dessa skillnader kan för lärarstudenternas del ses som en konsekvens av deras sociala situation, men bör även förstås som en aspekt av rekryteringen. Lärarstudenterna har inte antagits i hård konkurrens och därför råder sannolikt inte på utbildningen en känsla av utvaldhet och av att befinna sig bland gelikar vilken kan utgöra grund för en stark integration. Att genom utbildningsmiljön, dess kultur och traditioner investera i en yrkesidentitet framstår inte som lika intressant som för arkitekt- och läkarstudenterna.

Låt oss slutligen lyfta fram några iögonfallande skillnader som rör studenternas fritids- och kulturella praktiker. Det finns här anledning att särskilt uppmärksamma

skillnader som kan kopplas till studenternas investeringar i kulturellt kapital, alltså förmågan att läsa, skriva och hålla sig informerade om samhället, kulturen och tillståndet i världen. Andelen studenter som uppger att de regelbundet läser någon av de stora dagstidningarna är lägst på lärar- och sjuksköterskeutbildningen (Tabell 3). Däremot kan vi se skillnader mellan lärarstudenter med olika åldersinriktning vad gäller mediekonsumtionen i stort, exempelvis vilka artiklar i tidningar eller vilka radio- och teveprogram man väljer. Lärarstudenterna mot äldre åldrar närmar sig i dessa praktiker läkar- och arkitektstudenterna, medan lärarstudenterna mot yngre åldrar står nära sjuksköterskestudenternas praktik.

Tabell 3. Indikatorer på studenternas kulturella praktiker.

	Arkitekter	Läkare	Kulturvetare	Lärare äldre åldrar	Lärare yngre åldrar	Sjukskötare
DN	77	70	74	54	53	52
SvD	21	26	21	25	10	10
Expressen	7	7	14	22	23	5
Aftonbladet	66	59	59	45	64	55
Metro	63	71	71	67	79	76
City	66	59	59	45	64	55
Kultursidor	94	78	90	68	67	57

Liknande mönster uppträder om vi ser till andra kulturella praktiker. Däremot är skillnaderna större om vi betraktar vad man kan kalla avancerad finkultur, exempelvis mindre kända teaterscener, filmklubbar och konstgallerier (Tabell 4). Enkätsvaren på frågorna om vilka författare man läst bekräftar samma mönster. Höglitterära eller mindre kända författare som Paul Auster, Coetzee, Naipaul eller Bruno K. Öijer är mindre bekanta för och lästa av framför allt lärarstudenterna med inriktning mot yngre åldrar, under det att kända författare med en stor publik, som Jan Guillou, läses i lika stor grad av studenterna på alla utbildningar.

Tabell 4. Indikatorer på kulturella och andra praktiker.

	Arkitekter	Kulturvetare	Läkare	Lärare äldre åldrar	Lärare yngre åldrar	Sjukskötare
Fri teatergrupp	30	30	22	26	13	10
Privatteater, revy el likn	7	38	11	14	26	19
Filmklubb, cinematek	37	29	36	26	17	12
Jazz	26	29	22	18	12	12
Konstgalleri	94	46	58	42	27	29
Konstmuseum	94	65	64	44	37	24
Friskis & Sveltis, jympa	23	23	33	24	46	29
Aerobics, spinning, redskapsgym	41	74	29	33	57	62
Isaac Asimov	14	7	22	1	15	5
Jean M. Auel	19	25	25	32	32	28
Paul Auster	26	22	26	14	10	9
John M. Coetzee	31	23	46	26	20	21
V.S. Naipaul	9	12	19	11	8	16
Jan Guillou	64	58	68	65	69	66
Herman Lindqvist	33	33	33	33	51	40
Bruno K. Öjjer	14	15	12	9	3	3

Läro utbildningen som individuellt projekt och som omhändertagande

De utmärkande drag enkätsvaren synliggör hos lärarstudenterna i avseende på socialt ursprung, skolkarriär, social situation och kulturella praktiker får en djupare belysning i de gjorda intervjuerna. Underlaget består av intervjuer med 27 studenter som vid tillfället för intervjuerna befann sig i sitt andra studieår på en termin tillhörande den för alla studenter gemensamma delen av läro utbildningen. Urvalet studenter speglar utbildningen i sin helhet i fråga om inriktningar, kön, ålder, socialt ursprung och skolbakgrund. Även om själva urvalet inte kan göra stränga anspråk på representativitet, är det sannolikt att de mönster och teman intervjuerna – med den kvalitativa metodens styrka – avtäckar är giltiga för utbildningen i stort.

Den polaritet som tydligast framträder i intervjumaterialet handlar om studenternas skilda förhållningssätt till utbildningen. Studenter med ursprung i familjer med ett relativt starkt kulturellt kapital eller med en egen studiebana där de själva ackumulerat ett förhållandevis starkt utbildningskapital tenderar att se den utbildning de valt

som ett personligt projekt som de själva kontrollerar och i vilket Lärarhögskolan som institution utgör en motpart som de använder sig av på ett informerat och inte sällan kritiskt sätt. Dessa studenter står i kontrast till dem med bakgrund i familjer med svagt kulturellt kapital och med en egen svagare investering i utbildningskapital i sin tidigare studiekarriär. De senare tenderar att tala om sin utbildning inte som ett projekt, utan snarare som ett sammanhang de är utlämnade till, vill bli omhändertagna av, ofta inte förstår och inte sällan själva känner sig missförstådda av. I ett teoretiskt perspektiv kan denna polaritet betraktas som en skillnad i förkroppsligat kulturellt kapital, i habitus. Skillnaden avser förmågan att orientera sig i lärarutbildningen som helhet och att behärska dess olika inslag, som litteraturläsning, skrivande, seminariediskussioner, föreläsningar och hemtentamina, men också – oskiljbart från detta – en olikhet i förhållningssättet både till sin egen person, och som del därav sitt eget utrymme för handling, och till den institutionella värld högskolan, och Lärarhögskolan som en del av denna värld, utgör.

Dessa skillnader i förhållningssätt är inte minst synliga i språket. "Svaga" studenter – ett uttryck vi här inte kan undvika men däremot ger en rent sociologisk innebörd¹⁰ – talar inte sällan om Lärarhögskolan, dess olika institutioner, lärare och personal som "dom", en odifferentierad överhet som har makt att bestämma över de studier studenterna bedriver och som befinner sig på långt avstånd från dem själva: "dom har inte givit någon information", "man vet inte vad dom bestämmer", "dom tänker inte på oss", "dom har aldrig sagt något":

Dom har inget sagt, så jag vet ingenting. Dom som ordnar alltihop, liksom, man får gissa sig till... Jag kommer ju hit för att lära mig och så talar dom inte om hur det är ordnat, liksom.

Uttrycket "dom" används av dessa studenter som regel i en ibland underförstådd, ibland öppet kritisk mening. Den underförstådda innebörden är att man som student förväntar sig bli omhändertagen, inte mött av kalla krav eller information som uppfattas som distanserande eller kyliga, "opersonliga". Det har sin komplementära mot-

¹⁰ Vi är väl medvetna om detta ords negativa konnotationer. Det är dock mot bakgrund av de intervjuer vi gjort svårt att inte tala om de skillnader vi beskriver som skillnader i mängden kulturella resurser studenterna förfogar över. Att ha en klar uppfattning om vad man själv vill uppnå med studierna, att veta hur man söker och finner den information som behövs för att orientera sig i det existerande kursutbudet, att kunna bedöma värdet av innehållet i olika kurser, att med relativ lätthet kunna läsa olika slags texter och att veta hur det går till att skriva olika slags texter, att förstå innebörden av olika uppgifter så som de formuleras i inlämningsuppgifter och tentamensuppgifter, att ha de historiska och kulturella referensramar som gör läsningen av exempelvis Foucault mindre exotisk – allt detta är inte enhetliga förmågor men utgör sammantaget en mängd tillgångar som studenterna kan ha mer eller mindre av. I hög grad är dessa tillgångar just förkroppsligade som tolkningsförmågor och handlingsförmågor, som en egen säkerhet i orienteringen i den värld lärarutbildningen utgör. Även om avsaknaden av sådana i kroppen nedlagda tillgångar i intervjuerna kan ta sig uttryck på ett sätt som inbjuder till psykologiska tolkningar, som "osäkerhet", "ointresse" eller "avvisande", ska den inte i första hand förstås psykologiskt utan sociologiskt. När vi i det följande valt att tala om "svaga" respektive "starka" studenter – och försöker visa att skillnaderna mellan dem hänger samman med studenternas ursprung och tidigare bana – gör vi detta uteslutande i denna sociologiska mening.

sats i sättet att tala om enskilda seminarielärare eller ibland studievägledare som studenterna uppskattat särskilt mycket som om de vore nära bekanta eller familjemedlemmar. Ofta nämns sådana personer i intervjuerna direkt vid förnamn, som om alla kände till dem; de är personer som ingivit förtroende, som stöttar, som inte får studenterna att känna sig otillräckliga, personer med egenskaper som värderas högt lika mycket moraliskt som professionellt.

Detta förhållningssätt kontrasterar mot de starkare studenternas mer precisa och avmystifierade sätt att tala om samma institutioner, lärare och personal. "Studentavdelningen tyckte", "det var säkert en studierektor, inte läraren, som hade bestämt", "lärarutbildningsreformen är en sak, men när den ska genomföras, så blir det mer komplicerat". Dessa studenter betonar ibland vissa lärares pedagogiska skicklighet – "hon var klar och tydlig", "den läraren vi hade gjorde verkligen vad han kunde för att hjälpa oss" – men talar om denna skicklighet främst som en yrkeskompetens, inte som en moralisk egenskap, och de nämner som regel också de lärare de uppskattat vid sina fulla namn, inte bara vid förnamn.

Förmågan att orientera sig inom det breda utbudet av kurser speglar förhållningssättet till den egna utbildningen som ett projekt man har kontroll över. Man vet att informera sig om och välja bland fördjupningar och specialiseringar. Studenter med erfarenhet från universitetet eller med en bakgrund och bana som tillförsäkrat dem ett tillräckligt starkt kulturellt kapital uttrycker sällan några svårigheter inför utbildningens mångfald. En student med tidigare studier på universitetet uttrycker saken så här:

Jag ska bli svenska och religionslärare, det hade jag klart för mig /.../ För det första hade jag väldigt negativa föreställningar om lärarlinjen. Jag har en väninna som har gått här och hon sa att det är jätteflummigt och sen alla skriverier. Men jag har blivit glatt överraskad. (...) Jag känner att jag har en studievana, som jag har otroligt bra nytta av. Det har varit bra. Lärarlinjen, man måste informera sig. Man behöver vara aktiv, kräver initiativ. Det handlar om att skraddarsy sin egen linje. Om man jämför med samhällsplanerarlinjen, det var bara att hoppa på. /.../ Det finns antagningsenheten och dit kan man gå, de har varit väldigt tillmötesgående och bra. Annars, är det lätt att tappa bort sig, vi står vid rodret, annars...

För studenter med en annan bakgrund och egen bana kan utbildningens mångfald i kontrast ofta framstå som svårbegriplig och inte sällan skrämmande:

Jag sökte hit och kom in på Barn- och samhälle, sökte till flera inriktningar. Jag kom in där och tänkte att det här kommer jag aldrig att klara. Efter någon vecka här så hamnade jag på universitetet för att läsa geografi, det var så långt ifrån det jag ville. Mina första tio veckor här var så skräckfyllda. Jag gick till studievägledaren och frågade, ska det vara så här? Jag var jätteorolig. ... I min förtvivlan gick jag till studievägledaren, han sa att det är så för alla. Men som tur var gick jag till

Språkcentrum, förtvivlan i allt. Jag kände mig väldigt opersonlig, jag fick inte kontakt med någon.

En återkommande tanke är att "dom" – Lärarhögskolan, lärarna, själva lärarutbildningsreformen – borde ordna utbildningen i former som överlåter ansvaret för studenternas utbildningsval till den som ansvarar för utbildningen, dvs. i förlängningen återskapa de skilda lärarutbildningsprogrammen med olika inriktningar:

- Har det varit svårt att orientera sig i utbildningen som helhet?
- Verkligen. Det stämmer ju inte alls överens med verkligheten. Nu hade jag ju lite erfarenhet av läraryrket. Men man vet ju inte hur skolorna jobbar. Det känns som att ... varför inte ha en läs- och skrivinläring inbakad i kursen? Det verkar ju helt sjukt! Varför måste jag läsa det som min specialisering nu? Jag som SO-lärare måste ju ha svenska, varför kan man inte ge det direkt, det känns som om det är mycket såna brister. Ge oss ett helt paket istället för att det ska vara en djungel och leta sig fram. Man har ingen aning om hur det ser ut i verkligheten. Ja, det stämmer inte överens riktigt.

För lärarstudenter med lägre socialt och kulturellt ursprung framstår valet av kurser inom det breda kursutbudet ofta som en uppgift att välja "rätt", så att valet stämmer med ett för dem okänt men existerande facit, inte som en möjlighet att forma sin egen utbildning efter egna idéer om ett relevant innehåll. Samtidigt utgör det en risk att göra felval, i förhållande till, såsom de uppfattar det, vissa på förhand givna utbildningsvägar. Efterfrågan på information och studievägledning framstår som ett behov av att personligen, i direktkontakt, få förklarat och begripliggjort de möjligheter och alternativ som erbjuds. Studenterna tycks inte riktigt tro sig om att på egen hand kunna värdera den information som ges. Vid en av intervjuerna visade en student den skiss hon tillsammans med en studievägledare hade ritat upp över sin utbildning och som visade hur tidigare kurser förhöll sig till framtida, men också olika alternativ inför en framtida arbetsmarknad.

Koder i undervisningen och förmågan att avkoda

Utbildningens brist på överskådlighet och otydlighet förstärks av studenternas svårigheter att få grepp om kursernas innehåll. I intervjuerna framträder den skillnad som vi tidigare berört mellan studenter med olika ursprung och tidigare bana, men nu i relation till de krav de ställs inför i de olika kursmomenten. Med "krav" menar vi här mer eller mindre explicit formulerade förväntningar på olika slags färdigheter och förmågor – att avkoda och bedöma en kurs innehåll och struktur, att skriva grammatiskt korrekt, att förstå principerna bakom olika slags textgenrer, att ha tillräckligt med vad man kan kalla för "kulturella" referenser för att ge mening åt föreläsningar, litteratur och uppgifter av olika slag. Studenter med svagare kulturellt kapital i bagaget beskriver svårigheterna att avkoda just det slags principer som ligger bakom selektionen av

kursinnehåll eller examinationsuppgifter.¹¹ Ett talande exempel är en examinationsuppgift inom den gemensamma delen av utbildningen som uppmanade studenterna att utifrån en allmänt beskriven kontext själva "formulera ett problem" som sedan skulle behandlas i uppgiften. Flera studenter var uppgivna inför vad detta betydde, eftersom ordet "problem" i vardagsspråket normalt betyder att någonting är mindre tillfredsställande och det här föreföll helt oklart vilket problemet var. Även om ordet ersattes med "frågeställning", framstod uppgiften fortfarande som oöverstiglig både därför att själva aktiviteten att formulera en frågeställning föreföll abstrakt och okänd och därför att aktiviteten att utsätta denna redan abstrakta frågeställning för reflektion tycktes ännu mer abstrakt och otillgänglig. Flera intervjuade studenter tycker sig ana att det bakom inlämnings- och examinationsuppgifter på liknande sätt finns för dem dolda regler eller principer, som de måste avkoda eller bringa i dagen.¹² I flera intervjuer efterlyser studenterna i olika ordalag mallar de kan följa:

Det skulle finnas en mall liksom. Så här ska det se ut. Om dom kunde ge en mall så skulle det gå. Nu får man gissa och det är omöjligt, det blir en chansning. Det kan inte vara meningen att jag ska köra och få tenta om bara för att jag inte förstår vad dom vill ha. /.../ Inför den där hemtentan, jag fattade ingenting. Jag ringde och frågade kompisar men de fattade heller inte. Läraren kunde inte förklara för han kunde inte lösa uppgiften åt oss, det var så han sa. Men så ska man skriva nåt i alla fall då. Jag har sprungit omkring här och undrat 'vad är det de vill ha' /.../ Ja, vad de vill ha för uppgifter på tentan till exempel, vad som är väsentligt i just det här momentet. Alla får olika besked [i olika seminariegrupper], det är förvirrande. Läraren måste förklara. Vi sitter där som frågetecken.

Ett svårfångat område, som vi inte systematiskt kunnat utforska, är studenternas förhållande till olika slags innehåll i de kurser de gått. Också här kan man tala om "koder" som studenter har en känsla av att inte riktigt greppa. Intervjusamtalen ger ibland intrycket att studenterna har svårt både att se meningen med och samband mellan olika slags teoretiska perspektiv eller begrepp. I intervjusamtalen kopplas de sällan samman, omnämns inte som alternativa eller om varandra påminnande perspektiv. Didaktiska moment, historiska, läroplansteoretiska, sociologiska eller psykologiska begrepp och perspektiv uppfattas som separata, parallella världar.

¹¹ Förhållandet till läsning och skrivande är, som Stéphane Beaud säger i studie av franska skolungdomar, inte bara en fråga om teknisk förmåga. Den avvisande hållningen till läsning Beaud kunde finna hos dessa ungdomar var också en misstro mot och avvisande av det förhållningssätt till den värld som läsning ingår i ("ce qu'ils rejettent. c'est moins la pratique de la lecture en elle-même que le rapport au monde qu'elle implique"); se Stéphane Beaud, *80 % au bac. Et après ... Les enfants de la démocratisation*, Paris: La Découverte, 2002, s 73.

¹² De implicita regler som styr innehållet i och innebörden av kurser och examinationsuppgifter, liksom de implicita skrivreglerna för skriftspråksgenrer som används undervisningen, är exempel på de "osynliga koder" som Bernstein menar utmärker en "osynlig pedagogik" vilken vilar på en svag klassifikation. Se Basil Bernstein, *Class, Codes and Control*, Vol. 3, 1975.

Det är mode i de här gubbarna. Om tio år så står man inte här och lär ut det här, det är borta då. Jag menar, på skolorna har man ingen aning om vem Foucault, Bourdieu eller Vygotskij är. Hur mycket ska man gå in på de här farbröderna? Många gånger sitter vi och funderar, vad gör vi här?/.../ Det är inte relevant. /.../Det är bra att veta om dom, va, men inte så intensivt. Vad ska jag med det här till? Vygotskij behövs inte – det har jag redan haft med Olle och Pär [två omtyckta lärare i didaktik], hur jag ska göra det praktisk.

Den förvirring lärarutbildningens akademisering skapar hos många av de studenter vi här kallar svaga – och som citatet uttrycker – återkommer då studenterna talar om den förändrade roll "praktiken" har fått i den nya lärarutbildningen, nu kallad verksamhetsförlagd utbildning, (VFU).¹³ Förändringen mot ett mer akademiskt och reflekterande förhållningssätt skapar osäkerhet om "vem man är som kommer" och om den roll och uppgift man som student har i den verksamhetsförlagda utbildningen. Att "bara observera" och inte längre gripa in, inger obehagskänslor, "som om vi smet".

Många på förskolan trodde ju att nu skulle vi komma som praktikanter som förr, men vi sa att vi bara skulle vara där tre timmar med våra uppgifter och sedan gå hem. Men jag tyckte det var lite obehagligt för att det var som om de misstrodde oss, som om vi smet. På den första VFU:n, då hade våra lärare sagt att "rör inte disktrasan", men det var ju svårt att inte göra något, utan bara observera... då kommer man ju inte in i verksamheten. Nu ska vi ut och observera hur läraren betar sig mot barnen, vi har inte fått så mycket information... ibland kan man tycka, vem man är när man kommer... .

En framträdande dimension av förhållandet till kursernas innehåll är just detta innehålls relevans i förhållande till vad studenterna uppfattar som professionsförberedande. Denna hållning uppvisar dock variationer som det kan vara viktigt att skilja åt. En sådan består i en förväntan att lärarutbildningen ska tillhandahålla, om inte metodiska recept för hur man undervisar eller organiserar lärande, så åtminstone klart formulerade förhållningssätt av närmast moralisk karaktär till vad som är viktigt i lärarbetet. Barn och ungdomar har lika rättigheter, ämnen ska helst integreras, teoretiskt, praktiskt och estetiskt arbete ska inte hållas isär, lärandet ska utgå från en holistisk syn på barns lärande och inte från ämnens innehållsstruktur: "barn är ju det viktigaste vi har", "alla ska känna sig hemma", "det är väldigt viktigt att lärarhögskolan får oss att se eleven". Även om de kanske delar dessa och liknande förhållningssätt, uttrycker studenter med en egen starkare tidigare studiebakgrund mindre ofta ett moraliskt perspektiv på värdet av olika attityder i eller till läraryrket och beskriver mer

¹³ Se Finn Calander, *Mellan akademi och profession. Nitton svenska lärarutbildares berättelser om lärarutbildningen igår och idag*. Rapport nr 4, LÄROM, Uppsala Universitet, pedagogiska institutionen, 2005.

sällan värdet av kurser de gått i sådana termer. De uttrycker, precis som andra studenter, en uppskattning av didaktiska och metodiska kunskaper – "att förstå hur man kan göra när man står inför en klass" – samtidigt som de tydligt skiljer mellan metodiska kunskaper i lärarutbildningen, å ena sidan, och historiska, sociologiska eller psykologiska perspektiv på skola och utbildning, å den andra. Den förra kunskapen behövs, menar de, och både kan och bör innehålla praktisk färdighet i att arrangera undervisningsförlopp, till exempel i matematik eller språk. Den andra typen av kunskap – historiska, sociologiska, psykologiska perspektiv och begrepp – behövs också, men går alternativt att skaffa sig på annat håll, exempelvis på universitetet. Den senare kan vara intressant och viktig, utan att ha för den skull ha en omedelbart tillämpad betydelse för hur man undervisar.

Livet som student

De studenter vars förhållningssätt till utbildningen vi tidigare beskrivit som att det tar formen av ett individuellt projekt där man själv "står vid rodret", som en student uttryckte saken, formulerar en mycket bestämd uppfattning om det utrymme lärarutbildningen får ta i deras liv. De tycks på det klara med vad de vill ha ut av utbildningen och ser litet eller inget värde i att till exempel engagera sig i studentkåren. I linje med det tidigare resonemanget kan det låga intresset för studentkåren i viss mån återspegla den ringa grad av selektion som kännetecknar rekryteringen till lärarutbildningen. Kårengagemang uppfattas inte, framför allt bland de studenter med ett rikare mått av kulturellt kapital, som en värdefull väg in i yrkets kultur och traditioner. De som tydligast avvisar tanken om engagemang i studentkåren är också de som formulerar utbildningen som ett personligt projekt.

Kåren? T.ex. tisdagspuben? Nej, en gång när jag började, sedan en gång till. Nej, när jag pluggade ekonomi var det en merit att ha varit aktiv i kåren, men här vet jag inte om det betyder nåt. Om du söker jobb och säger att du har haft hand om kassan på kåren på lärarhögskolan, så ger det ingenting extra.

Den mest tydliga skiljelinjen mellan dem som har eller kan tänka sig engagemang i studentkåren och dem "som aldrig haft tanken" tycks gå mellan studenter med inriktning mot yngre och äldre åldrar. De som mest aktivt avvisat tanken om kårengagemang utbildar sig i inriktningar mot äldre åldrar, medan de som på ett eller annat sätt värdesätter kåren i stor utsträckning återfinns inom inriktningarna mot yngre åldrar. Även om det bara är ett fåtal av de intervjuade studenterna som haft någon kontakt med studentkåren, är det ändå intressant att reflektera över kårengagemanget i relation till de skilda förhållningssätt vi pekat på i analysen av intervjuerna. Dessa skilda förhållningssätt kan också relateras till studenternas uppfattning om lärarutbildningens status. När vi i intervjuerna tog upp frågan om utbildningens status, förmedlar studenterna en närmast ambivalent attityd, oftast nöjda med sitt yrkesval, men väl

medvetna om att antagningen till lärarutbildningen har en låg grad av selektion och låg prestige.

Av den genomförda enkäten framgår att lärarstudenterna liknar studenterna på sjuksköterskeutbildningen i att i betydligt större utsträckning än andra ha barn och familj. Likaså har en förhållandevis stor grupp eget boende. Medelåldern är högre än för dem som studerar till exempelvis arkitekt eller läkare. Att vara gift och ha familj och därtill ansvara för hus och hem, innebär ett liv som snarare påminner om en yrkesarbeters än om den "fria och obundna" studentens. Lärarstudenterna extraarbetar vid sidan av studierna i betydligt större utsträckning än läkar- och arkitektstudenterna, vilket vittnar både om skillnader i deras sociala situation i detta avseende, om deras relativt svaga integration i utbildningen som institutionell miljö, och om utbildningens relativt sett låga krav på studieinsatser.

Avslutande reflektioner

Låt oss avslutningsvis gå tillbaka till kritiken av lärarutbildningen och till vårt påstående att den tagit form av symbolhandlingar snarare än försök att ta sig an lärarutbildningens verkliga svårigheter. En av de centrala idéerna i lärarutbildningsreformen – att erbjuda studenterna fria val av kurser och inriktningar – har, framför allt för studenter med ringa erfarenhet av tidigare högskolestudier, bidragit till utbildningens svåröverskådlighet. Dessa studenter har förväntat sig en på förhand uttänkt ordning, där vissa kursval naturligt skulle följas av andra. De står i motsats till studenter med ett rikare mått av kulturellt kapital och med tidigare erfarenheter av högskolestudier, vilka uppfattar det rika utbudet av kurser och inriktningar som ett erbjudande att själva aktivt utforma sin utbildning. Det är något paradoxalt att den utbildningspolitiska ambitionen att bredda rekryteringen till högskolan, vilket också lett till en ökning av studenter från studieovana miljöer till framför allt lärarutbildningen¹⁴, genom reformens utformning snarare har förstärkt känslan hos dessa studenter av att vara utlämnad till en utbildning de inte förmår greppa.

De studenter som framträtt i intervjuerna har givit uttryck för en vilja att på skilda sätt skapa en brygga mellan sin egen personliga historia och det framtida yrket. Mötet med den akademiska professionsutbildningen har hos många studieovana studenter skapat en tveksamhet inför meningen med ett alltmer reflekterande, dokumenterande, och teoretiserande arbetssätt, och inför den relation till yrkespraktiken de genom detta arbetssätt förväntas bygga upp. Denna tveksamhet kommer kanske tydligast till uttryck i viljan att "gripa in" och uppställa normer för hur förskolan eller skolan borde vara, vilken de upplever får stå tillbaka för analys och reflektion.¹⁵ Bland de studenter som idag söker sig till lärarutbildningen kommer en förhållandevis stor andel från

¹⁴ Det vore förstås fel att tillskriva de utbildningspolitiska ambitionerna ensamma denna effekt. I synnerhet är det lärarutbildningarnas sjunkande position i den hierarki av utbildningar högskolan utgör som inneburit att det är de, tillsammans med vissa andra utbildningar, som i hög grad tar emot studenter som kan sägas utgöra denna breddade rekrytering.

¹⁵ Finn Calander, a.a.

hem där ingen av föräldrarna tidigare har studerat vid högskola.¹⁶ Beslutet att söka till en högskoleutbildning innebär ett uppbrott från den miljö de kommer ifrån. Det sammanhang de nu ska orientera sig i är en akademisk högskoleutbildning. De ställs inför kravet att läsa akademisk litteratur och att skriftligen sammanställa inlämningsuppgifter och uppsatser.

Reformeringen av lärarutbildningen utgör en del av den akademisering som tidigare mer renodlade yrkesutbildningar nu genomgår. Lärarutbildningen har övergått från att vara en i hög grad oral kultur, i vilken erfarenheter och förhållningssätt till yrket förmedlades muntligt, till att i alla fall till sina delar sakta och vacklande bli en akademisk skriftkultur där kunskaper förmedlas och skapas genom texter, begrepp och teorier. Studiens intervjuer kastar ett obarmhärtigt klart ljus över att villkoren att hantera detta slags skriftkultur inte är lyckligt jämnt fördelad bland lärarstudenterna. Akademiska texter, vetenskapliga teorier, inlämningsuppgifter och examinationsfrågor kan för många studieovana studenter framstå som avlägsna, slutna världar vars inre liv de mer anar sig till än har nycklarna till att förstå. Detta kulturella och sociala avstånd överbryggs knappast genom det blotta hävdandet av krav på vetenskaplighet, kunskaper och akademisk akribi. Snarare står lärarutbildningen inför en pedagogisk och innehållslig utmaning som utbildningar med en högre social och skolmässig rekrytering kan unna sig lyxen att vara ovetande om. Den kräver en hög grad av medvetenhet om hur just det slags faktorer som denna artikel försöker belysa verkar i själva undervisningen. Utmaningen består i att etablera en produktiv förbindelse mellan de akademiskt svaga studenternas erfarenheter, existerande kunskaper och intressen och det innehåll som den akademiska delen av utbildningen står för. Lärarutbildningens, eller snarare lärarutbildarnas institutionella dilemma består i att möta denna utmaning utan att antingen förhandla bort en akademisk kultur som de själva ibland mindre väl behärskar eller i namn av denna akademiska kultur köra över och lämna i sticket de studenter som de faktiskt har framför sig. När debatten om lärarutbildningen förs som om lärarstudenten vore en genomsnittstudent som lika väl kunde ha gått på Handelshögskolan eller Karolinska institutet, uttrycker den i bästa fall en sociologisk naivitet, och vittnar i sämsta fall om det slags upphöjda brist på verkligt intresse för låga aktiviteter som ofta visas utbildningar som rankas lågt i den akademiska hierarkin: utan att kunna någonting om lärarutbildningen, ja, inte sällan utan att ha satt sin fot i dess närhet, har den som har en strukturellt sett högre position i hierarkin rätt att ställa diagnos och utfärda recept.

Den nya lärarutbildningen strävar efter att skola studenterna i förmågan att reflektera för att med kritisk distans kunna förhålla sig till det invanda och vardagliga. För att tala med den franska sociologen Muel-Dreyfus skolas studenterna till att uppnå en distanserad närhet till sin kommande yrkespraktik.¹⁷ I inlämningsuppgifter och exa-

¹⁶ Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.

¹⁷ Muel-Dreyfus, Francine, "Utbildning, yrkesförväntningar och grusade förhoppningar" i Broady, D. (red). *Kultur och utbildning. Om Pierre Bourdieus sociologi*, UHÅ/FoU Skriftserie 1985: 4.

mensarbeten uppmanas studenterna att problematisera, dvs. att med reflekterande distans utveckla sina frågeställningar och att tona ned alla uttryck om hur förskolan eller skolan borde vara inrättad. Att uttrycka normer för hur det borde vara ses som felsteg i framställningen. Men ofta lyser värderingarna eller snarare tron igenom – tron på att mer motion på schemat skulle få eleverna att lära sig bättre, tron på att mer friluftsliv för förskolebarnen gör dem friskare och gladare, tron på att alla ska behandlas rättvist, etc. Dessa slutsatser föregås ofta av alarmerande beskrivningar av hur lite vi rör på oss nu för tiden, hur våra måltidsvanor har förändrats, hur det moderna livet har gjort oss mer infektiösa eller hur skrämmande en gammaldags katederpedagogik är. I detta samhällstillstånd, menar studenterna, har skolan och lärarna en uppgift, eller snarare en mission.

När vi i arbetet som lärarutbildare, till exempel i rollen som handledare, möter studenterna är det vår uppgift att tygla det normativa och peka på både kravet på och möjligheten av reflektion och kritisk distans. Men det normativa, eller viljan att göra gott, tycks för dessa studenter utgöra själva energin för att till exempel prestera en akademisk uppsats. Tron på de positiva effekterna av exempelvis utökad tid för idrott i skolan, på nödvändigheten av förändrade matvanor eller på en rättvis skola där alla elever lyckas lika väl kan i studenternas arbeten ofta framstå som (den enda) drivkraften i deras studier. Kan det vara så att de studenter som starkast uttrycker denna vilja är de som också känner sig mest främmande i en utbildning som värdesätter förmågan till reflektion och kritisk analys snarare än viljan att gripa in och göra gott? "Den goda viljan" utgör för dessa studenter ett sätt att bygga upp en yrkesidentitet i en institutionell miljö där de har svårare att identifiera sig med de akademiska förebilderna.

Elisabeth Hultqvist, forskare och lektor vid Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Mikael Palme, forskare och lektor vid Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, och Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

SEC: <http://www.skeptron.uu.se/broadly/sec/index.htm>

Referenser

- Beaud, Stéphane 2002. *80 % au bac. Et après ... Les enfants de la démocratisation*. Paris: La Découverte.
- Bernstein, Basil 1975. *Class, Codes and Control*. Vol. 3. London: Routledge.

- Broady, Donald et. al. 2000. "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier" i SOU 2000: 39. *Välfärd och skola*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Börjesson, Mikael, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.
- Calander, Finn 2005. *Mellan akademi och profession. Nitton svenska lärarutbildares berättelser om lärarutbildningen igår och idag*. Rapport nr 4, LÄROM. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Hultqvist, Elisabeth & Mikael Palme 2006. "Om de kunde ge en mall". *En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen*, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 40. Uppsala: SEC.
- Högskoleverket 2005. *Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor*. Stockholm: Högskoleverket.
- Muel-Dreyfus, Francine 1985. "Utbildning, yrkesförväntningar och grusade förhoppningar" (Le métier d'éducateur) i Broady, Donald. (red): *Kultur och utbildning. Om Pierre Bourdieus sociologi*. UHÄ/FoU Skriftserie 1985: 4.
- SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning*.

Nyhedsbrevet # 40

BOURDIEU OG STATEN

Næste nummer af *Praktiske Grunde* udkommer i slutningen af april 2010 og er et temanummer om Bourdieu og staten.

Tirsdag 4. maj 2010 kl 13-16

- afholder Hexis i den anledning et åbent minisymposium med oplæg fra en række af bidragyderne til temanummeret. Arrangementet foregår på Sociologi, Københavns Universitet, **Øster Farimagsgade 5, lokale CSS 7.0.40.**

Alle er velkomne.

Staten spiller en central rolle i Bourdieus sociologi, oftest i tilknytning til specifikke empiriske undersøgelser som *The State Nobility*, *The Social Structure of the Economy* og *The Weight of the World*. For Bourdieu var staten ikke en selvstændig eller homogen størrelse, som kunne analyseres for sig, men skulle altid ses i relation til forskellige felter, særligt det bureaukratiske, juridiske og politiske felt. Bourdieus analyser var hovedsageligt fokuseret på franske forhold, men i de senere år er hans sociologi blevet videreudviklet til også at omhandle skabelsen af transnationale statslige institutioner, ligesom der er stort fokus på den transnationale cirkulation af ideer om staten. I temanummeret af *Praktiske Grunde* og på minisymposiet 4. maj præsenteres en række empiriske og kritisk diskuterende studier omhandlende forskellige aspekter af Bourdieu og staten.

ORDINÆR GENERALFORSAMLING

I foreningen Hexis afholdes i direkte forlængelse af mini-symposiet om Bourdieu og staten kl 16-18 på Sociologi, Københavns Universitet, Øster Farimagsgade 5, lokale CSS 7.0.40.

BEYOND BOURDIEU

- Habitus, Capital & Social Stratification

Rapport fra International conference on contemporary social research, University of Copenhagen – December 1st-2nd 2009

Af Morten Nørholm, ph.d., adjunkt, Institut for Pædagogik, DPU Aarhus Universitet og Gästforskare, Sektionen för Lärarutbildning, Högskolan Kristianstad

Sammen med 119 andre tilmeldte deltog jeg på den internationale Bourdieu-konference arrangeret af Sociologisk Institut på Københavns Universitet. Deltagerlisten viser, at deltagerne kom fra i alt 18 europæiske lande: Danmark, England, Frankrig, Holland, Irland, Italien, Kroatien, Nordirland, Norge, Rusland, Serbien, Skotland, Tjekkiet, Tyrkiet, Tyskland, Ukraine, Ungarn og Wales. Af de 120 deltagere kom de 84 fra Danmark.

Ifølge arrangørerne havde interessen ikke alene for konferencen, men også for at præsentere et paper været overvældende. I stedet for at begrænse antallet af sessioner/papers, valgte arrangørerne dog at lade enhver som havde indsendt abstract, fremlægge det tilhørende paper. I alt blev i løbet af de to dage (to formiddage) paperpræsentationerne varede, fremlagt 44 papers på 7 forskellige parallelle sessioner: "Education" (chair: Lars Benjaminsen, SIF; Jeanette Østergaard, SFI), "Social class, habitus and marginanilization" (chair: Jørgen Elm Larsen, KU; Christian Stenbak Larsen, Suhr), "Social class, symbolic capital and distinction" (chair: Margtareth Järvinen, KU; Frederik Thuesen, SFI); "Power and professions" (chair: Yvonne Due Billing, KU; Mikkel Bo Madsen, SFI), "Health" (chair: Inge Kryger Petersen, KU), "Class change - ethnography" (chair: Dorte Caswell, AKF) og "Conceptual analysis: Habitus, field, temporality" (chair: Kathrine Vitus, SFI). De chairs som stod i planen, som står i parentes. De eventuelle ændringer kender jeg ikke. De fremlagte papers blev offentliggjort på en særlig hjemmeside med kodeord, så de er (desværre) ikke tilgængelige. Desuden er den særlige hjemmeside allerede nedlagt knapt en uge efter konferencen

afslutning. Mit paper kan downloades fra min del af DPU's hjemmeside: www.dpu.dk/om/morn.

Ud over de parallelle sessioner optrådte fire key note speakers, to tirsdag formiddag, to onsdag formiddag: Derek Robbins, University of East London med "Habitus, Capital, Education", Alan Warde, University of Manchester med "Cultural Capital and Social Exclusion"; Frédéric Lebaron, Université de Picardie Jules Verne med "Symbolic power and social ideologies"; Clare Farrell, National Council for Special Education med "Social Capital, Inequality And Health".

Alt i alt en koncentreret konference som jeg er glad for at have deltaget i. Indholdsmæssigt spændende og inspirerende og med en bredde i forskellige fortolkninger og tilgange. Skulle man finde noget at beklage sig over, var det ærgerligt at der ikke var plads til alle som ville deltage i konferencemiddagen tirsdag aften, ligesom det var ærgerligt at der kun var en officielt samlet åbning og ikke også en officiel samlet afslutning. Keynotes lå tirsdag og onsdag formiddag, de parallelle sessioner tirsdag og onsdag eftermiddag. Var sessionerne onsdag eftermiddag lagt om formiddagen, kunne de to onsdags-keynotes have fandtes om eftermiddagen med afrunding og afslutning umiddelbart efter. Men det er blot skønhedspletter på arrangementet.

“Multiple anecdotes do not constitute data”

Rapport fra Dansk Sociologi Forenings Sociologkongres, januar 2010

v/Jens Arnholtz Hansen

22.-23. januar 2010 afholdt Dansk Sociologi Forening Sociologkongres på Københavns Universitet. Temaet for kongressen var sociologien i en kosmopolitisk verden, og hovedtalerne var Ulrich Beck og Nigel Thrift. Der var med andre ord ikke umiddelbart den store indgangsvinkel for mere Bourdieu-inspirerede studier. Ikke desto indre var der to sessions på konferencen, hvor en Bourdieusk sociologi var vel repræsenteret. Den ene var sessionen om uddannelsessociologi, som var organiseret af Jens Peter Thomsen fra RUC. Sessionen bød på en række spændende, men også ret forskellige oplæg. Der var gode diskussioner med fokus på substansen i de forskellige oplæg og hvordan argumenter og tilgange kunne forbedres. Det var interessant at se Bourdieu-inspirerede forskere og Rational Choice -inspirerede forskere i denne session komme i en relativ konstruktiv dialog, som var baseret på en konsensus om behovet for at sociologien må have en empirisk forandring – noget som stod i kontrast til den form for sociologi, der lod til at dominere konferencen. “Multiple anecdotes do not constitute data”, lød det således tørt ved sessionens start, som lå umiddelbart efter professor Becks forelæsning. Den anden session havde temaet Refleksiv So-

ciologi og var organiseret af Ole Hammerslev fra SDU. En del af præsentationerne i denne session lå i forlængelse af kapitler i bogen *Refleksiv Sociologi i praksis*, som Hammerslev er medredaktør af (se nærmere: Nyhedsbrevet # 39, s. 83 <http://www.hexis.dk/praktiskegrunde-03-2009.html>). På trods af kapitlernes afsluttede karakter kom der faktisk mange gode diskussioner af de enkelte bidrag, og som medredaktør på bogen kan jeg da ærgre mig over, at en sådan session ikke blev holdt inden bogen blev redigeret færdig. Samtidig blev der også præsenteret en del nye papers og der var enighed om, at også denne session havde fungeret fint.

The ethnosociologist is a sort of organic intellectual of humankind who, as collective agent, can contribute to denaturalizing and defatalizing human existence by putting her competency at the service of a universalism rooted in the understanding of particularism.

Bourdieu, "Entre amis", 1997